

प्रस्तावना.

या शाखाच्या अभ्यासकांच्या दृष्टीने अत्यंत उपयुक्त असं— श्री. दा. गो. वोरसे यांचे ‘खानदेश वाग्भट्ट’ हे प्रस्तुत पुस्तक आहे, कारण त्यात खानदेशात बोलल्या जाणाऱ्या अहिराणी भाषेचे शेंकडो वाकप्रचार व श्रुती संप्रहित केल्या आहेत या व पूर्वी-

च्या त्याच्या ‘गिरजा’, ‘तापीतरंग’ या पुस्तकांनी अहिराणी भाषेचे अधिक साहित्य प्रकाशित करण्याचा मान त्यांनी मिळविलाच आहे. अहिराणी साहित्याचा संप्रद अनेकांनी केलेला आहे. पण नेटाने तो प्रकाशातही आणिल्याबद्दल श्री. वोरसे अभिनंदनास पात्र आहेत.

अहिराणी—मराठी समवाची चिकित्सा आज भाषिक राज-कारणाच्या दृष्टीने फार महत्त्वाची व तितकीच विवाद्य झाली आहे. याच कारण ग्रीकर्सनसारख्या जाड्या विद्वानाच्या ‘अहिराणी ही गुजराथीची अेक पोटभाषा आहे’ या मतात आहे भारताच्या शेंकडो उपभाषांच्या अभ्यासांत व परीक्षणात, अहिराणीची चार दोन उतान्याच्या सहाय्याने श्रष्टपट परीक्षा करून त्यांनी दिलेला हा निर्णय आणि या लोकांत राहून ही भाषा आमूलाग्र अभ्यासून मराठी, गुजराथीशी संस्कृत प्राकृताच्या साक्षीने उच्चार, व्याकरण

आणि अर्थांतर यांच्या कसोट्या लावल्यावर दिळ जाणारा निर्णय यांत तफावत पडल्यास नवल वाटण्याचें कारण नाही. आणि उपरोक्त अधिकारी विद्वानांच्या विद्वत्तेला यामुळे कमीपणा येण्याचेंहि कारण नाही.

अहिराणी ही गुजराथीला जवळ आहे कीं मराठीला ? या प्रश्नाची चर्चा करण्याला चांगलें साधन श्री. बोरसे यांच्या या संकलित वाङ्मयानें प्राप्त झालें आहे. उदाहरणार्थः— मराठींत ज्या शब्दांत दुसरें अक्षर 'ह' फार युक्त असते, अहिराणींत तो 'इ' फार सामान्यतः पहिल्या अक्षरांत येतो. जसेंः— बाहेर = भायर, उभा = हुवा, रांध = र्हांद, निघणें = निहणऽ, इत्यादि. या दृष्टीनें मराठीचें अशिष्ट रूप आणि अहिराणी यांत फार साम्य आहे. पण शिष्टांच्या अहिराणींत आतां 'बाहेर', 'उभा', 'रांध', असेंहि येऊं लागलेले आहे. मराठींत जेथें 'ळ' त्याच शब्दांत ळ च्या जागीं अहिराणींत 'य' येतो. जसेंः— देऊळ = देऊय, शाळा = साय, माळ = माय, डोळा = डोया, इत्यादि. पण पांडरपेशांत शिरलेल्या व सोनार, शिंपी, लाडसंके वाणी यासारख्या समाजांत आवालवृद्ध 'ळ' स्पष्ट उच्चारतात. तोच प्रकार 'ण'चा. सामान्यतः 'ण' हा आढळत नाही. त्याचें काम 'न' करतो. परंतु उपरोक्त समाजांत 'ण' चा स्पष्ट आणि सर्रास वापर होतो. पुष्कळ वेळां अहिराणीची 'व' आणि 'ण' योजना मराठींत कानाला गमतीची वाटते. जसेंः— 'पाणी' चे 'पानी' करणारा वक्ता 'वहिनी' चे 'वहिणी' करतो. तें मराठीच्या दृष्टीनें चूक भासलें तरी भाषेच्या स्वतंत्र विकासाच्या दृष्टीनें वस्तुतः मूळाच्या 'अधिक

जवळ आहे. संस्कृत पानीयमूला पानांचे जवळ आणि भगिनीचे प्राकृत वहिणीला अहिराणी वहिणी जवळ; जर मराठी वहिनी हा शब्द संस्कृत भगिनीपासून आला हें मान्य असले तर.

अहिराणी ही मुळतः गुजराथी व मराठीपेक्षा निराळी असली पाहिजे असे ऐतिहासिकदृष्ट्या म्हणजे कमप्राप्त आहे. कारण सीराष्ट्री, महाराष्ट्रीचा उल्लेखहि नसणारे नाट्यशास्त्रासारखे ग्रंथ आभिरी म्हणून एक विभाषा असल्याचे नमूद करतात आणि अहिराणीतले आजचे नाम व क्रियापदांचे प्रत्यय स्वतंत्र भाषेची कसोटी म्हणून धरले, तर मराठी गुजराथीपेक्षा अहिराणीचा संचार निखालस निराळा दिसतो. पण हें वैश्याचे गमक झालें. साम्याचा विचार करताना उच्चार, व्यवहार, अर्थवाङ्मयता आणि समाज या तिन्ही दृष्ट्या अहिराणीला मराठीच्या प्रांतात समावेश करण्यावाचून गत्यंतर नाहीं. अहिराणी भाषाभाषी निरक्षर झिया जाल्यावर व सणावाराळा मराठीतहि सहजच गाणी करतात.

‘तसेंच काहीं काळाचीं रूपें मराठी-अहिराणींत एकसारखींच असल्यानें एकच वाक्य दोन्हीकडे चालतें जसे- ‘लेकी बोले, सुने लागे’, ‘नवरा चुंवक, बायको कुघर, पाव्हणा फिरे दारोदार’, ‘भेकें पुती रडे, सातपुती डोळे ना उघाडे’ ‘रोज मेरे, तिले कोण रडे’ इ.

खानदेशाला गुजराथीपेक्षा मराठी जवळ आहे याची प्रात्यक्षिकें प्रत्यक्ष घडत असतात. खानदेशांत वाचले जाणारे धार्मिक वाङ्मय एकजात मराठी असतें. अपवादानेंहि गुजराथी पोथ्या

वाचनना जात नाहीत, रामविजय, हरिविजय, पांडवप्रताप सर्ग प्रतकथा या मराठीतल्याच असनात व कथाकिर्तने मराठीतूनच होतात, सामाजिक एकजिनसीपणा हे याचे एक आणवी कारण आहे. खानदेशातल्या मराठी, भोई, कोळी या समाजांत चूळ आणि पाळण्या-जवळ ही भाषा वापरतात. परंतु महाराष्ट्रातील या समाजाची पुरो-पार परंपरेने हे समाज अभिमतच आहेत.

हे शाले अधिराणींच्या अगळाठी आणि तोंडवळ्यायडळ. आतां तिच्या अतर्भाव साज-श्रृंगाराचा किंचित उदापोह केला पाहिजे. खानदेशातील समाज सांस्कृतिक दृष्ट्या महाराष्ट्राशीच जवळचा असल्याने मराठीप्रमाणेच सर्वसामान्य व्यवहारात अधिराणी मोठा टंचिक, अर्गर्म, आणि ठाईठाई विविध अलंकारांनी नटलेली भाषा दिसते तिच्यात लक्षणे-व्यक्तेचा भरपूर वापर असून श-डा-उकार व अर्गलकारांचीं म्हणी व गाण्यागणिक उदाहरणे आढळता. गनवी स्वभावचें विविध व हृष प्रदर्शन त्यात आढळते. जनें - ' जो फुकट खाव त्याले सम्यऽ नाथऽ काय ? ' ' उनी यादिन भेंजले, लाई सनार बाटोळे ', ' घरनी आस्तुरी वयतनसाठीं रेडे पाई राडसाठीं खोड चदनना फोडे ', ' चावडीपर बठना नीड, घरना न्ही तिक्कट मीट ' इत्यादि.

या सप्रज्ञात शब्दावरील श्लेशचें एक सुंदर उदाहरण आलें आहे. ' झाडी शिरसापानी नार, घरी चिमटांना म्हजार, मारीं नरुना म्हजार, सोडी परतापूर म्हजार ' हा ' ऊ ' बदलचा एक उदाहरण आहे. झाडी-शिरसाळे, चिमटाणे, नरुणे व

प्रतापपूर हीं ग्रामनामें आहेत. सर्व खानदेशांत आहेत. पण झाडी शिरसाळे यावरून डोंग्यावरचे केसांची झाडी हा दुसरा अर्थ, तसाच ग्राम अशा अर्थी चिमळना म्हणार याचा दुसरा अर्थ चिमळ्यांत असा होतो. परतापपूर याचा अर्थ पलीकडे पूर नांवाच्या गांवांत टाकली किंवा पुरात छोटडी.

या पुस्तकातच आलेल्या वाङ्मयाचें संपूर्ण रसग्रहण करूं म्हणें तर यासारखें आणखी दोन चार ग्रंथ सहज होतील.

भाषाचें स्वरूप स्थळ आणि काल या दोन खडकांवर सतत टक्कर देऊन पुढत तुढत व नवी जोड घेत असते. यामुळें सद्यःकालिन भाषांचा सूक्ष्म अभ्यास व त्यांच्या उपलब्ध लेखवाङ्मयाचा मार्मिक संग्रह करण्याची कामगिरी भाषा, इतिहास व समाजशास्त्राच्या दृष्टीनें फार फार महत्त्वाची आहे. ही कामगिरी या पुस्तकानें अंशतः वजाविली आहे. (मात्र यातील साहित्याचा उपयोग करणारानें यांत आलेले मुद्रण दोष ओळखण्या इतपत या भाषेचा प्रत्यक्ष परिचय करून घेण्यांस विसरू नये येथें सूचवून ठेवावेसे वाटते.)

श्री, बोरसे व खानदेश भाषामंडळ यांचें भाषा आणि समाज-शास्त्र यांचा एक अभ्यासू या नात्यानें आभार मानून ही प्रस्तावना पूर्ण करतो.

राजवाडे संशोधन मंदीर
धुळे, २५ मे १९९३ }

-मा. रं. कुळकर्णी

खा. भा. मं. वतीने लेखकाने आरंभलेल्या लोकसाध्य
संशोधन कार्यास लाभलेला आशा किरण

I appreciate your efforts.

मी तुमच्या या लोकसाध्य संशोधन प्रयत्नाचे
मनपूर्वक कौतुक करतो.

नामदार भाऊसाहेब हिरे.

मुंबई. दि. २२ जून १९५३.

लेखकाचें हद्दगत

खानदेशी भाषा मंडळाचें 'खानदेश वाग्भव' ह पुस्तक महाराष्ट्रीय रसिकांच्या हातीं देतांना आनंद वाटतो. 'केवळ खानदेश व खानदेशी भाषेचीच नव्हे तर मराठी भाषेची ही खरोखरीच अमोल सेवा आहे' अशा प्रकारचें प्रोत्साहन नवशक्ति सकाळ, केसरी, लोकमान्य इत्यादि प्रमुख वर्तमानपत्रांनी व महाराष्ट्रातील रसिक विद्वानांना दिलें नसतें तर इतक्या लवकर खानदेशातील हें आजवर गुप्त असलेलें भाषावैभव दाखविताहि आले नसतें. खानदेशांत रूढ असलेल्या पण महाराष्ट्रास अपरिचित असलेल्या म्हणींचा व वाक्प्रचारांचाच या पुस्तकांत समोवेश केलेला आहे. या वाक्प्रचार व म्हणींवरून रसिकाना व भाषाभ्यासी लोकांना अहिराणीचा तर परिचय होईलच पण त्या शिवाय खानदेशातील सांस्कृतिक ऐतिहासिक सामाजिक विकासाचें टप्पेहि सुकरतेनें आजमावतां येतील. महाराष्ट्रीय संस्कृतीशी खानदेशचा जिह्वाळ्याचा संबंध आहे हा सिद्धांत अहिराणीची कुळकथा या भाषाशास्त्रीय पुस्तकांत मांडला आहे त्या सिद्धांतासहि या पुस्तकातील म्हणी व वाक्प्रचार किती बळकटी देतात हें वाचकांच्या मते येईल. व खानदेश हा गुजरातचा भाग नसून महाराष्ट्राच्याच कंठस्थानचा अविभाज्य असा भाग आहे या बदल वाचकांची खात्री पटेल. त्यामुळे महाराष्ट्रीय रसिकांच्या कृपेचा ओष आम्हास उपेक्षा झालेल्या खानदेशकडे वळेल व खानदेशी लोकवाङ्मयास सुगीचे दिवस लाभतील.

गिरजा या लोकगीत कथेच्या द्वारा खानदेशी संस्कृतीचें, जीवनाचें सौंदर्यपूर्ण दर्शन घडविलें. तापीतरगात खानदेशांतील भोळ्याभावड्या जनतेच्या सोप्या व उदात्त भावना संप्रदित केलेल्या आहेत. अहिराणाची कुळकुर्या या भाषा शास्त्रीय पुस्तकांत सशास्त्र सखोल अभ्यास करून, अहिराणांचें महत्त्व वाचकांस पटविण्याचा ययामतीनें प्रयत्न केलेला आहे. विवेचन करून प्रस्तुत पुस्तकात खानदेशातील स्त्री पुरुषांचें अनुभव स्वरूपानें अधिक झालेल्या म्हणींचा व वाक्प्रचाराचा संग्रह केलेला आहे

महाराष्ट्रातील प्रमुख वृत्तज्ञानी व निदानानीं अत्युत्तम अभिप्राय देऊनहि व अमळनेर येथील ३९ व्या साहित्य संमेलनांत अहिराणांस उच्चेजन देण्याचा ठराव होऊनहि महाराष्ट्रातील वाचनालयें शाळा कॉलेजांतील वाचनालयें खानदेशी संस्कृतीचें यथातथ्य दर्शन घडविणाऱ्या या पुस्तक खरेदीच्या बाबतींत उदासीनच आहेत. खानदेशातील स्कूलबोर्डाचें वार्षिक शालेय वाचनालयासाठीं ही सोप्या पुस्तक खरेदी करणें कर्तव्य होते तथापि अधिकारी वगैरे उदासीन वृत्ति दिसून आली. तसेंच खानदेशातील समाजशिक्षणाच्या शाळेंत हीं पुस्तकें वाजगी रीतीनें अत्यंत आवडीनें वाचनात, पण समाज शिक्षणाचे अधिकारी मात्र प्रादेशिक लोकवाङ्मय म्हणून लावण्यास नाराज असल्याचे समजते. 'स्वराज्यातील सरकारला अजून सांस्कृतिक दृष्टि ओलेली नाहीं' हा नवशक्तीकारांनीं अहिराणी लोकवाङ्मय व खानदेशी भाषा मंडळानांत दिलेला इशारा (१३-१०-१९९२) अगदी योग्य आहे अमें अनुभवाने

आले. ग्रामीणजनांच्या करभारावर पोसली जाणारी मुंबईसारखी विश्वविद्यालयें ग्रामीणजनांसाठीं त्यांच्या भाषा संशोधनासाठीं कांहींच करू शकत नाहीं कारण त्यांच्याकडे वारंवार याचना करूनहि ग्रंथ प्रकाशन निर्धीतून मला अद्यापि साद्व मिळालें नाहीं. या सर्व गोष्टीमुळे मजजवळील संग्रहाचा अगचा ३ हिस्सा मी प्रकाशित करूं शकलों. माझ्यापेक्षाहि इतर अनेक सज्जनाजवळ खानदेशी लोकवाङ्मयाचा असलेला अपार ठेवा आणखी किती दिवस अंधारान राहाल याची या निराशमय परिस्थितीनें कल्पना करवत नाहीं. अहिराणी भाषा संशोधनास मला कोणाचीच मदत न मिळाल्यानें ' अहिराणीची घटना ' या विद्वत्तापूर्ण पुस्तकाच्या छपाईचें काम वाजूस ठेवावें लागले. व सदर पुस्तकास कागद साधारण प्रतीचा ध्यावा लागला व सज्जानटही आकर्षक स्वरूपाची द्रव्याच्या अभावीं करतां आली नाहीं. अंतरंगाची गोडी पारखणारे सहृदय रसिकवर्ग मला दोषी धरणार नाहीं अशी अपेक्षा आहे.

या निराशेतहि खानदेशी संस्कृतीविषयींची व जीवनाविषयींची महाराष्ट्राची आस्था कायम ठेवण्याची माझी मनीषा आहे. व त्यासाठीं खानदेशी वातावरणाची पार्श्वभूमी असलेली मराठी कादंबरी " जीमाळ " लवकरच वाचकांस सादर करण्याचा विचार आहे. ' न्यू श्रीकृष्ण प्रिंटिंग प्रेस, ' जळगाव चे मालक श्री. नामदेव माधव तथा बुवासाहेब नेमाडे व ' विद्याभूषण ' छापखान्याचे मॅनेजर श्री. बाळासाहेब वेंडळे यांनीं छपाईच्या कामीं अमोघ साहाय्य दिले नसते व आर्थिक बाबतींत वागमून घेतले नसते तर

१९११-१२ च्या रसिकांच्या सेवेत किती काळ अंतर पडले असेत हे सांगता येत नाही. छपाईची बिले देणे असूनहि दोन्हीही हे सुद्धा खानदेशी लोकवाङ्मय प्रकाशनाचा माझ्या पाठीमागे तगादा लावीत आहेत.

महाराष्ट्र रसिकानां आश्रय दिल्यास— (आज ना उद्यां तसा आश्रय नकाच मिळेल.)— अखिल महाराष्ट्रातील ग्रामीण विभागांतील लोकवाङ्मयाचे कुवेरासहि लाजविणारे गुप्तधन उजेडांत आणण्यासाठी ' लोकवाङ्मय संशोधन मंदिर ' स्थापन करण्याचा संकल्प आहे. सुदैवाने माझ्या या योजनेस विद्वानांचा रसिकांचा पाठिंबा मिळत आहे. भा. इ. संशोधन मंदिराचे व राजवाडे संशोधन मंदिराचे ध्येय व्याप्रमाणे इतिहास संशोधन हे ध्येय आहे; त्याचप्रमाणे या संकल्पित लोकवाङ्मय संशोधन मंदिराचे उत्कृष्ट लोकवाङ्मयाचे संशोधन संरक्षण व सामाजिक सांस्कृतिक इतिहासास मदत करणे हे ध्येय आहे. यामुळे ग्रामीण भाषा व जीवन याच्या अपूर्व शोभेची मनोरम मराठी भाषेत प्रतिष्ठे आणि देऊन रसिकांना जनाभिमुख करतो येईल व नागरिक व ग्रामीणांतील सौहार्द वाढेल.

या संकल्पित लोकवाङ्मय संशोधन मंदिरापुढे श्रील लोकवाङ्मय संशोधन मंदिराप्रमाणेच ग्रामीण महाराष्ट्र भाषा विश्वकोश हे देखिल महत्कार्य आहे. खानदेश, बऱ्हाड, कोंकण, मान्यदेश, मावळ या भागांतील ' लोकांचिये एक शिरी सजावे, धनीच किंवा सुकून जावे ' या वाण्याने वावरणऱ्या स्वतंत्रताप्रिय गोऽमु अ.

अनंत शब्दांना या कोशात मानाचें स्थान मिळेल ग्रामीण शब्दांचा व्युत्पत्तिसाहित कोश करणें हें कितीतरां खर्चाचें जिझोरीचें परिश्रमाचें काम आहे व हें कार्य सरकारच्या व धनिकांच्या मदतीशिवाय सिद्धीस जाऊं शकणार नाहीं यांचीही जाणीव आहे तथापि सत्य संकल्पाचा दाता श्री भगवान या उक्तीवर लेखकाचा पूर्ण विश्वास असल्यानें माझे व पर्यायानें मडळाचे संकल्प सिद्धीला जातालच अशी आशा आहे. जिल्हानिहाय ग्रामीण महाविद्यालये व ग्रंथालये झाल्यास ज्ञानपदाची बौद्धिक भूक भागविली जाणार आहे व मुंबई पुणे इत्यादि विश्वविद्यालयानें फडक बंधनात मुंबई पुणे येथेंच साठवून ठेवलेलें हे निषेचें भाडार वरील योजनेशिवाय ग्रामीणांना मिळण्याची आशा नाहीं.

म्हणींना कोणी दैनंदिन अनुभवाच्या कन्या (Proverbs are the daughters of daily experience) असें कोणी मानतात तर नैतिक तरेचे शिकविणारे शिक्षक (Proverbs are patent teachers and maxims are moral demonstrations) असेहि कोणी समजतात. संस्कृतांत सुभाषितांनीं गाण्यांनीं युवतीच्या मिश्रमार्तीच्याचें अंतःकरण द्रवत नाही त्याला पशु किंवा योगी असें संबोधिलेले आहे. म्हणींना वाक्संप्रदाय कोशकारांनीं समाजाचा आदर्श म्हणून गौरविलेले आहे, ते सर्वथेय उचितच आहे. " कोणत्याहि देशाच्या वाङ्मयात त्या राष्ट्रात प्रचलित असलेला हा वाङ्मयाचा बहुमोल ठेवा असून अत्यंत पुरातन काळापासून परंपरागत जाळत आलेली देणगी नीट जतन करून मुडील पिढीच्या

हवाळी करणें हें राष्ट्रांतील प्रत्येक व्यक्तीचें पवित्र कर्तव्य आहे. ”
त्यांनीं ही दिलेली सूचना लक्षांत घेतां - खानदेशांतील ही देणगी
अल्पप्रमाणांत कां होईना प्रण ती महाराष्ट्रीय रसिकांच्या हवाळी
करतांमा मला समाधान वाटणें साहाजिक आहे.

लघुता, सुज्ञता, तीक्ष्णता व लोकप्रियता ही चांगल्या
म्हणींचीं गमकें अहिराणी म्हणींसहि लागू पडतात. (१) आईबाई
नाडनी, कानबाई घडनी (२) वायवानमा आरती (३) चावयनऽ
आमपाईन, पावडनाले जेवन तुमपाईन (४) चावडीवर वठना नाट,
घरमा नही तिखट मोठ (५) तेलीना यईल आगडोया मोडे, जाई
वठना घाना जोडे, (६) देनऽ घेनऽ कूच, बोळनऽ तेवडऽ ऊच
(७) पावसा मिचुक रान सुनऽ माडी मिचुक माहेर सुनऽ कंधा
मिचुक सासर सुनऽ इत्यादि म्हणी लघुता सुज्ञता तीक्ष्णता वगैरे
गमकें असल्याबद्दलची साक्ष देतात.

आईबाई नाटनी कानबाई घडनी, सांस्कृतिक म्हण कानबाईचें
कुलव्रत खानदेशांत असल्याबद्दलची माहिती देते; जोयी जोयी
कया याही जातना निघना मोई, जातनी खावाळात परायाना
खाऊ नही गुयामात, देव नही देव्हारी, दिवड्या धुधल्या सवारी,
वरमाई छिनाळ, ते वऱ्हाडले काय बोळ या म्हणींच्या द्वारे सामाजिक
चाळीरीतींचा बोध होतो.

गाव जये हनुमान बेंब्री चोये ही पौराणिक घटनेची तर
घरमा नरोटी आखु बाजीरायच्या गोटी ही ऐतिहासिक घटनेची
जाणीव करून देतात. सांस्कृतिक सामाजिक ऐतिहासिक चाळी—

रीतींचा उद्योग। केवळ म्हणीवरूनच करतां येतो असे नाही तर वाक्प्रचारांच्या द्वारेहि आपणास होतो. रोट करनऽ, मालदेव थापनऽ, शितखेडा खेपनऽ (सांस्कृतिक) अंधारगाखड, अथोपरी, माधुगरी, फय भरनऽ, करनी करनऽ, मानवर जानऽ, पान देनऽ (नवस फेडणें) दारा पंचायती करनऽ सतीगती करनऽ, धागरा फडकी करनऽ (सामाजिक) 'घड्याय टिखू, जोंधा म्या, मानकेशरी, करनऽ (ऐतिहासिक), बोल घालनऽ, तेल लावनऽ, गुडाखू काढनऽ, किंवा काढनऽ (विशिष्ट पेशावरून) आलेले वाक्प्रचार आहेत.

सारांश म्हणीत य वाक्प्रचारांत मानवां भावनांचा स्वभावाचा खराखुरा आणिकार सूत्ररूपानें आढळतो विशिष्ट स्वभावदोष असणाऱ्या माणसांचे डोळे उघड उघड कानउघाडणी केल्यानें कधीच उघडत नाहींत उलट अशीं माणसें निडून जास्त उन्मार्गगामी बनतात. अशा माणसांना ताळ्यावर आणण्यास म्हणीसारखा 'अन्य उत्तम 'रिंगमास्तर' नाहीं. मानवांतील विशिष्ट दोषांचीं हितता न डगमगता केवळ आव दाखवून प्रसंगी फटकारे ओढूनहि कमी करण्याचें सामर्थ्य ह्या म्हणींत आहे. ओजस्वी परंपरेचे सामर्थ्य त्यांत तर अस्तेच पण शिवाय त्यांमध्ये अवीट गोडीच नव्हे तर अवीट असा उपयोगहि असतो. त्यांत ज्याप्रमाणें श्रीमंताच्या अनुभवाला स्थान असतें, त्याचप्रमाणें रंकाच्या अनुभवालाहि स्थान असते. ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य कृषीवल जणू आजहि पारामोवतीं वसून आपापले अनुभव चटकदार रीतीनें थोडक्यांत सांगत आहेत असा आपणास भास होतो. वाङ्मयांत जिनंत धर्यराऊ वातावरण निर्माण करण्याचें

सामर्थ्य या म्हणींत असते. जे वातावरण निर्माण करण्यास वाढवय ठेवकास शेंकडों शब्द खर्ची पाडावे लागतात, ते वातावरण, ती रम्यता, ती सहजता या म्हणींत मोजक्या शब्दांच्या द्वारे आणलेली असते. खाष्टांतल्या खाष्टांत माणसाच्या मनात प्रवेश करण्याचा सुलभ मार्ग या म्हणी होत. परदेशांत सतत कटलेट, आमलेट खाणाऱ्या हिंदुवांसिंयास वरणभाताची जी अमृततुल्य गोडी तीच दैनंदिन जीवनाच्या धडावकींत घरापासून दुरावणाऱ्या श्रमिकांच्या मनास धरगुती वाक्प्रचार व म्हणींची गोडी.

म्हणी या पूर्वापार चालत आलेल्या परंपरेच्या अभिमाना असल्या तरी नवी पारंपरा निर्माण करण्याच्या त्या भोक्त्याहि असतात. त्यामुळे नव्या नव्या पेशांचे नवे वाक्प्रचार व नव्या म्हणीहि केव्हां केव्हां नव्या अर्थाने चपखलपणाने रुढावलेल्या आढळतात. पोस्टांतील काम करणारी व्यक्ति माहेरी गेलेल्या पत्नी संबंधाने 'पार्सल' पाठविले असा सहजगत्या उल्लेख करते. प्रौढ शिक्षणाच्या शाळेची भोळेभावडे ग्रामीण डंगरीशाळा या संज्ञेने संभावना करतात. व्यापारी नवीन जन्मलेल्या मुलीस हुंडी म्हणून संबोधितो. तर कोर्टांतील कारकून नवपरिणति वधूस स्टॅप लावून पक्का झालेला दस्तऐवज संबोधतो; जीवन शिक्षणाचा पुरस्कार करणाऱ्या शिक्षकास शाळेंतोलच जोडीदारीण लाभल्यास समवाय चांगला साधला असे म्हणण्याचा मोह होतो. सारांश नवीन म्हणींचे व वाक्प्रचारांचे स्वागत मोठ्या उत्साहाने म्हणींच्या जगांत केले जाते.

विनोदात गभीर तत्वाचें प्रतिपादन (कोरे पाळना कुथस, म्हने वसुन्या जगे करमेना) अल्लखतेचा अगर ग्राम्भतेचा प्रसंगी आमरां घेऊन म्हाष्टांगें अव्यवहार्य नर्तन करणाऱ्या व्यक्तींची प्रानउघाडणीं करणाऱ्या हातोशी या म्हणींना (उदा आज वाळ (किंवा x वू) दिवायले चोयां ग्रिं पृ ९ माजरना गू सरामा ना लिपाया) साधलेली असते अती अभिमानाच्या पायीं स्वतःचें नुकसान करून घेणाऱ्या मानवाचा उपहास (वाढनीं ते वाढनीं, मनीं टेक ते ऱ्हायनीं उधळपशीं करणाऱ्या खांचा तिरस्कार (उधंयमानकी, हातमा चानकां) स्वार्थीजनाचा तिढमारा (सून घर न्बरदार, उदार फिरे दारोदार) म्हणींत व्यक्त झालेला आढळतो. अहिराणीं म्हणींत फाजील दमाचा घुरगा फाडण्याचें कौशल्य आहे, शेतकऱ्याच्या तृप्तीचे बोल आहेत. (गहिरऽ पानीं आवादानी) दखऽ कां भुऊऽ अशा ङडान मुळाच्या स्वभावाचें दिग्दर्शन आहे, व नाजुक वाडना नाजुक नखरा, नवराना भग्ने सतरा चकरा असुं नमपरिणतेच्या वागगुप्तीचें रहस्यहि उलाढलेलें आहे. इतकेंच नव्हे तर माळकांन झाडे गोठा मोळकरानींच्या पलगा-पाशी खेडा, घरनीं अस्तुरी वयतनासाठीं रडे परायीं नारीसाठीं खोड चदनना फोडे अशीं पतिव्रतेचीं रास्त तक्रारहि नोंदलेली आहे. इतिहासाचा जशीं पुनरावृत्ती होते वसें म्हणतात त्याप्रमाणेंच ' शेंदुर सागना, मारती उखली आना सागात वामन जेई ग्यात ऱ्हायी (विनायकं प्रबुयाणो रचयामास वानरम् ।) ये दगड पड पायसर (स्वयंदुत अनर्थ. ।) मुसकोंडा पाटीभर चिकन चोपड

वाढीभर (एकश्वन्द्रस्तमो हन्ति नच तारागणोऽपि च ।) या म्हणी तेव्हां आणि आतांच्या कल्पनांतोळ साम्य दाखविणाऱ्या आहेत. येड्याले झायी वायको माय म्हनू का बोय म्हनू या म्हणीच्या द्वारे अरुल्लिप्त लाभलेल्या वैभवानें अगर भंत्रीपदानें चढून जाऊन भलत्याच गोष्टी करणाऱ्या व्यक्तीची फटफाजिती उत्तम रीतीनें करता येईल. पूर्वीच्या गावगाड्यांची -च त्यात घडणाऱ्या गोष्टीची वित्तवार्तामी या म्हणी पुरवितात. उदा पाटीलनऽ घोडऽ म्हारले भूसन सडी असतांना लहान मुलाचा अकारण तिरस्कार करणाऱ्या चोखदळ बाईला मूळ झाल्यावर 'बुवांनी दाढीले बाईना साढीले हा शालजोडींतला अडेर योग्य नाही असें कोण म्हणेल ?' रायाना भात पंगतीले म्हातारा नवरा गमतीले ही म्हण म्हातारपणीं लग्नाची हीस वाळणाऱ्यांना जरठ हा तरुण पत्नीच्या हातातीळ खेळणें असतो असा बोध देते.

समाजाला, उन्मार्गगामी तरुण तरुणींना ताळयावर अणून रास्त कर्तव्याची जाणीव करून देण्याचें महान् कार्य या म्हणींनीं केलेलें आहे; व व्यवहारसूर्याना व्यवहारदक्ष अनभिण्याची पराकाष्ठा केलेली आहे. समाजात वापरताना स्वार्थी निःस्वार्थी, श्रामंत रंक, उद्धत दलित, समन्यवसायी भिन्नन्यवसायी, आत परके इत्यादि व्यक्तींशीं कसें वागावे याची शिक्षणूक या म्हणी देतात म्हणूनच जगांतोळ प्रत्येक राष्ट्राच्या वाङ्मयांत म्हणींना मानाचें स्थान लाभलेलें आहे.

अहिराणी म्हणी व वाक्प्रचार या प्रमाणेंच अहिराणी उखाण्याचेंहि महत्त्व आहे व तें प्रस्तावनाकारांनीं एका उखाण्याचें द्वारे प्रस्तावनेंत विशद करूनहि सांगितलें आहे. उखाण्यात सामान्य माणसाची बुद्धिमत्ता, कल्पकता कसाला लागली जाते. या संगर्भानें खानदेश वाग्वैभवाच्या पुढील भागात सविस्तर विवेचन करण्यात येईल.

सदर सप्रवास घुळें येथील राजगडे संशोधन मंदिराचें माझे उरसाही संशोधक मित्र श्री. भा. र. कुळकर्णी यांनीं विद्वत्तापूर्ण प्रस्तावना लिहून दिली त्यामुळे मी त्याचें मन पूर्ण आभार मानतो. त्याचा सदर निष्पत्तीचा व्यासर्ग व अहिराणी संशोधनाचें परिश्रम 'अहिराणी भाषा व संस्कृति' या पुस्तकाच्या रूपानें महाराष्ट्रास सुपरिचितच आहे.

न्यू थ्रीवृष्ण प्रिंटिंग प्रेसचे जळगावचे श्री. ना. मा. तथा वुवासोईत नेमाडे यांनीं घेतलेल्या छपाईच्या तमदींमुळे त्याचेंहि मी आभार मानतो. म्हणींच्या संकलनाच्या कामीं ज्या विद्यार्थ्यांनीं व भगिनींनीं मला अमोल साहाय्य दिले त्यांमुळेचीहि वृत्तज्ञता या प्रसंगीं मी व्यक्त करतो. शेवटीं महाराष्ट्रीय रसिक इतर पुस्तकां-प्रमाणेंच या पुस्तकासहि उदार साहाय्य देतील अशी आशा वाळगतो. ज्या खानदेशी भाषा मंडळाच्या प्रेरणेनें ही संशोधनाची पणती तेजत आहे त्या मंडळाचा तर मी निरंतर ऋणी आहे.

खानदेश वाग्वैभव

12

थरे मना भुशना, माले कोनी पुसेना.

एखाद्या आपल्या वैभवशाही ऐश्वर्यान वा मोठ्या अधिकारावर असलेल्या नातेवाईकाचा मोठा अभिमान वाटत असतो. तथापि त्या नातेवाईकाच्या या मागसाविषयी मुळीच आस्था वाटत नाही. अशा वेळेस तिहाईत मनुष्य त्याला सारळ वस्तुस्थिति समजावून देतो. नातेवाईकाचा अभिमान व्यर्थ माऊण-याचा व निष्कारण द्या भांडवळावर बोल भिविणाराचा उपहास करण्यासाठी ही म्हण योजितात.

अंगाथिन लोंगा, दाय करशी सोंगा.

एखाद्या सडपातळ माणसाने जर लडू लीशी 'लग्न' करण्याचे ठरविले, तर जगात तो एक उपहासाचा विषय होईल. आपल्या अंगी असलेल्या कुनतीच्या बाहेर अतिशय कठीण कास. एव घाने पुढारले तर त्याचीहि जगात यर'अप्रमाणेच फजीती होत असते. अमांड राडले कुजत पार, ती करे फुनफुन दानी दिश मार.

'समसमा सयोग की जाहला' या अर्थी ही म्हण वापरतात. मात्र रदन रत्नेन सगच्छने असा चांगला अर्थ घातून निम्न होत नसून वाईटाच्या संगीत, धाईट असेल तर त्याचे फायदे वाईटचे असायचे अशा अर्थी ही म्हण वापरतात. एखाद्या मोठ्या वृद्धाच्या कुळातील व वृत्तीनेही हलफट नवरा मिळाला तर तिच्या साऱ्या कुङ्करीसाठीहि तिच्या मार खात्र लागते वाईट नाताने खोड वाईट माणसानेच चांगली मोडली जाते.

आईजीना जीवर आईजी उदार, साधना जीवर जवाई उदार.

आईच्या जीवावर मुलगी होस करते व सासुच्या आश्रयामुळे जावई चैन करतो. हलवायाच्या घरावर तुच्छशीपत्र अशा अर्थाची ही म्हण आहे.

आईआईनी दिधी भर, उठन धळी नसरा कर.

शेजारणीच्या सांगण्यावरून म्हाताऱ्या छीने नवरा केल्यास फजिती होते दुसऱ्याच्या सांगण्याचा सारासार विचार करून नंतर आपला विचार पक्का करावा, नाहीतर फजिती होते.

अंगमा दोन कुडच्या, घरमा नही तिलट (मिठ) मिरच्या.

अंगात दोन शर्ट परत घरात सैनारोपयोगी नित्याच्या वस्तुहि नाहीत, बटाईखोर माणवाची हेटाळगो करण्याच्या उद्देशाने ही म्हण अस्तित्वात आली.

नावशी पुन्या, सनी घुमन्या.

आमावस्येचा दिवस हा सणाचा दिवस म्हणून कोणी मानीत नाही, अशा वेळी पुन्या करून खाणाऱ्या व सणाच्या दिवशी ह्दानी खाणाऱ्या माणसाचा उपहास होतो. अवेळी भलतेच काम करणाऱ्या किंवा अवेळी खर्च करणाऱ्या पग खऱ्या गरजेच्या वेळी हात राखून खर्च करणाऱ्या माणसाला उद्देशून हा म्हणीचा उपयोग करतात

आययागंधरु, पन बोलाती ठसरु.

अनभिज्ञ अडाणी माणसाला बोळण्याचा तात्पर्य नसतो.

आईवाप करे जोर वायकापुढऽ जसा मोर. बाईंभुद्धि मनुष्य हा आपल्या आई वडिलांची अवहेलना करतो; व त्यांना आपल्यापुढे वाकवितो. परंतु त्याचे त्याच्या बायकोपुढे काही एक चालत नाही इतकेच नव्हे तर मोर जसा नाचतो, तसा तो तिच्या श्रद्धामुळे तिला खूप काण्यासाठी पुढे पुढे करतो. अशा गृहस्थाने आई वापाविषयी योग्य कर्तव्य करावे यासाठी हा इशारा दिलेला आहे. याच अर्थी, 'आईवापले हिसकिस वायकोले किसमिस' ही म्हण वापरतात. यात त्याचे आईवाप अन्नाळाहि-महाग पण बायकोला मात्र किसमिसाचा खुराक तो देत असतो असा अर्थ झालेला आहे.

आईना धस ना चाईना धस, माटी उढे फसाफस,

घरांत आईचा किंवा अन्य कोणत्याहि वडिलधान्या माणसांचा धाक नसल्याने घराला शेण न लागल्याने मातीच माती झालेली आहे. अर्थात निष्काळजीपणामुळे जिकडे तिकडे अव्यवस्था दिसते. ज्या बाईला कोणाचाहि धाक नसतो अशा बाईच्या घरा दिसून येते. निष्काळजी, स्वैर व कोणाहि चांगल्या व्यक्तीचे नियंत्रण न मानणाऱ्या व्यक्तीच्या अव्यवस्थेला उद्देशून ही म्हण वापरतात.

अंत्रानी क.माई, निवृत्ता गमाई.

एखाद्या व्यवहारांत झालेला कायदा दुसऱ्या व्यापारांत गमाविणे. शेवटी आहे तीच स्थिति कायम राहणे. या सारख्याच 'आजला मरी गया. नातू झाया' अगर 'हागन नी घर राखनऽ हा म्हणी आहेत.

आयत्या धममा, नागोवा.

आपल्या विळात नागोजा हा वरील म्हणीचा शब्दशः अर्थ आहे. एखाद्याने कष्ट करून पैसा कमवला व एखाद्यास तो विनायार्थ लाभला तर या म्हणीच्या द्वारे त्याच्या चस्तुस्थितीची जाणीव करून देता येईल. -

आधला पडि भानामा, नकटा उना मइदानमा,

गुणवान मनुष्याच्या गुणांची खरी पारख जग कर्तृच करीत नसते. उड्ड त्याची वेळोवेळी पायमट्टी होत असते. परंतु दुर्गुणी मागसेहि जगात मान सन्मान पावतात. ज्याप्रमाणे एखादे व्यवहारांत चात्र असलेले दिडकी सारखे नाणें कोनाड्यात अगर देववारांत कुठें पडून राहते व खोटेनाणें धारंवार मैदानात उबड्यावर, येते, तशीच गुणवान माणसाची स्थिति होत असते. आपल्याकडे 'वी', कवीच उदाहरण सर्वश्रुतच आहे. मासिकातून लुंग्यासुंग्या कवीचा उदोउदो होत असताना आतापर्यंत बी सारख्या खुशातनाम कवीला लोक विसरून गेले होते. " उफिरड्यात चिंतामणी, गळ्यात काचमणी " अशीच ही स्थिति आहे.

आपलड व्हई, ते कय येई.

आपल्या इकतामावाचे जे खरे नातेवाइक असतील त्यांनाच आपल्या विषयी स्हानुभूति वाटते. ' या बोटना येदना या बोटले ठाउक ' अशी दुसरी स्दश म्हण आहे.

आमंड रांड कुंमाड करे, गरिब दाव्यावर सैतान करे,

एखाद्याची पत्नी चण्डिका (रागीट) असेल तर ती ताना-

तऱ्हेचा अकास्ताळणा कहून नवऱ्याला सळो की पळो कहून सोडते. बंडखोर बायको कुमाड रचून गरिब नवऱ्यावर जुलूम करते, असा या म्हणीचा शब्दशः अर्थ आहे. गरीब माणसास कोणीहि सतावतात.

आंधया म्हने हाग लागनी, बहिरा म्हने आग लागनी.

आंधळा म्हणतो हाग लागली 'बहिरा म्हणतो आग लागली. दोन अडाणी माणसांची वा भिन्न ध्येय असलेल्या माणसांची जोडी को एकाचा मनोदय दुसऱ्यास कळत नाही. तो पहिल्या माणसाने उद्गारलेल्या वाक्याचा अर्थ भळताच 'करतो' व आपली फजिती कहून घेतो.

आभूडमा याय कयत नही, आयसेल वाई दयत नही.

दग आळे असतांना वेळ कळत नाही. आळशी वाईचे दळणहि पुरे होत नाही. कोणतीहि गोष्ट रेंगाळत चालली असतांना या म्हणीचा उपयोग केला जातो.

आइवाई नाडनी, कानवाई घडनी.

दुसऱ्या गरीब वायाबापड्याकडून शिवा घेऊन कानवाईचा उतराव साजरा केला. हट्टवायाच्या घरावर तुळशी पत्र अशी सदृश म्हण आहे. दुसऱ्यांना कोणी त्रास देऊन पैसे उकळून घेन करीत असल्यास त्याला उद्देगून ही म्हण योजतात.

आंधया दये, कुत्रा पीठ खाये.

आंधळे दळने, कुत्रे पीठ खाते.

आयधी राजा, रोडगा ताजा.

ऐदी माणसाळा काम नकोसे असतें; पण ताजे जेवण मात्र वेळेवर हवें असतें.

आईतमान्या, तन अगर थांट शिनगान्या.

ऐदी मनुष्य स्वतःच्या शरीर शृंगाराकडेच लक्ष पुरवितो व तोहिं साज दुसऱ्यांना आणून द्यावा अशी त्याची अपेक्षा असते आपलाच दात आपल्याच व्हट, कोनले सांगू गुपित मोठ.

घरातल्या माणसांनी अन्याय करण्यास सुरवात केल्यानंतर घाहेर सांगण्याची सोय नाही.

अडताले जुपनड— मइत्वाच्या कामात मग्न असणें.

आवक्या किंवा अवरुया करनड

फाकुळीत काणे, गयावया काणे. आफरीतनड छेनड फुकड घेणें. जागड घेणें. हाऊ नागर आफरीतना धिदा.

आपलाच दांत आपलाच व्हट, बोलतांना घुरकता.

आपलेच दांत आपलेच ओठ कुठे मोळण्याची सोय नाही. घरांतल्याच माणसांनी घरांतल्या माणषावर अन्याय केला असतांना दाद तरी कोणकडे मागावी हें गृहछिद्र असल्याने कोणाजवळ सांगता येत नाही.

आवडतील साडोचोयी, नावडतील शिईगाई.

आवडत्या माणसाचे जास्त लाड पुरविले जातात व नावडत्या माणसाचा तिरस्कार वृद्धिंगत होत जातो.

आढा दाह घालनड

अडचन उभी करणें, विरोध करणें. मार्गात बोंड उभी करणें

मी त डाक्टरले बडवायले जात व्हतु त्यानऽ भूतनऽ दरवाडी भेड
आडा दांडू घतना ! मी टोंकटरला बोलविण्यास जात होतो, पण
त्यानें भुताचें भय दाखवून माझ्या मार्गांत धोंड उभी केली.

आडा तिडा पोसना, घुल्डी उखलेना स्थूलदेही मनुष्याकडून
व्हान घागरही उचळली जात नाही

आंवा खादा म्हारानी, व्रामन मरी ग्या मारानी.

आवे म्हारानें खाल्ले आणि मार सज्ज ब्राह्मणास मिळ्यला. त्वोर
सोडून सन्त्यासाळा सुळी.

आवषड जागे दुख जवाईं डाक्टर किंवा सामुबाईना थानाले
दुख, आलु जवाईं डाक्टर

कांही आतस्वकीयासमोर संकोच वाटत असतो, तथापि
त्याच्यासमोर नाईलाजानें हा संकोच काढून टाकण्यासारखी परि-
स्थिति निर्माण होते. सासूच्या स्तनाला दुःख असल्यानें व जावई
डाक्टर असल्यानें दुःख निवारणार्थ संकोच बाजूला साहूनहि
जावयास सासूचे ऑपरेशन करावे लागते. साराश प्रसंगी संकोच
शिष्टाचार बाजूला सारावे लागतात.

आड हीर करनऽ

जीव देणें, आड विहिरींत जीव देणें.

आवड भरनऽ

वाफा पाण्यानें भरणें.

आरऽ म्हननऽ

दणकारणें, घमकावणें.

इनमीन साडातीन.

हे मिळून तरी किती होणार अवघे साडेतीन, नवरा वायको मुळगा मुळगी (लहान) घरून साडेतीन माणसे. अल्प गोष्ट अगर पदार्थ या अर्था.

इडा पिडा जावो, चॅपनिंडो राज येवो.

ही एकदाचो पिडा टळून बळी राजासारखें येमव तुला प्राप्त होवो. बळी हा अनार्य असुनहि अत्यंत गुणवान व वैभवंशाली उदार राजा होऊन गेला. श्री वामनानें त्रिपादभूमि मागून त्याला पाताळांत घातले. मुळांना आशिर्वाद देताना या म्हणीचा उपयोग वडिल माणसे करतात.

इस मोडवा, पन धा नही मोडू

वीस मोडावे पण दहा मोडू नये ! योग्य वेळेला एखादें काम कमी खर्चात व कमी त्रासांत होऊं शकतें. पण ती वेळ गेल्यानंतर त्या करिता दुप्पट खर्च व त्रास पडतो. योग्य वेळेला खर्च केश्र असतांना फायद्याचें होईल हें सांगण्यासाठी त्या म्हणीचा उपयोग करतात. कांही वेळेस 'तीस मोडवा पन इस मोडू नहि' अशीहि म्हण वापरतात. अदूरदर्शी माणसाला उद्देशून ही म्हण आहे.

इकोपी जानऽ मलतेंच पर्यवसान होणें. अत्यंत वाईटदशेस जाणें. त्यानऽ दुखनऽ इकोपी गयऽ

उखल पतरावय म्हने जेवनार कितला छेतस.

उचळ पत्रावळी म्हणे जेवणार किती आहेत !

एखादा मनुष्य अगर नोकर हा सांगितलेल्या कामा व्यतिरिक्त जास्त अशांतर चिकित्सा अगर विचार घूस करूं लागला, तर त्याला

त्याची अवास्तव चिकित्सावृत्ति दाखण्यासाठी ह्या म्हणीचा उपयोग करतात. मनुष्याने जितके सांगितले तितकेच काम करावे वारा पचा-
यतीं करू नये, असा या म्हणीचा अर्थ आहे.

आज लाऊ तमासा पाहू.

दुसऱ्याच्या घरी भडण लावून दुखत गमत पाहणारे लोक
या जगात काही कमी नसतात.

आज खाऊ (किंवा × वूं), दिवाळीले चोयी शिवू—

आज खाऊन घेऊ व दिवाळीला चोळी शिवू, खाऊ ऐवजीं
मैथुनार्थी दुसराहि प्राभ्य शब्द प्रचारत आहे आज एखादीशी सग
करावयाचा व दिवाळीला त्या सीला चोळी शिवून देण्याचा वार्यदा
करावयाचा असा त्या म्हणीचा अर्थ होतो. कोणतीहि गोष्ट वेष्टेवरच
व्हावयास पाहिजे. व्यवहारात काम केल्याबरोबर दाग चुकविणे इ.
असे. दारिद्र्यालीन नायदा काय कामाचा ?

उठाठेवा, थोडसावर दिवा.

अकारण उठाठेव करून भलतीच जोग्यान जगवर वंगे
लचाडी माणसे किंवा निष्कारण खुडबुड करणारी माणसे भलतीच
जबाबदारी स्वीकारून सकाळच्या खोऱ्यात सापडतात.

उनऽ उतरी, चुल्हामा मुतरी.

आपण हसे लोकांला, शेवट आपल्या नाकाला. दुसऱ्यांतील
न्यून शोषणाऱ्याच्या ठिकाणीहि काही तरी न्यून अमर्नेच.

उतावया नवरदेव, गुडघाले वाशिंग !

नवरदेव लग्नासाठी कितीहि उतावला झाला तरी गुडघ्याला
वाशिंग वाचून कसे चालेल ? पण उतावला नवरा लग्नासाठी इतका

ह्यापळेला असतो की, तो डोक्याला बांशिंग बांधण्याऐवजी गुढ-
व्याला बांशिंग बांधतो. अग्नि उत्सुकतेच्या भरात मळती गोष्ट करुं,
नये हे सांगण्यासाठी या म्हणीचा उपयोग करतात.

उधारनं पोतं, हातभर रित

जो बाणी उधार माळ देतो त्याचे पोतं हातभर रिकामे
असते. जो बाणी रोख पैसे घेऊन माळ देतो त्याची विक्री उधार
देणान्यापेक्षा कमी असते व माळहि कमी संपतो पण त्यात त्याचे
अंतिम हित असते. उधार देणान्याच्या माळाचा खूप उठाव झालेला
असला तरी गहूडा मात्र रिकामा राहतो. व असला व्यापार व्यापा-
ऱ्याच्या दृष्टीने मिळेल लावणारा आहे.

उनी पाव्हनी भेटाळे, लावनी समार वाटाले.

पाहुणी विचारी भेद्यश्रयान्न आली. पण घरधनिणीने तिळा
भाजीचा मसाला वाटून तयार करण्याचें काम दिले, पाहुणीच्या
सौशिक व कष्टाळू स्वभावाचा फायदा घरधनिणीने अशा रीतिने
घेतला. संव्रीसाधु, स्वार्थ साधू माणसें शिष्टाचार पाळीत नाहीत या
अर्थी ही म्हण आहे.

उरवर अरसोय (उरावर अरसळ)

निष्कारण ओझे. घरात स्वच्छंदीपणाने वर्तन करणाऱ्या व
न कमावणाऱ्या व्यक्तीस उद्देशून योजतात.

उठ बैस, पानीमा म्हैस.

म्हशीचे खरे मोल ती पाण्यात असताना करता येत नाही.
पाण्यात म्हैस असून मोल ठरविण्याची यातायात करणे इष्ट नाही.

कोणतीहि गोष्ट प्रत्यक्ष हजार असतांनाच त्या गोष्टीविषयी विचार विनिमय करणें हें बरें दाखवून देण्यासाठीं वरील दाखला देण्यांत येतो.

टीप— याच अर्थी ' पानीमा म्हईस बामन बामनीनळे मारस '

एका ब्राम्हण दांपत्याचा म्हैस घेण्याचा विचार ठरला. व या म्हशीचे दूध काढल्यानंतर त्या दुधापैकी कांही दुधाचे दही ताक करण्याचा मंतसुचा त्यांनी ठरविला. या विचार विनिमयात ब्राम्हण स्त्रीने आपल्या उपयोगी पडणाऱ्या शेजारीणीस हें बनविलेलें ताक देण्याचा मनोदय जाहीर केला. तथापि हा विचार अर्थातच ब्राम्हणास पसंत पडला नाहीं. त्यांचें या मुद्द्यावरून भांडण जुंपलें. व शेवटीं ब्राम्हण आपल्या स्त्रीस मारूं लागला. शेजारीपाजारी जमा झाले व त्यांना खरी गोष्ट कळल्यावर त्यांनीं दोघांनाहि दोष दिवला. उंदीरना जीव जास, मांजर म्हनस घातड लागस.

उंदराचा जीव जातो खाणार म्हणते घातड लागते. एखादा श्रीमंत अगर अधिकाऱ्याच्या सोऱ्यासाठीं मगूर माणसे गरिबांच्या जिवांवर खुशाल चेंडूप्रमाणें मजा मारीत असतात. अशा वेळेस ण म्हणीचा उपयोग करतात.

ऊय खाई धूय, कजानं मूय.

कारण नसता भांडण होणे, अशा अर्थी या म्हणीचा उपयोग करतात.

उगोठ्याले पुरोटा !

अगोदरच घरेच अन्न शिष्टक उरले असतानाहि अणखी अन्नाचा पुरवठा दुसरेंकडून होणें असा याचा अर्थ आहे.

अनिष्ट गोष्टीला उचवून धरणारे भरपूर लोक असतांना, आणखीहि नविन माणसे त्या ठिकाणीं साथ द्यावयास आले असतांना या म्हणीचा उपयोग करतात.

उड उडउडना, तोंड घशी पडना.

'उड' उड उडाला व तोंड घशी पडला, बद्दामखोर मनुष्य निष्कारण बदाया खूप मारतो पण शेवटीं तोंडघशीं पडतो.

उठव तिनदां, तोच धंदा.

दररोजच्या करीत असलेल्या त्याच त्याच कामाचा कंटाळा येतो हा तिरस्कार व्यक्त करण्यासाठी, या म्हणीचा उपयोग करतात.

उदारांना धडना पारी, गांड देस गाजवावन्ही.

संसारांत अति उदारपणा हा देखील दुर्गुण ठरतो. उदार चव्हाट्यावर्सल पारावर बसून फक्त गाजरे धेऊन तनुविक्रय करतो. असा याचा अर्थ होतो.

उज्जी कां डाई !

काम फत्ते झाले कां अयशस्वी झाले !

उसना कोम, दारास्त्री चोम.

उसनवारी करणे अनिष्टच कारण उसनवारी करून आणलेली वस्तु नीट नसते. उसनवारी करून आणलेले बी शेतांत पेरल्यामुळे पीक निवृत्त शकत नाही.

उधय मानकी, हातमां चानकी.

खर्चिक स्त्रीच्या हातांत पैसा अगर घांत असणारे साहित्य शिष्टक रहात नाही. गरजेच्या वेळेपुरतेहि सामान राखून ठेवीत नाही. तिच्याजवळ क्कहान भाकरीखेरीज कांही शिष्टक रहात नाही,

उघळ्या शेजारी नागडा गयाऽ सारी रात हिव मळार मरी
गया अगर हिवनी रातले मरी बया.

गरजवंताजवळ दुसरा गरजू मनुष्य गेल्या व संगतीत पाहिला
तर दोघांचाहि काही फायदा होत नाही. सारख्याले वारकऽ अशी
सदृश म्हण आढे.

उठता लात बसता चुकी.

कोढग्या अंगचुकारपणें काम करणाऱ्या माणसाळा वारंवार
मार घाग लागतो. म्हणजे काम व्यवस्थित पार पडतें.

एक धयडी काम करे सातजन तिनऽ कमर घरे.

एकाचास लहानसें काम करावयास दिलें असतानाहि तो मनुष्य
त्या कामाच्या पूर्ततेसाठीं अनेकांची मदत घेतो.

एक म्हातारी काम करते व ती काम करते, तिळा
शीण पडूं नये म्हणून सात माणसें तिचे बाकळेले कमर उचलून
घरतात असा म्हणीचा सदृशः अर्थ.

एक पाट तीन ठिकानी वरनऽ

पुढें पुढें कारणें. कामडौलात ठेवणें.

एक तीय सात जनेस्नी घाटी खावा.

एक तीळ सात लोकानी वाटून खावयास पाहिजे.

एक गोधडी, सतरा बन्हाडी.

अल्प गोष्ट सर्वांना कशी पुरणार या अर्शी लक्षाळा आलेल्या
सतरा बराड्यांना एक गोधडी पाघरण्यास कशी उपयोगी येणार

एक गोधडी सतरा वऱ्हाडीः—

सामग्री थोडी असताना नाणसे रूख बोलाविली गेली त्यांना
हैं साहित्य कसे पुणार ?

एक देव केशवा, एक नाम केशवा.

एकच कोणती ती गेष्ट पक्षा सिद्धीस नेण्याचा प्रयत्न करणें.
एकच कोणता तरी धंदा स्वीकारणें.

एरंडले, कितीही पानी घालऽ ते उसनीं स देई कां त्याले ?

एरंडाला कितीही पाणी घातले तरी त्याचें उसांत रुपांतर
होणार नाही व उसाची गोडी येणार नाही. वाईट माणसावर
कितीही उपकार केले तरी तो सज्जन बनत नाही.

एक पुती रडे, सात पुती रडे.

ज्याच्या जवळ कमी संपत्ति अगर वस्तु असते तोहि संपत्ति
नाही असें म्हणतो व ज्याच्या जवळ विपुल संपत्ति अगर वस्तु
असतात तोही संपत्ति अगर वस्तु नाही, असें म्हणतो. एक मुलगा
असलेली आई कमी मुले म्हणून रडते तर सात मुले असलेली
आईहि कमी मुले आदेत म्हणून रडते.

एक दारिणी, नव मन पानी.

तुरीच्या वरणांत दाळीचा एकच दाणा असावयाचा पण पाणी
मात्र नऊ मण घालावयाचे । कोणी मुख्य आवश्यक गोष्टीची कमत-
रता ठेऊन फाफट पसाराच खूप करीत असेल तर त्याला इशारा

देण्यासाठी अंगर हिणविण्यासाठी ह्यां म्हणांचा उपयोग करतात. याच अर्थाची खालील म्हण आहे.

एक मासा, हांडांभर रसा.

एक नही धड भाराभर चिथ्या:- एकही चांगले वस्त्र नाही. सर्वच चिरगुटांचा पसारा। जवळ असलेल्या वस्तूंपैकी एकाही उपयोगाची नसतांना किंवा आसपासपैकी एकही कामाचे नसतांना ही म्हण योजतात.

कडू कारला तूपमा तयात साकरमा घुसयनात तरी त्या कडूच शायनात. कडू कारले तुपात तळले साखरेत घोळले तरी ते कडूच. घाईत वृत्तीच्या माणसावर कितीही उपकार केले व त्याच्याशी कितीही गोड बोलले तरी तो आपल्या अन्न वृत्तीचे प्रदर्शन केल्याशिवाय रद्दात नाही.

कडेवर पोर जीवले (गांवले) घोर.

१ मुळगा कडेवर असूनहि मुळगा चुकला असा डंगोरा करून जिवाला (गांवाला) निष्कारण ' घोर ' काळजी लावणाऱ्या वाईवरून ही म्हण प्रचारांत आली. एकादी वस्तू जवळ असूनहि सांपडते नाही म्हणून सर्वत्र शोधण्यासाठी घर डोक्यावर घेण असा अर्थ होतो. ' ग्यामा सरी गांवाले फेरी ' किंवा पिटांखाल अरी, चम्हार पोले मारी ' या सदृश अर्थाच्या म्हणी आहेत.

करनड नां सवरनड फोकट धिंगानड:-

कांहीहि काम करावयाचे नाही; मात्र उगीचच कामाच्या नांवाखाली गोंधळ माजवावयाचा.

करवा तसऽ भरवा, बोलवा तसऽ वागवाः—

करावें तसें भरावें बोलावे तसें वागावें.

करमनी कथा, जीवले यथा.

दररोजची कर्मकहाणी संगतांना जिवाला यातना मात्र होतात.

कराले गई काई आखुं व्हई मे काईः—

एकादी गोष्ट कगवयास हातीं घेतली असतांना घ्यानीं मनीं नसतांना दुसरेच लचांड उद्भवते अशा वेळेस ही म्हण वापरतात. पुढील सदृश म्हणी आहेत.

कराल गई पन तंगड्या उनात वर.

कराले गऊ एक पन झायऽ माले दूक.

कयत नही वयत नही भाजी भाकर खात नही.

कळत नाही वळत नाही भाजी भाकर खात नाही, कोणत्याहि गोष्टीचें गम्य नसतांनाहि लुडबूड करणाऱ्या माणसाला, उद्देशून ही म्हण वापरतात.

कयेना कोंडा जलमना तूपमांडा घडीनाः—

कळण्याची भाकर अर्थात साधे अन्न खाण्याची संवय नेहमीं असलेली चांगली. तूपमांडा काहीं-दररोज खातां येत नाहीं. माणसाला कोणतीहि संवय, गोष्ट जन्मभर निमेळ अशाचि असावी.

कयेना वये चालना धुये, पडसाना केया गटागट गियेः—

मंदबुद्धि घुळ्याला चालडा आणि अवशापणांनै एक पैशाची केळीं खाऊं लागला. धुळे हें जिल्ह्याचे ठिकाण त्या ठिकाणीं जाणारा

मनुष्य चलाख असावयास पाहिजे. बावळ्ट मनुष्य तेथे गेल्यावर आपल्या संदबुद्धीचें प्रदर्शन करतो. पूर्वी एक पैशाला धुळ्याला केळीं खूप मिळत असत. तीं स्वस्त जरी असलीं तरी अति साह्यास केळ्यांदि डाचणारच.

करी करी भागना, देव पुंजाले लागनाः—

करून करून भागली व देवपुजेला लागली. एखादी छिनाळ स्त्री व्यभिचार वा पापकर्म करून थकून जाऊन शेवटीं देवपूजा वगैरे पुण्यकर्म करूं लागली असतांना तिचा उपहास करण्याच्या इराद्यानें ही म्हण वापरतात. एकाद्या व्यसनधीन मनुष्यानें आपण व्यसनहीन आंदोत असा साळसूद पणाचा आवं आणला असतांना ही म्हण वापरतात.

कसाना साधू, जग भोंदः—

तो साधू कसचा जगाळा नाडणारा असा ढोंगी मनुष्य आहे.

कसानाऽ लेकरु, अजात शिगरुः—

तो मुलगा नाही खोड्या असणाऱ्या तद्वाप्रमाणें द्राड आहे.

काना कयपती, आंधया दिकमतीः—

चकणा मनुष्य कलह लावण्यांत पटाईत असतो. व आंधळा मनुष्य मोठा युक्तिवाज असतो.

कारी नाव डारी, नाव ठेये ती नारीः—

एखाद्यानें एखादे वेळेस जरी चोरी केली तरी त्याचें कायमचें नांव बदलू होते. विशेषतः अशा चोर स्त्रीविषयीं त्रिया सहातुंभूति

दाखवीत नाही. म्हणूनच जो नाव ठेवते, खोड काढते ती नारी अशी व्याख्या या म्हणीत केलेली आहे.

कागदमा मेय, हातमा केयः—

तथ्यांश मात्र कांहीं नाही. केवळ कागदी जमाखर्च बरोबर.

काम नही ते काय करू, नया लुगडा दाडि करूः—

काम नाही तर काय करावे ! नवे लुगट्यास दांडा भरू या.

रिक्कामा न्हावीं भिंवीला तुंबड्या लावी या म्हणीच्या सदृश ही म्हण आहे.

काशी कयी पन मांजर मारनी हाड कोठ सांगसः—

मनुष्य चांगल्या गोष्टींची बढाई मारतो. पण घाईत गाष्टीचा उच्चारहि करीत नाही.

काम ना धंदा खावा ना चेंदाः—

काम धंदा झाल्यास खाणे पिणे जास्त सुचें. ' काम ना धंदा तिनदाव चेंदा ' अशीहि म्हण आहे.

काम नही कवडीनऽ रिक्कामपण नही घडीनऽ

महत्त्वाचे काम तर काही होत नाही मात्र, रिक्कामपणादि सतरातर झुल्लूक कामामुळे होत नाही.

कथ्याले झायऽ उडाले फांदीले झायऽ मुडालेः—

कावळ्याला झाले उडायला फांदीला झाले मोडायला, संस्कृत मय्ये यालाच कामतत्त्वीय न्याय असे म्हणतात.

कुजात रांडथीन रांडका वरा, खोडीना (किंवा भाडाना) वेईल थनि व्हंडका वराः—

वाईट बायको करण्यापेक्षां त्रिधुरावस्था वरी, खोड असलेल्या व काम न करणाऱ्या बैलापेक्षां शिंगे नसलेला बैल बरा. क्षणिक फायद्यासाठीं कायमची वाईट गोष्ट पत्करून भिक्तचें श्राद्ध घेण्यापेक्षां ती गोष्ट न स्वीकारणेंच श्रेयस्कर असतें.

कुम्हारथीन गधडऽ शानऽ—

कुंभारपेक्षां गाढव कां जास्त शहाणे असते ? वडील माणसाना घाकटी माणसें उपदेश सांगू लागला तर वडील माणसाना ती गोष्ट रुचत नाही; व अंशारीतीनें ते धाकट्याचे कान उपटतात.

कुम्हारनऽ गधडऽ गयऽ उखळडा फुकायलेः—

कुभाराचे गाढव कोठें ? अर्थात् ते उकिरड्यावर आढळणार. मराठी सदृश म्हण चुकटेला फकीर सांपडतो मशीद माणसांस एखाद्या गोष्टीची चटक लागली तर तो मनुष्य अशा गोष्टी ज्या ठिकाणी असतात त्या ठिकाणी धोटाळत असलेला दिसतो.

कुथस का रे पाव्हना, वसल्या जागे करमेनाः—

अव्यापारेष्टु, व्यापार ! एका पाव्हणा कुंयत असलेला पाहून ! घरधन्यानें विचारले का रे बाबा कुंयतोस ? वसल्या जागीं मळा करमत नाही म्हणून मी कुंयत आहे. असें पाव्हण्यानें घरधन्यास उत्तर दिले. रिकामटेकडी माणसें वेळ जात नाही म्हणून अनुपयुक्त भलतीच कामे करीत असतात.

बुरबुर कर चाई बुरबुर कर पाव्हना वनु मी तुनाच घर.—

वाई, मी आल्याबद्दल तुम्ही खुशाल कुकुर करा, पण मी

तुमच्याच घरी पाहूणा आलों आहे. निर्लज सदा सुखी, असा या म्हणीचा अर्थ.

कोल्डी मोल्डी टेक धोतरकडे देख ! :-

हातांत पैसा नसतांना छानछोकीने राहणाऱ्या माणसाना उदेशून ही म्हण वापरतात. फुलट ऐट ! पांढऱ्या शुभ्र त्याच्या घात राकडे फक्त पहा ! असा या म्हणीचा अर्थ होतो.

कारुनारी पोद्भरी पाटील घुवानी रिकामी ठेरी : -

एखाद्याच्या जिवावर छंगीसुंगी माणसें मौज करतात आणि त्यांचा पोशिदा मात्र उपाशी.

कायी गाय काटा पेटा चेंद्री जाय अंन पानीले देखी विचकी जाय :-

काळी गाय काट्यांदून जातींना विचकली नाही, आणि पाण्याला पाहून मात्र विचकते. ज्या संकटांत अगर अडचणींना वास्तविक माणसाने भ्यावयास पाहिजे त्या संकटांत उडी घेऊन मनुष्य लीलया पार पडतो. मात्र झुळक संकटाळा वास्तविक जगदृष्ट्या ते संकट नसतेच अशा संकटाळा तो भिऊन ते काम करू न्याची टाळाटाळ करतो.

खयराती वांगर, हातमा नागर :-

जो स्वेखर्तनी असतो व विया शिकत नाही त्याच्या हाती शेवटी नागर असतो. त्याला शेवटी शारीरिक कष्टांनी कामे करावी लागतात.

खगारा खाजम, नगारा वाजस —

वाद्यात्कारीचा सरजामी डामडौल मात्र उरला. पूर्वीची सुस्थिती जाऊन हीन दशा प्राप्त झाली.

खानऽ पिनऽ तिनदा, कामले कोरे गांढा ?

खाणें पिणें व्यगस्थित असूनहि कामात अचोरपणा काय कामाचा ?

खानऽ ना पिनऽ फोरुट धिंगानऽ—

काही खाण्याचें नाही, प्यावयाचे नाही, निष्कारण गोंधळ मात्र करावयाचा. ज्या ठिकाणीं काही काम नाही तेथे लुडबूड करून गोंधळ माजवावयाचा.

रास तीन, दिखस कयाहीन —

तिनदा खाऊनहि तोंडानर तजेला नाही.

रास शिरापुरी, पोट शंभू देरीः—

रोज शिरापुरी— गोड गोड पक्वान खाण्यानें पोटाचा नगारा वनणें. अति सर्वत्र वर्जयेत् सदग्र म्हण. खाव गारी, पोट शंभू देरी.

खाव गारी हाग दारी -

- पचत नसतानाहि खावयाचे भरपूर आणि पसाराकडेसहि सारखे जात रहावयाचे. उधळीं माणसें खाण्याशिपात पैसे उडवितात व शिल्लक मात्र काही ठेवीत नाहीत.

खिसामा नही, नि मनसा व्हईः—

खिशांत पैसे नसतानाहि चैन करण्याची अगर पदार्थ विनत घेण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. हिंदी सदश—हीन बडी खर्ची थोडी.

खीर खावाले मी, कामले तु मीः—

स्वार्थाच्या वेळी मी हजर, ऐन कामाच्या वेळी मात्र गैरहजर. जबाबदाराची कामे इतरांनी मार पाडावीत ही अपेक्षा. 'खीर खावाले तुमी कामाळे मी' अशीहि म्हण चापरतात..

खयवन खेये, सवसार जयेः—

दुष्ट खीळा दुसऱ्याचा संसार जाळण्यांत उचळून देण्यांत भौज घाटते. मराठी सदश म्हण — उंदराचा जीव जातो खाणारा म्हणतो वातड लागते.

खोपडी उल्टी, सवसार निपटीः—

एख घाचें डोळे फिरले म्हणजे त्याच्या संसाराची धूळधाण होते. अव्यवहारी माणसाच्या संसाराची दुर्दशा होते.

गुजर गाडीना. निवद शेगोपीनाः—

हमरुपावरून देवाचा रथ मिरवीत न्यावा, आणि देवास नेवेच मात्र कुठराच्या पिठाच्या कोळ्या शिणारुति पदार्थाचा असावा. कोणतीहि गोष्ट शोभून दिसणारीच असावी.

गवडानड खादड पाप ना पूनः—

गढवानें खाल्लें पाप ना पुण्य. अनाठायी धर्म केळा असतांना पुण्य घडत नाही. सदश म्हण— गवडाले दिवड पाप ना पून.

गवडाले गूय नीं काय चवः—

गाडवाला गुऱ्याची चव काय ! असिकेवु फात्रिये निवेदनं शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख.

गवडाले देऊ नही मान, अस्तुरिले देऊ नही कानः—

हलक्या माणसाला कधीहि मान देऊ नये व स्त्रियांचे कधी ऐकू नये. स्त्रीने सांगितलेले चौकशीनिना खरे मानू नये. हा अर्थ. गवत्या वठना जेवाया, ताकसंगऽ शेवायाः—

गांवढळ माणूस जेवोयला बसला आणि दुधाऐवजी ताका-
बरोबर शेवया खाऊं लागला. गांवढळ माणसाच्या ठिकाणी योग्या-
योग्यतेचा, शिष्टाचाराचा, सौंदर्याभिहर्चाचा अभाव असतो.

गरज गई सरी, वर्देद ग्या मरीः—

गरज सरो, पैच मरो. लेवा पार्टीदारी—काम गेलऽ सरी
वर्देद गेला मरी.

गरजही तो पडही काय, जो धोलही तो करही कायः—

गजेंल तो पडेल काय, धोलेल तो करील काय ! गर्जणारा
मेघ पाऊस देईलच हें सगता येत नाहीं. धोलका मनुष्य धोलल्या
प्रमाणें वागेलच हें सांगता येत नाहीं.

गरजवानले अकल नहीः—

गरजवंताला अकल नसते.

गरीबले देवा नि तिनी जोस दावाः—

गरीबांची गरज पुरविण्यास हरकत नाहीं पण अशी गरीब
माणसे मागाहून शिरजोर होतात.

गरीब गाय पोटमा पायः—

गरीब गाय पोटत पाय.

गमराई सजनी, शंकरले पावनीः—

शृंगार, धाटमाट करून गौरांने शंकराला प्रसन्न करून

घेतले. एखाद्या छीनें हिकमेतीनें रांगारलेल्या पतां चा समजूत वाझा प्रसन्न केले त्या वेळेस ही म्हण वापरतात.

गहिरऽ पानी आवादानी

पाणी पाऊस भरपूर पडला की, 'सर्वत्र आवादानी' असते. घरांत भरपूर पैसा असलेल्या सुखी माणसाला उद्देशून ही म्हण वापरतात.

गहिनागाठा लोकनऽ भूमन मना मायनऽ

लोकांच्या दाग्न्याचा व्यर्थ अभिमान कशाळा ! माणसानें आपल्याच वस्तूंचा अभिमान वाळवावा.

गयवान्या, घर घन्या.

घरांत अव्यवस्थित मनुष्य असल्यास घरांतील वस्तूंची नास-धूस होते.

गाय गोठामा, मोल बजारमा.

पाण्यात ग्हेस वर मोल.

गाई म्हशी कोन्या, घी खाये नेरना वान्या.

गाई म्हशी दुसऱ्याच्या, तूप-मात्र नेरेचा वाणी खातो. दुसऱ्याच्या जीवावर चैन करणाऱ्यास उद्देशून ही म्हण वापरतात.

गाई गयां, गव्हार ह्यायां.

गावाला गेला आणि त्या गावांसारखा झाला किंवा तेथें रमल्यामुळे निष्काळजी झाला.

गाडी घोडऽ लोकनऽ भूसन मना वापनऽ.

गाडी घोडे लोकांचे, भूखण माझ्या वापाचें. दुसऱ्याचें वैभवं

असतांनाहि आपल्या बापांचे ते वैभव आहे. असा खोटा डाल
मिरवण्यांत काय अर्थ आहे.

गाव तळे म्हारवाडाः—

गांव तेथें म्हारवाडा.

गावजानी कोनले मानी.

स्वैर स्त्री कोणाचाहि उपदेश ऐकत नाहीं किंवा तिला
कोणाचेहि नियंत्रण आवडत नसते.

गाय घोई नि कुत्राले पाजीः—

गोदोहन करून दूध काढलें व शेवटीं ते कुत्र्याला पाजून
दिले. सज्जनांना त्रास देऊन पैसां अगर वस्तू घेऊन दुर्जनानां
देऊन टाकल्या.

गाजरमर इकडऱ की मुयांभर तिकडऱ.

थोडेसे इकडे कां तिकडे अनेक वस्तूचें वजन करीत अस-
तांना कांटा तंतोतंत रहात नाहीं. व्यवहारार्थ अगदीच कांटेकोर
पणानें वागून चालत नाहीं.

गोजीना गून सोजीले, सोजीना गून गोजीलेः—

गोजीचे गुण सोजीला व सोजीचे गुण गोजीला. एकमेकांच्या
संगतीत एकमेकांचे गुण लागतात.

गोरी गोमटी, कर्पाय करंटीः—

गोरी बाई असली तरी ती करंटी असल्यास तिच्या गोरेपणा-
बद्दल अभिमान बाळगण्यांत काय अर्थ. एखादी वस्तू केवळ दिखान

असल्यास उपयोग काय ? ती वस्तू उपयोगी आहे किंवा नाही हे पाहिले पाहिजे.

गोड ऊस झाला तरी मुयां सगट नही खावाः—

गोड ऊस तळामुळासकट खाऊं नये. दाता चांगला व उदार असल्यास त्याला फार आस देऊं नये. त्याला भिकारपण येईल असें वर्तन करूं नये.

गोड घाश्या, घरनाश्याः—

जिमेचें अवास्तव चोचले पुरविणारा शेवटीं घादाराचें वाटोळे करतो.

गांव वय आनी हनुमान वेंची चोयेः—

हनुमानानें गांवाला आग लावल्यामुळें इकडे गांव जळत आहे तर तिकडे आपल्या असल्या कृत्यानें आनंदित होऊन समाधानानें हनुमान वेंची चोळीत उभा राहिला आहे. दुसऱ्याचें नुकसान करणाऱ्या माणसांना आपल्या दुष्टत्वाबद्दल याईत न घाटतां समोधान घाटतें असा अर्थ.

गांढे रंगदार, नकटऽ दिमाखदारः—

कांहीं माणसें शक्तिहीन असून किंवा त्यांच्या ठिकाणीं न्यूनता असूनहि जगांत तीं अकारण टेंभा मिरवितात. पंड वरकरणी पौरुषाचा आव आणतो व नकटा मनुष्य जगांत दिमाखानें मिरवितो. अशा माणसांचा उपहास या म्हणीच्या द्वारे येत्या जातो.

गावना महाजन, घर रिकामा राहनाः—

सर्व गांवांत एखादा मनुष्य महाजन गांवप्रमुख म्हणून मिरवितो

मात्र अशा माणसाच्या घरीं राजण रिकामे असतात. जीवनोपयोगी धान्य व इतर गोष्टींचा अभाव असतो. नात्र मोठे लक्षण खोटे अशा सारखी ही म्हण आहे.

घरना सुतार आखु वाडगीनी नितातः—

घरचा कारागीर असूनहि घरच्या माणसांना त्याच्या कारागिरीचा काहींच उपयोग नसतो. अंगच्या कलेने कलावंताला ज्या गोष्टी निर्माण करता येतात, त्याच्या घरी त्या गोष्टींचा अभाव असल्याने घरच्या माणसांना त्रास होतो. कलावंताच्या घराविषयीच्या अनास्थेला उद्देशून ही म्हण आहे.

घर लहानऽ, मानूम कुहिनऽ

घर लहान त्यात घरांत राहू देणारा तुसच्या स्थितीचा त्यामुळे पाहण्यास जास्त संकोच वाटतो.

घट्या चालना रातना, घरमा नही कयनाः—

रात्रभर जाल्यावर दळूनहि घरांत खाण्यासाठी कळण्यासारखे हलके धान्यहि नाही व दिवसभर फट करून पोटाचा पुरेसे खावयास न मिळणे रात्रभर काम करण्याचा आव आणून घरांत कळण्याच्या पिठाची चिमूटहि न ठेवणाऱ्या अव्यवस्थित स्त्रीलाहि उद्देशून ही म्हण योजितात.

घरनी आंधयी, पराईनी चान्नीः—

बाहेरव्याली मनुष्यास आपल्या अव्यंग स्त्रीतहि दोष दिसतात व परकी कशीहि असली तरी त्याला चांदणीप्रमाणें तेजस्वी वाटते.

घरमा मोरी, मुतानी चोरी:—

१ : घरंत मोरी पण मुतण्याची चोरी. घरंत सर्व सुखसोयी असतांना त्यांचा उपयोग घेतां न येण्यासाठी परिस्थिति असतांना ही म्हण वापरतात. —

घरनी नही माने, आन लोकवर डोयां ताने:—

२ : स्वखी तर याची आज्ञा घुडकावून देते आणि लोकांनी आपलें म्हणणें एकावें यासाठीं हा त्यांच्यावर रागानें डोळें ताणतो.

घरऱ्हायनी ती शानी, बाहेर गयी ती गयानी:—

घरी राहिली ती राहणी, बाहेर निघाली ती अव्यवस्थित अविचारी. स्त्रियांनीं घराबाहेर पाऊल टाकल्यास विघडतात इत्यर्थ.

घर ना दार, चावडी बिदार.

घर नाही बायको नाही (दारऽ दारा) चावडी हेंच राहण्याचें ठिकाण. उपन्या माणसाला उद्देशून ही म्हण वापरतात.

घरनी अस्तुरी वयतनासाठी रडे, पराया रंडीसोठे खोड चंदनना फोडे.

३ घरची पतिव्रता खी सरपण नाही म्हणून रटते व गृह चालक पण परकी लोलुप मनुष्य परक्या स्त्रीसाठी मूल्यवान व सुवासिक अशा चंदनाच्या झाडाचें खोड तिच्या सरपण म्हणून उपयोग व्हावा म्हणून फोडतो.

घरमा नही दाना, बाजीराव म्हना.

४ यांच्या घरंत दाना नाही व हा आपणास बाजीराव म्हणजे

अशी इच्छा करतो. संपत्ति नसतांना माननें निराविण्याची हौस करणें व्यर्थ आहे.

घरना भेवखाल लिधड रान वाटवर भेटना मुसलमानः—

घरांतील माणसाच्या भीतांमुळे रानात पळून गेलें तेथेहि मुसलमान भेटला. आगींतून निघून फोंफाट्यात जाऊन पडणें या अर्थी ही म्हण आहे.

घरदार देव देव, असीलले खाव खावः—

देव धर्माचा धर्म निष्ठेचा आव आणणारा सातकार कुळाळा पाहिल्यावर धर्म विसरतो व त्याला खाऊ की ठेवूं असें वर्तन करतो.

घस चंदन, व्हय लाल

अर्ध्या हळकुंडानें पिक्के होणें, लवकर लांठ ब्हावयाचें असल्यास चंदन घास व लाल हो. उतावीळ पणा कोणत्याहि गोष्टींत उपयोगी नाही.

घरना घाना, बाहेरना नाना.—

घरच्या माणसाची कोणीहि कदर करीत नाही. इतकेंच नव्हे तर घरच्या माणसाम तो गुणगान असतावाहि 'घाण - वाईट' आहे अशी नाणें ठेवण्याची माणसाची प्रवृत्ति असते. बाहेरचा मनुष्य मात्र चुकल्याप्रमाणें वाटतो व अशा बाहेरच्या माणसाची कदर केली जाते.

घर घुशी घर नाशीः—

घरात बाहेरची खी (खेली) बळच आली की संमार

उध्वस्त झाटाच म्हणून समजावे.

घरमा नही खावाले, माय गयी दयाले:—

घरांत नाही खाण्याला आई गेली दळण्याला. ऐन वेळेवर केलेल्या गोष्टी घासदायक होतात. कोणतीहि गोष्ट वेळेवरच पाहिजे.

घरघर माटीना चुल्हा:—

घरोघर मातीच्या चुली.

घड्डी मनी रिकामी, काय करस वऽ मामी:—

काम सोडून विठ्या हुसकणें. घागर तर माझी रिकामी घरक्यांत मी मामीची खुशाली विचारोत बसले अगोदर हात'त घेतलेले काम पुरे करावें, हा इत्यर्थ.

घटी घठना देव, नवसाले पाव:—

कोणतीहि गोष्ट निश्चयपूर्वक करूं लागलो म्हणजेच तो निश्चय सिद्धीस जातो.

घागरा फडकी घर, माले म्हने लग्न घर—

वाग्निश्चयाचें सामान घरी आणि मला म्हणतो लग्न घर. प्ररंभाचे महत्त्वाचे कार्य केल्याशिवाय पुढील कार्ये होत नसतात.

घाव बुझस पण डाव नही बुझस—

घाव बुजतो पण डाव बुजत नाही. शस्त्राची जखम काळांतराने बरी होते. पण अपमानास्पद बोलण्याने हृदयाला झालेली जखम लवकर बरी होत नाही.

ध्या नाचाडी, धा तंगाडी—

भोंवाड्यांतील नियोजित सोंगे एका रात्रीत मिरवून प्रसंग पार पाडावा लागतो. फसें तरी कार्य उरकून घ्या, असा अर्थ.

धुंगुट घेये तोंडवर आंग दिखस खालवर—

कोणतीहि गोष्ट परिपूर्णतेनें केली पाहिजे. धुंगुट तोंडावर घेतले पण सर्व अंग उघडे असले तर काय कामाचे !

धे तुनऽ लुगडऽ नही व्हत तुनी वायको -

तुझे लुगडे धे हें मी तुझी वायको होत नाही. उतावळ्या स्वभावाची माणसें थोडेसे जरी मनाविरुद्ध झाले तरी चाळू कार्यांना माग घेण्याचे टाळतात.

धेवा देवा काही, लेवा देवा काही—

एकादी वस्तू विकत घेतांना अतिशय महाग पडते पण तांच वस्तू विकतांना अत्यंत स्वस्त भावाने विकली जाते. कोणतीहि गृहोपयोगी वस्तुचा संग्रह करणे कठीण पण तिची विल्हेवाट लावणे सोपे जरी असले तरी अहितकारक. - ;

घोडी मरे भारानी, शिगरू मरे येरझारानी—

घोडी आंझ्यामुळे मरण्याच्या पंयास लागते तर घोडीचें शिगरू ओंझे वहात नसतानाहि कवळ येरझारांनीं मरते. माणसास आपलें काम नसताना निष्कारण त्रास झाला असतांना अगर कोणाच्या भिडेव्हातर त्रास घ्यावा लागला असतांना ही म्हण वापरतात.

घोडा पुनवर दाना खास, गधडा लाथा खासः—

घोड्याला त्याच्या अंगच्या गुणांमुळे हरबऱ्याचें दान खाण्यास

मिळते; उलट गाढवाच्या नशीबी मात्र लाथा असतात गुणवान माणसे अंगच्या कर्तृत्वामुळे सुख, वैभव मान मिळवितात. कर्तृत्वहीन माणसांना जगाचा उपहास सहन करावा लागतो. त्यांना जग मान देत नाही, असा अर्थ.

घोडे इकम्ब, डांगरऽ खासः—

घोडे कितीवा मोलाचे असेना पण खरबुजे खाण्यासाठी त्यांची मी विक्री करीन पण खरबुजे खाण्याची होस मी पुरी करीन- जिभचे चोचले पुरविणारी अगर चैनीला सवकलेली माणसें जवळच्या मूल्यवान पदार्थांची वासलात अल्पमोलानें लावून आपले चोचले व चैन पुरविण्यास मागे पुढें पक्षत नाहीत.

घरमा नही दाना, दारसे नगारखानाः—

घरांत तर घान्याचा वण देखिल नाही, आणि दारावर वतनदारीचा सरंजामशाहीचा पोकळ अभिमान दर्शक असा नगारखाना आहे. मोठा घर पोकळ वासा अशा अर्थां ही म्हण आहे,

तीनी दुन्या, सहदले माख्याः—

चाव्हे काळांतच जग मान देते. मग असेल तोपर्यंतच माशा अस्तात.

चन वावरी, गाव डवरीः—

चंचल स्त्री सर्व गांवभर फिरत राहते.

चकर पुजा देवनी, बोकड्या खादा मानूसनीः—

देवाचे नांव आपले गांव. धर्माच्या नावाखाली आपला स्वार्थ साधणे.

चम्ह रना देवले खेदेस्नी आस्ती—

चाभाराच्या देवाची खेदरांनी पूजा. जसें साव्य तशीं साधनें उपयोगात आणावीत.

चवानऽ ना धवानऽ

एखाद्या पदार्थास चरहि नाही व सुदर रंगहि नाही, त्यावेळेस ही म्हण उपयोजितात.

चावघनऽ आमपाईन पावनाले—

पाहुण्यास गप्पा मारण्यासाठी फार तर आमच्याकडे येऊ द्या. पाहुण्याचें जेवण मात्र तुमच्या घरीच होईल. स्वार्थी माणसें कोणतीहि तोंडीस राहून करण्यास तयार नसतात.

चावमा पडनी वेडकुयी, मांगस पुरणपोषी—

वेडकुळी खुशीत आली व पुरणपोळी मागू लागली तिला. अगोदर खाण्याचें दिलें व खूप केलें. पण ती जास्त लाडात आली व लोभानें पुरणपोळीची अपेक्षा करू लागली. गरजू माणसाचें समाधान गरजेच्या वस्तू दिल्यानंतर व्हावयास पाहिजे. तथापि जो जो गरजा पुराव्यात तो तो तों माणसें अधिक लोभात पडतात.

चानडीनर वठना नीट, घरमा नही तिखट मीठः—

बाहेर पुशारकी मारणाऱ्याच्या घरातच आवश्यक गोष्टींची उणीव असते

चाफल चुफल गावभर, नयनी ते नाकवरः—

नकात नथ असूनहि गावभर नयेचा शोध करीत फिरणें.

चारीस्त्री माय, खाटवर जीव जायः—

चौघांची आई झाल्याने वाजेवरच वाळंतपणामुळे जीव ज तो. स्त्रीची विशेषतः दारिद्र्याने भिटलेल्या स्त्रीचा वाळंतपणांत व्यवस्था न राहिल्याने तिचा अंत होतो.

चाल मना संगे दावसू मना ढंगेः—

माइबाबरोबर चाल म्हणजे तुला माझे ढंग दाखवीन, माइया संगतीने तुला माझे गुणानुगुण फळतील.

चिडी साचा करे हाड्या योकना भरेः—

चिमणी कटाने, दस्त्या संग्रह करणे आणि कायळा चिमणीने परिश्रम पूर्वेक जमविलेल्या संग्रहाचा यथास्थित समाचार घेतो. घराचा भिडस्त चालक पोटाळा चिमटा घेऊन मोठ्या प्रयत्नाने पैसा गोळा करतो व त्याचा उपभोग त्याचा घैनी नातेवाईक यथास्थित रीतीने घेतो.

चीठ नही घरी, आईबाईनऽ भोकस भरी किंवा घनगऽ करी.

गृहसंसारांत स्त्रीचे चिंत लागत नसल्यास शेजारणीचे चांगलेच फायते. गृहकर्तव्य पगडमुच स्त्री आपण होऊन परक्यांचा फायदा करून देते.

चुल्हाना लाकूड चुल्हामा बयी जाईः—

चुलीचे लाकूड इकडे तिकडे ठेवले तरी शेवटी केव्हांतरी चुलीतच जळेल. मुलीला फार दिवस माहेरी ठेवून उपयोग तरी काय ? शेवटी तिला केव्हांतरी सासरी नादण्यासाठी जावे लागेलच.

चोर ते चोर आखु शिरजोरः—

स्पत चोर असूनहि खत घाटत नाही. असा मनुष्य इतरावर छाप पाडण्यास उद्युक्त होतो व मस्तवाळपणाने वागतो.

चोरीना ग्याले दोरी, निदाननऽ व्हई तेंच पुरीः—

चोरी करणाराच्या गळ्याला नेहमी दोरी अमते. आपले स्वस्त चे व स्वस्त च्या कामाईचे जे असेल तेंच शेवटपर्यंत पुरु शकते.

चोरनऽ बोंबलनऽ वर जाई वठना वंगलारः—

स्वस्त. चोरी करून चोरी झाली चोरी झाली अशी बोंब मारण्याची व आणखी वर फौजदारास चोरी झाल्याची वर्दी देण्यासाठी वगल्यावर जाण्याची तयारी करणाऱ्याची अशा माणसाचा उपहास करण्यासाठी ही म्हण उपयोगात आणतात.

चोरीना मामला, वागऽ वागऽ बोलाः—

चोरी करून आणलेली वस्तू पचविणे जरा जडच असते. अशा वस्तूचीहि चोरी झाल्यास मूळ चोरास आरडाओरड करताहि येत नाही. (२) चोरी करून आणलेली ही वस्तू आहे. वाटे पाडण्यासाठी हक्क हक्क बोला.

चोरन्या उफट्या बोमा —

चोराच्या उलट्या बोमा.

छटाभर दारू समंद गांव डोकावर धरुं —

छटाक दारूचा अम्मल तो किती येणार पण तेवढ्यानेही अम्मल आलेली आहे असे दाखविणारे व सर्ग गावाचे रक्ष आपल्या बडबडीकोडे वेधून घेणारे दारूनाज या जगतात कमी नाहीत. जवळ

संपत्ती व ज्ञान कमी असतानाही आपण खूप संपत्तीमान आहोत व ज्ञानी आहोत असे दाखविणारे लोक जगांत प्रत्येकाच्या परीचयाचे असतातच.

छिनाल नारी सटेव्या भगतः—

वाईट चोलीच्या खीचा वचपा काढणोर शेराला सव्वाशेर असे लोक असतातच व तेच अशा स्त्रीयाना योग्य असतात. सम-समासंयोगाचेच हे उदाहरण आहे.

छिनालशी भांडण अब्दुदोन मरणः—

बदचालीच्या खीशी अब्दुदोन माणसाने. भांडू नये। अशा भांडणांत त्या खीच्या तोंडाला सभ्यतेच्या अभावी कुद्धप नसल्याने अब्दुदोन माणसाला भेरे मंडळीत खाली पडवि लागते.

छिनाल नारले चाराबुद्धी फोडऽ कपाय बांधी चिधीः—

वाईट चालीची स्त्री चंचल असते, ती कोणत्या वेळेस काय करील याचा नेम नसतो. घांटेले तंसा अकस्ताळपणा करणासही ती मागेपुढे पाहत नाही.

जनावा ते चांद नाहि ते न्हावा वांझः—

एकश्वन्द्रस्तमो हन्ति नच तारागणोऽपिच- चंद्रासारखा तेजस्वी शांत स्वभावाच्या मुलाला स्त्रीने जन्म द्यावा. कुपुत्र असण्यापेक्षा वाझ राहिलेले काय वाईट.

जवाईन पोर, हराम खोरः—

जावयाची जात जशी हरामखोर त्याचप्रमाणे त्याचे मूलहि

रामखोरच असते. खाण तराती माती अवलादीवर जाता. या हणीसारखा अर्थ.

जातनी-खावा लात, परायणां खार्जूनही गुयभातः—

स्वधर्मे निधनं श्रेयः परधर्मो भयावहः।
स्वजातीनें, स्वसमाजानें कितीही उपेक्षा केली तरी स्वजातीचा अभिमान धरून त्याच जातीत राहावे. परंतु या उपेक्षेला त्रासून परक्याच्या भूल थापाला, आनिपाला किंवा थोड्या स्वार्थासाठी बळी पडू नये. असें बळी पडल्यास शेवटी ते पंध्यातापकाक ठरत. अशा-अर्थाचा जातीकारता माती खाण पडत, अशी म्हण आडे.

जगल्या जागल करी, गधडः गुयः चरीः—

जगल्यां इकडे-जागल करतो आणि गाढव तिकडे शेतांत माल खातो. घेयाकडे लक्ष ठेवूनच काम केले पाहिजे. दोरहुमाला काय कामाचा.

जान जाय जेजूरी, ते संग लेवा शिंदोरीः—

जेजूरीला जावयाचे असल्यास वरोवर शिंदोरी घेण्यास विसरूं नये। कोणतीही गोष्ट दूरदर्शपणानें केली पाहिजे.

ज्यानी खावो पोयी त्यानी वाजवो टायीः—

ज्याची खावी पोळी त्याची वाजवावी टाळी. ज्याचे अन्न खावे त्याचीच स्तुती करणें इष्ट.

ज्यानी वेटी, त्यानी मान हेटीः—

ज्याची मुलगी असते त्याची मान नेहमी खाली असते. लग्नांत वधूपक्षाची वाज जर न्यायाची असली तरी वरापक्षाच्या

अंतरावाला मुलीच्या अंतिम कल्याणासाठी मान तुकवाची लागते.
ज्याले त्याले नही चोप, शेजाऱ्याले नही झोपः—

ज्याच्यावर नगरलान्यांतील नगान्यावर धकतशीर तास अ
घटका, प्रहर पूर्ण झाल्याबद्दल चोप देण्याचें काम सोपविले
असतें तो विनघोर निवृत्त आणि शेजारी मात्र पडिल्या माणसा
नगान्यावर चोप देण्याची वेळ टक्केल यां मिनीने रात्रभर जा
राहतो. दुसऱ्याच्या कर्कशमूर्तीसाठी आपलें स्वास्थ विवडून घेण
कारण नाही.

ज्याना धनी नही पास त्याना कुप वाडोना नासः—

ज्याचा शेतांचा धनी जखळ नाही अगर शेताकडे
मालक लक्ष देत नाही त्याच्या शेतांतून उत्पन्न होऊं शकत ना
अन्यस्थेमुळे शेती अगदी निकामी झालेली असते.

ज्याना कात्या त्यानाच वानोयाः—

ज्या गोष्टीचा कंट्रोल तोच नावडतो गोष्ट भेट घडून ये
ज्या गोष्टीं विषयी तिष्ठतारा वाटतो तीच गोष्ट घरांत वि
असल्यात अगर दुसऱ्याकडून मुबलक आल्यास नावडतो गोष्ट क
नशिबी येते.

जिन्हा हातमा चुल्हा, तिन्हा उफटा कुल्हाः—

शिजविण्याचें काम जिज्याकडे असते ती चाई मोठी अव
वाज असते. इतर घरांतील मंडळीशीं ती अंतरावांनीं वांटे.

जो करी बांध बंधनी, तो खंडीना धनीः—

जो शेतकरी शेताची बांध घाडून झीज धाववितो त्या

त्याचे शेतांत खंडोगमती धान्य पिकवितां येणें शक्य असते.

जो फुकट खाय त्याले स्वस्त महागऽ कायः—

जो फुकट्याचे खातो त्याच्या खाण्याचे पदार्थ हे बाजारांत महाग मिळतात कीं स्वस्त मिळतात याची पंचाईत करण्याचें कारण नसतें. तो स्वस्त आहे कीं महाग आहे याची पर्वा करीत नाही.

जोडा काढले जागा जोयजिः—

ज्याला मुलें नाहींत अशा मुलीशीं आपल्या मुलाचें लग्न लावून देण्यास पूर्वीचीं माणसे नाखूष होती. कारण त्याचें म्हणणे असें कीं मुलांचें सासू सासरे बारल्यानंतर मुलाला जाण्यायेण्यास संधी मिळणार नाही.

जोई जोई कयां याही जातना निघना भोईः—

सतरा ठिकाणीं विवाहसूत, चिकित्सा करून सौयरेसंबंध जोडला, पण तो शेवटीं स्वतःच्या जातीचा न मिळतो. भोई जातीचा होता असें कळून आले. कोणत्याहि वावरीत अंती चिकित्सा कार्याच्या अगर हेतुसिद्धीच्या आड येते.

झाटमा झिंगा, दायमा खसखसः—

अतिदाट केसांमध्यें कोंडा असलेला समजून येत नाही किंवा समुद्रांत खसखसी सारखा बारीक दाणा दिसून येत नाही. अडचणी अनंत भासल्या तर एवढ्या तेढ्या मदतीनें काम भागत नाही किंवा जगांत एकापेक्षा एक संपत्तीनें, ज्ञानानें वरचढ माणसे असली तर आपल्या जवळ असलेलें ज्ञान किंवा पैसा हा अत्यंत अल्प आहे हें दर्शविण्यासाठीं हीं म्हण योजतात.

झिपरी मारे झपाटा बोभाटिना बोभाटा: —

केस पिंजारलेली अन्यत्रस्थीत चाई एकादी गोडी अगर नुरु-
सान करून जाते पण ती तोंडाजवळ तिनेच ती खोडी अगर नुरु-
सान केलें असापे असा बोभाटा करते. 'चुट्टी पट्टोना बोभाटा,
झिपरी मारे झपाटा' ही समानार्थी म्हण आहे.

झाल झेंडा आदुगर, लगन मांगथिन धर किंरा कर:—

लग्नाच्या अगोदर लग्नानंतरचें विनि कमें करता येणार !
झालझेंडा अगोदर व्हावयास पाहिजे लग्न मागाहून धरा. असा
म्हणीचा अर्थ आहे. कोणत्याहि गोष्टी सुसंगत रीतीने व क्रमा-
क्रमानेंच व्हावयास पाहिजे. तशा झाल्या नाही तर असंगत गोष्टीचा
उपयोगहि नसतो व जगाच्या हास्याचा विन वनतान.

झिपरीनें लग्न, वानरीले पहिले बलाढन —

सिन्याशाच्या म्हालां शेंडीपासून सुरवात, अशा अर्थी ही
म्हण आहे. झिपण्या (केस कधीहि न निचरलेल्या) मुलीचें लग्न
असल्यास अगोदर वानरीला मूल म्हणून तिच्या डोक्यातील उग्रा
काढण्यासाठी बोलनावे लागेल. शिवाया अपात्र, माणसाचें नशिन
उदयास येऊं लागल्यास दुसरा मनुष्य त्याच्या अपात्रता उघड करून
सागतो व पहिल्याचा उपहास करतो.

टेल टिकोरी गावभा, काम नही काडीभर —

तनाड टप्पू माणसें गान्धर टेडळणी करीत फिरतात पण
जखरीची कामे यत्किंचितहि करीत नाहींत अशा ऐतखाऊ,

कामाची टंगळमंगळ करणाऱ्या गुंडाचा उपहास या म्हणीच्या द्वारे केलेला आहे.

ठाऊक मना टिकोन्याले —

मला कशाचीही परी नाही असा अर्थ होतो.

ठाव ना ठिकान वन्हाडनेड दिधेड ठान —

लग्नाला तर पत्ता नाही. वन्हाडी मात्र सर्व जमले, कोणत्याही मुख्य गोष्टीची तयारी नसताना दुसऱ्याला भारुड सटर फटर गोष्टींची गर्दी होणे.

डाखिनना बीमारीले आग्या येताय बईदः—

जसा रोग असेल तसाच उपचार पाहिजे.

(२) चामाराच्या देनाला खेटराची पूजा असाही अर्थ या म्हणीतून निघतो.

डागडागिना मनभर धुडरुड आंगारः—

कोणत्याही गोष्टीत सगळी ही पाहिजेच. दागडागिने रूय आंगार घातले व वल्ले फाटकी असली तर काय कामाचे ? जावना-ग्योगी वस्तूता अगोदर प्राधान्य दिले पाहिजे.

डिकरा मन्हा मयाना, चोटभर चिन्ही धाडीनाः—

माझ्या पुतण्या मोठा मायाळू आहे. असे सर्व सांगणाऱ्या बाईला त्याच्याकडून सधे पत्र दि येत नाही. आपण ज्याच्याविषयी प्रेम बाळगतो, त्यानीही आपल्याविषयी तितकेच प्रेम दाखविले पाहिजे. आमचे एकमेकाचे सन्ध दुरावलेले आहेत. हे या म्हणीच्या द्वारे दर्शविलेले आहे.

डोक्याले खवड असु गुलालनी हौसः—

डोक्याला खवड असतांना डोक्यावर गुलाल भरून घेण्याची हौस व्यर्थ होय. जन्मजात उणीव असतांना श्रृंगारीक गोष्टीची आवड धरणे इष्ट नाही.

डोमाना घर तारामती, कुजात ना घर असीलना माटीः—

हरिश्चंद्राच्या तारामतीला देववशांत, डोंबांच्याघ्या घरां राबोवे लागले. वाईटाच्या संगतींत असल्यांची-सजनांची अवहेलना दुर्दशा होते.

त म्हणता तपेल वयखावडः—

शिंतावरून भाताची परीक्षा करणें, थोडक्या चांचणीवरूनहि पूर्ण कल्पना करून घेणें.

तंमाकू ते वचकी, भलतापन दात इचकीः—

तम्बाखू तर अत्यंत थोडी पण तंबाखूच्या व्यसनाच्या आहारी गेल्या माणूस तंबाखूमाठी दांत मिचकतो. झुळक गोष्टीसाठी मोठ-मोठे लोकही अडीत होतात व ती जिथें मिळेल तिथें प्रयत्न करतात.

तनवन तानी, मोसमनऽ पानीः—

मोसम नदीच्या काठी राहणारे लोक अकारण संतापतात व कोणत्याहि झुळक गोष्टीचें चन्दाड वळजात. असा अर्थ या म्हणींत अभिप्रेत आहे.

ताक मांगाले जानऽ से तर पाठीमांग चाडगी का म्हूनः—

ताक मागावयास जावयाचे तर ताक आगावयाच्या मातीच्या भांड्याची लाज कां म्हणून ! कोणतीही इच्छिलेली गोष्ट पार

पाडव्याची असल्यास त्याची सावनें हलकी असली तरी लाज वाळगतां कामा नये.

तातांना जीव जास थंडाले हीरऽन्हायः—

उंदराचा जीव जातो मांजर म्हणते वातड लागते. शेतांत जें ताजे आहे त्याची टपटवी पाण्याच्या अभावीं निघून जाते, पण थंड पिकासाठी, जळालेल्या पिकासाठी विहीराचें पाणी चाळें केलें असा अर्थ. जी गोष्ट आवश्यक असेल तीच वकशीर केली पाहिजे. जो होतकरू असेल त्यालाच मदत करावी.

ताय ना मेयः—

बिन हिशेबी खर्चांमुळें जमाखर्चाचा ताळाही जमत नाही व मेळही घसत नाही कीणत्याहि गोष्टीचा सोयसुमार नसल्यास थंदाथुंदी माजते.

ताबेल तवावर पोयी भाजी लेवाः—

तापलेल्या तवावर पोळी भाजून घेणें. संधी चांदन आली असतांना संधीचा फायदा करून घेणेंच इष्ट.

त्याले फार खाज होः—

त्याला त्या गोष्टीची जाणून बुजून आरड आहे. मग तें काम स्वतां करावें लागल्यास कुकुर काय कामाची.

त्यांनीं दाय वतू जायी, मना रोडमा थोडाज नासहीः—

त्याची दाळ ओतू जाईल मात्र रोडगा थोडाच नासणार आहे. मुलगी वयांत आल्यानंतर पति सुख मिळाले नाही तर ती व्यभिचार करूं लागेल व अशा रितीनें आई बापांची अन्न

स्वतःच्या सुखासाठी धुळाला मिळविळ. पण मुलगा वयंत आल्यावर त्याचें पाऊळ वाकडें पडलें तरी जग नांव ठेवणार नाहीं. मुलगी सासरी न पाठविणाऱ्या व्याख्यास उद्देशून ही म्हण योजतात.

तीर्थ सोडी भीत कसाले पूजवाः—

योग्य तिथीला व्रतपूजा करण्याचें सोडून आठवारी भितीची पूजा कशांला करावयांची कांहीं व्रतांत (उदा— लिंबायत इ.) भितीवर चित्रें काढून त्याची पुजा करतात त्यावरून ही म्हण प्रचारांत आली. योग्यवेळीं योग्य काम करावे. अवेळीं तें कार्य हातां घेतल्यास कात्रापव्यय.

तुले माले सांगाले, भगत लागला घुमालेः—

वरपांगी दोंग— जगाच्या डोळ्यांत धूळ पेटण्यासाठी अंगांत आणण्याचें सोंग करणें .

तू सुवासिनी मी गन, नको करू लोकनऽ धनः—

इतर बांधेरेचे कोणीहि मेहूण न घालता घरच्या घरीं. नवरा बायकोनें मेहूण म्हणून अगर माता पितर जेऊन घेणें घर चालकास खर्च वाचविण्याच्या दृष्टीनें इष्ट वाटेन. अशा वेळेंत पति बायकोला घरचे अन्न लोकांना नाइक खावयास देऊं नको. असा प्रांजल सल्ला देत असतो.

तू कर वटवट, मी से निगार घटः—

मी अत्यंत निर्लज्ज असल्यानें किंवा कठोर हृदयीं असल्यानें माझ्यावर तुमचा बोलण्याचा कांही परिणाम होणार नाहीं.

तुले न माले, घाल कुत्राले:—

वस्तुचा फायदा तुलाही नाही व मलाही नाही शेवटी
परकाच हीन मनुष्य फायदा घेतो.

तुनऽ मनऽ घाल धिगानऽ—

तुझे माझे करून—आडण करून हे दोसदुष्टा करणे असा
अर्थ.

तुनऽ मन्ह जमेना, तुनामिचुक करमेना:—

तुझे माझे जमत नाही हें खरें आहे. तथापि तुझ्या वांचून
घडीगरादि करमत नाही असा अर्थ. नवरात्रायको घरांत असताना
भाडू लागतात पण त्यांच्यापैकी एक जरी बाहेर गावी गेले तरी दुस-
ऱ्याला करमत नाही. विरोध भक्तीचा हा दाखला आहे.

तुले नहा चाड, माले लागनऽ येड:—

तुला माझा पर्वा नाही, आणगे मला मात्र तुझासारखा घ्यास
लागला. एकाद्याला आपली काळजी नसते व आपण मात्र त्याच्या
वाटेकडे डोळे लावून वसतो. श्रीमंत आस वर्गाबद्दल भूपण मिर-
विणारी माणसे जगांत पुष्कळ असतात. तथापि लग्नकार्यांत हीच
श्रीमंत माणसे त्याचा अभिमान बाळगणाऱ्या माणसांना बोलावित
नाहीत किंवा अन्यप्रसंगीहि विचारपूस करीत नाहीत. प्रेमात्मा
वर्गाव एकांगी काय उपयोगाचा, दुसऱ्याने आपल्यानिष्ठी तितकेंच
अगत्य बाळगले पाहिजे.

तेलवन तेरसले, लगन वारसले:—

वराती पाठीमागून घोडे उपयोगाचे नाही. तेलवण विधि

लग्नाच्या अगोदर व्हाययास पाहिजे. लग्नानंतर मागाहून तेलवण निधि करण्यात अर्थहि नाही.

तेलवणले वाजा, लग्नले पिपानी:—

क्षुल्लक गोष्टीस खूप महत्त्व घावयाचें, व महत्त्वाच्या गोष्टीकडे दुर्लक्ष करायचा असा अर्थ या म्हणीतून निघतो. माणसें लहान सहान गोष्टीसाठीं भरमसाट खर्च करतात, पण महत्त्वाच्या गोष्टी करण्याच्या वेळेस हात आखडतात. कोणत्याहि गोष्टीमध्ये तारतम्य पाहून योग्यायोग्याला जाणून त्या गोष्टींना महत्त्व घावयास पाहिजे म्हणांचा 'तेलवण विधीला बॅड व लग्नाला पिपानी हें क्षुद्र वाच' असा अर्थ होतो.

तेलीना वाईल आंग डोया मोडे, जाई बठना घाना जोडे:—

'बुल्लेला फकीर मशिदीत,' या सदृश ही म्हण आहे. तेल्याचा वैज रागावला आणि रागावून काय कळें तर घाण्याजवळ जाऊन बसला. संसारपर लोभ करणारी माणसें घरातील मागसावर किताहि रागावली तरी शेवटीं संसारापयोगीच कामें करतात. संसार सोडून कांहीं अशीं माणसें जाऊ शकत नाहीं. 'तेलीनी वाईल आंगडोया मोडे, जाई बठनी घानाजोडे' अशीहि म्हण प्रचारात आहे

तेली तामोयी एक घरना भाई —

दोन सारख्या वर्तनाची व्यसनाची माणसें एकत्र आली असतांना ही म्हण वापरतात.

तो गया हेरे तूं जाय वरे:—

तो गेल्या खाली तू जा वर. आपल्याला कोणतीहि विचारीत

असलेली गोष्ट माहित नाही असा अर्थ या म्हणावून १७५७ साला.

तोंडमा हरी, बगलमा सुरीः -

मधू तिष्ठति जिह्वामे हृदये तु हलाहलम् । दोंगी मनुष्य
तोंडानें हरी हरी कातो. परंतु मनांत दुसऱ्याचे गळे कसे कारता
येताळ याचाच विचार कर्तो.

तोडावर घुरखा, खाली xx किंवा आंग देखाः—

तोडावर घुंगुट, खाली दिसे बेंकूट— रीति रिवाजाच्या
बाबतीत सारासार विवेक न बाळगल्यास फजिति होते. काही
जातींत बडीळ माणसादेखत घुरखा घेण्याची प्रियांत चाल आहे.
एका तरुणीचा सासरा घरात अचानक आला त्यावेळेस तिला
घुरखा चटकन न सांपडल्याने नेसलेला लहंगाच तोडावर पांवरला.
अशा रितीने आपली लाज (१) तीने राखली. बाह्यत्कारी
कनड्यालत्याचा नोक झोक पण घरामध्ये मग मग वाग अंगा
व्यक्तीस उद्देशून ही म्हण वापरतात. (२) वितयशील पणाचा
अगर पातिव्रत्याचा अगर शुचिमूर्तपणाचा बाह्यत्कारी आव आण-
णाऱ्या दाभिकांच्या व्यभिचारी वृत्तीचा उपहास या म्हणांच्या द्वारे
केलेला आहे.

थापाथुपा, देववाप्पाः—

भाकरी फक्त थापण्याचें काम आणि देव देव करण्याचें काम
अर्थात् अत्यंत घोडे काम असणें, सुरू रिकामपण, असणें हा
अर्थ निष्पन्न होतो.

दखऽ की भूकऽ—

खाण्याचा पदार्थ पाहिल्याबरोबर अधाशी मूळ मळा ती वस्तू पाहिजे म्हणून भोकांड पसरते. अत्यंत हावरेपणा आवेली दिसून येतो त्या वेळेस ही म्हण वापरतात.

दये तिला कये, फुकटी गोंडा घोयेः—

जी स्वतः दळते तिला दळण्याचें व पांठ मिळवण्याचें कष्ट काळतात. फुकट मागणारे मात्र पिठेसाठी व्यर्थ गोंडा घाळतात. ऐतळाऊ लोकांना खऱ्या कष्टाची किंमत नसते.

दमडीनी कावडी रुप्या फयनावयः—

दमडीची कावडा रुप्या फळणावळ, शुद्ध गोष्टीच्या प्राप्तीसाठी खूप यातायात व पैसा खर्च करावयास लागणे.

दाम कर काम, बिबी करे सलामः—

या जगांत पैशाने वाटले तेव्हे काम हाऊ शकते. पैसा जवळ असला तर स्वतःचा खाही मानमरातब ठेवते. सर्वगुणाः कांचनमाश्रयन्ते ।

दिनंना साधु, रातंना चोदः—

दिवसाला साधूचा आव, आणणारे पण रात्राला व्यभिचार करणारे दोंगी लोक जगांत फार आहेत. खानसत्या टिकेमाळा । पोटी क्रोधाचा उमाळा ॥ असे तुकोबा संतांनी दोंगी माणसाबद्दल म्हटले ते योग्य नाही कां !

दिनभर आधी तथी, रात पडी जाऊ कथीः—

दिवसभर श्ये तिथे रात्र पडली जाऊ कुठे ! ज्याला कोठेच

नियारा नाही त्याचा दिवस कसा बसा पार पडतो पण रात्रीला मात्र अनुकंपनीय स्थिती निवऱ्याच्या अभावी होत असते.

दुषड चाले, घरना वासा हाले. :-

गर्वाचें घर खाली । अगिमानां पय टाकून धान्यावर चालल्यास घराचे वासे इकतात असा शब्दशः अर्थ. किंवा द्विधा-वृत्तीने चालल्यामुळे घर पोखरले जाते.

दुसराना जीवर, गांड ठेवनी पेसर :-

आळशी माणसास उदेशून ही म्हण वापरतात. खानदेशांत काही ठिकाणी पेवाचे बळदाचे सडास घेत असतात आळशी माणसास दुसऱ्याने परसाकडे घेऊन जावे अशी अपेक्षा असते.

दुसराना जिबु जास, तू जिलवी रास :-

दुसऱ्याच्या जिवार मौज मारणारास उदेशून ही म्हण वापरतात.

देनऽ घेनऽ कूच, पोलनऽ तेवढऽ ऊच. :-

दातृत्वाच्या बाबतीत शंख कोणी मागाऱ्यास आले असताना वढाईखोर मनुष्य दान कपडीचेंही न करती फक्त त्याला वढाईच्या आत्मक्षेत्राचा व उपदेशाच्या गोष्टी सुनावतो. कर्तृत्वाला पास्ती असणारी वढाईखोर माणसे जगाच्या निरहकारास पात्र होतात.

देन नाही देव्हारीं, दिवट्या सुघल्या सगारी. :-

गोंधळ घालण्यासाठी आस्तीचा कुत्राचार करण्यासाठी मुख्य देवाचा देव्हऱ्यांत पत्ता नाही; देव नसतानाही एकादा मनुष्य दिवट्या घेऊन गोंधळ करू लागल्यास जगांत त्याचें हसूं होईल

मनुष्याने दूरदर्शपणाने इक्षित ज्येष्ठर्तूतीत ठीं मुहूर्त गोष्टांची
चववीज काढून ठेवावी. कसालाच काही पत्ता नसताना एकाश
अनुष्य त्याच्याही पुढांछ गोष्टीची व्यवस्था करतो त्यावेळी ही म्हण
- पापरत्नात.

देड शानाना, बहेल रिकामा :-

जो पार राहणा मनुष्य असतो, त्याचें हटकून नुकसान होतें.
देड घरना उलटा न्याय, गरीब घा व्याव व्याव (किंवा
' व्यां व्यां) शिरीमंतले पयसांनी हाव—
' देवाची करणी अगाय श्रीमंताच्या घरी पैना भरसूर अमूनही
त्याच्या पैसाची हाव असते. ' गरीबाच्या घरी मुळाची व्याव व्याव
असते. ' - १२, १३

दोन दिवस साशना, दोन दिवस मूनना--

हाताळाही रात्राच्या माणसाविषयी नेहमी सशानुभूति बाळ-
गात्री प्रत्येकाच्या आयुष्यात उत्तम, मध्यम, अधम व नंतर काळा-
तोराने त्याउघट अधम, मध्यम, उत्तम दशा येत असते.

घड जातना ना घड गोतना--

जातीचाही नाही आणि गोताचाही नाही. कांहीच अर्थी
अर्थी संबंध नसणें, असा अर्थ.

घड खावाले न खावे लाग म्हने रांधाले--

खाण्यापिण्याची तरतूद न करता खीने स्वयंपाक करावा अशी
इष्टा प्रदर्शित करणाऱ्या माणसाचा उद्देश ही म्हण योजतात.

एकादे विशिष्ट येन अगर सुख हवें असेल्यास अगोदर योग्य त्या साधनांचीं तजवीज करून देवणे इष्ट समते.

धवयाना जोडे पियया बांधा वान ना लागे गुन लागे—

‘संगतिः संग दोषाः’ पांडरा वैळ तळ्याळ असल्यानें तो सुमसा म्हणून पिवळ्या रंगाचा वैळ त्याचें जमळ बांधला त्याचें चांगले गुण पांडन्या वैळानें तार उचळेलें नाहींतच पण पिवळ्यानें मात्र पांडन्याचें गुण उचळले.

धंडम धडा, भिटना खडा—

खंडीभर दुधांत मिळाचा खडा पडल्यानें तें नासून जाते. चांगल्या गोष्टींचा नाश अल्प अशा वाईट गोष्टीमुळेही होत असतो. ही गोष्ट लक्षांत ठेवून प्रत्येकांनें वाईट गोष्ट न करण्याविषयी दक्षता बाळगजी पाहिजे. ‘खंडीभर वरना मुतीवरा’ हा सूट्टा वाक्प्रचार सांगता येईल.

धोवीनऽ कुतुरडऽ धड धरनऽ ना घाटनऽ—

धोवीका कुत्ता न धरका न घाटका—

नवरीत काकडी, धा हात घी. :-

गोष्टींत तय्याश अगदीं अल्प असावयाचा पण त्या गोष्टींत खूप तय्य आदे असे अघळ पक्कळ भाषणानें बघेजाव करून भासवावयाचे; निघा मूठभर दाढी हातभर, अशा दुसरी सदश म्हण आदे.

नवरी वनी नादाले, तवली नरी पंधाले :-

नवरी घरी नांदावळा जळी पण तय्यनाक कळण्यासाठी

मातीचे भांडे देखील घरी नाहीं लग्न करण्यापूर्वी गृहस्थिती अनुकूल करून घ्यावयास पाहिजे.

नवाना नव दिन :-

कोणतीही गोष्ट नवीन असली किं तिचे कोड कौतुक होत असते.

नवरा एकपट ते बायको दसपट :-

नवरा हा एकपटीनें दृष्टी व खर्चिक असला व बायको त्याच्यापेक्षाही जास्त दृष्टी किंवा खर्चिक असली किं संजाणाची वाताहत होण्यास उशीर लागत नाही.

नकट ऽ व्हाव ऽ पन धाकट ऽ नही होऊं :-

नाक नकोट असल्याने फारसें नुकसान नाही; हे शारिरीक व्यंग मनाला इतकें क्लेश देणारें नसतें. मात्र धाकटे होण्यानें ग्रंथेकाच्या शिष्या खाव्या लागतात.

नवल्या वामननी लिधी गाय, वडांग मोडी खोंडा खाय :-

नवल ब्राह्मणानें गाय घेतली तरी वडांग मोडून खोंडे खावयास लागली. शंकरानें हीसेनें भस्मासूर निर्माण केला. तोच शंकराच्या डोक्यावर हात ठेवण्यास तयार झाला. कधीं नवत हीस म्हणून घेतलेली एकादी गोष्ट अती तापदायक झाली असणांना ही म्हण वापरतात.

नवर देवले झाया वात, नवरीले भरनी धडकी :-

परदेशीन बडवे रातभर दोलकी.

नवरा मरो की नवरी मरो, ब्राह्मनाला दक्षिणेची गरज :-

नवरा मरो किंवा नवरी मरो, वामनले दक्षिणा जोईजे. परदेशीन घडवे रातभर ढोलकी, समानार्थक म्हण आहे. परदेशी लोकाच्या लग्नमध्यें ढोलके वाजवितात. नवरा नवरी आजारी असताना अगर आनंदी मनस्थितींत नसतांनाही ही गोष्ट. एकादी गोष्ट करण्यास ती प्रासंगिक आहे किंवा नाहीं हें पाहणें जरूर असते.

नवत्री उनी आंगवरी, आकासले हेपल्या मारी—

तारुण्यऊमादात संयम नसल्यास अविचाराचीं वृत्तिं माणसाकडून होतात. व व्यावृद्ध जगाच्या निदेश, उपहासास तो पात्र होतो.

नवरा चुमक बायको चुच्चर पाव्हना. (किंवा मायनाप) फिरे दारोदार—

नवरा कण्डी चुंमक; बायकोस काम करण्याचा कंटाळा असल्यास आल्यागेल्याचें आदरातिथ्य त्याच्याकडून होत नाहीं.

नष्टाशी हारल, कडू कारल—

नष्ट माणसापासून दूर राहाने. काळे रितीहि सासुरेंत घोळले तरी तें कडूच राहते. नष्ट माणसापासून पराजित असा शेरा मिळाला तरी चालेल. त्याचा सगळ नको, दुजनं प्रथम बन्दे.

नाकथीन मोती जड—

नाकापेक्षा मोती जड. आपल्या ताप्यातीळ कोणतीहि व्यक्ती घरचड शार्की असतांना

चा म्हणोचा उपयोग करतात.

नाशिकले गया पाव्हना, गंगेवर कोलडा फताय खायी ना-

नाशिककराच्या आदशातिथ्याच्या वाईट पद्धतीबद्दल असंतुष्ट बोहेरील पाहुण्याने वगील उन्दार काढणे सहाजिकच आहे. "नाशिकला तीर्थयात्रेच्या निमित्ताने अनेक पाहुण्यांची सारंगी बंदळ असल्याने नाशिककर पाहुण्याविषयी बेपर्वाई दाखवितात. त्यावरून एकाद्या ठिकाणी पाहुणचारांत न्यूनता आढळून आली असताना ही म्हण वापरतात.

नाचता येईना म्हने आंगन बाकळऽ, रांधता येईना म्हने घड्डा लाकड—

स्वताची फोणती गोष्टाकरण्याची कुज्यत नसली तर दुसरेच कारण शोधून ही गोष्ट करता येत नाही असे भासविणे, पण हुन्दार माणसे असल्या व्यक्तीची खरी किंमत तेन्दाच ओळखतात. नाजुक बाईना नाजुक नखरा, कामधान सोडी सतरा चकरा किंवा नवऱ्याना भवती सतरा चंकरा :-

नटपट्टा करण्यातच भूपण गानणारी बाई कुच कामाची असते. नाक खाजे नकटी खिजे, उन्याळे दुन ही सट्टा म्हण, व्यंग असलेल्या माणसाला उणे सहन होत नाही. सहज केलेल्या गोष्टाचाही तो विपरात अर्थ घेतो.

निसेलनी गांडवर निमन ऽ झाड, छाया घर नहीं ते ऊन तरी पाड :-

निर्वृज्ज अशा आळशी माणसाच्या हुंगणावर निवाचे झाड,

छाया धोर किंवा उन तरी पाड. धाळशी माणसाना वोलण्याचे कांहीं वाटत नाही, ते निर्लज्ज असतान.

निसागता गांडमा झाडनी गयी, निसाग म्हने माले सावली जयी :-

अती निळाजरा मनुष्य अत्यंत निष्काळजी असतो. त्याला काम करण्याचा कंटाळा असल्याने सों देखिल चुकवावे असे वाटते व ते काम टाळण्यासाठी वाटेळ तरी निर्लज्जपणाची उत्तरे देतो. त्याला आपल्या निर्लज्जपणाच्या वर्तनाबद्दल जणुं निंदेची पर्वा वाटत नाही. निर्लज्जाच्या हुंगणात झाडणी गेली, निर्लज्ज म्हणतो मला सावली झाली. असा या म्हणीचा अर्थ. स्वतःला अपायकारक अगर अपमान कारक गोष्टींबद्दलही निष्काळजी माणसांला पर्वा वाटत नाही.

निघरे तारा जेव सोनारा :-

सोनाराची पंगत तारकाचा उदय झाल्यावरच वसाययाची. पेळेवर कधीही कोणी उपस्थित राहणार नाही.

नेसख ते नेसख धान ऽ नेसख, नही ते नागीच घंठसू :-

कोः त्याही विकट परिस्थितीत डामडोल करण्याची घृती न सोडणें; वारा येईल तरी पाठ घाययास पाहिजे. आत्यंतिक गरजेच्या वस्तुविरयी फार चिकीत्सा न करतां उपयुक्तेकडे पाहूनहि तो पदरांत पाडून घेणें, हाच खरा शहाणपणाचा मार्ग आहे.

पाये जायो पन नाक ना जायो :-

सर्व्व गेलें तरी चालेल, पण रूख, स्वाभिमान जातां

कामा नये.

पाटील भाऊन्या मोठमोठ्या मिशा, घरन्या वायका घुवडी जशा :

बद्राईखोर अगर आढ्यताखोर मनुष्याच्या घरीच न्यूनता आढळते. यांतच थोडा बऱ्हा खालीळ म्हणीत आढळतो.

पाटील घुवांन्या वड्यावड्या मिशा आणि घान्या वायका घुवडी जशा :-

बाहेर शेखी निरवणान्याच्या घरीच सावळा गोंधळ जास्त असतो.

पारखी पाठवर खाय त्याने स्वस्त मद्भाग काय ? :-

- दुसऱ्याच्या जिवावर जो मौज करतो त्याला बाजार भाव स्वस्त आहे किंवा मद्भाग आहे याची विचारपूर्व करण्याची गरज नसते.

पाप नही देनार ते पून काय देई :-

कंजुष मनुष्य स्वतःच निरुपयोगी व टाकावू वस्तू देण्यास तयार नसतो; मोलाची वस्तू कशी काय सोडणार ?

पाटीलकी उठनी नी घोकांडी वठनी :-

कोणत्याहि मान सन्मान अगर जबाबदारीची इच्छा नसतांना तो सन्मान अगर जबाबदारी दैवयोगाने लाभणे. (२) जबाबदारीच्या जागेमुळे मानसन्मान जरी मिळतो तरी एकादे वेळेस तीच गोष्ट माणसाच्या खड्यांत घालण्यासही कमी करीत नाही.

राटीलन ऽ घोडऽ म्हारले भूसन :—

घोडे पाटलाचें व महाराळा त्याबद्दल भूषण वाटतें. दुसऱ्याच्या वस्तूबद्दल अभिमान बाळगण्यांत अर्थ नाही. याच अर्थी गाडी घोडऽ लोकन ऽ भूषण मना बापन ऽ अशी म्हण आहे.

पाद ते. निधी गई फोकट किंवा खालीपिली टिरी आवयस—

वेळ निघून गेल्यावर मागाहून विशिष्ट गोष्ट केल्याने फायदा होत नाही. पाद निघून गेल्यावर टिरी आवयणें काय कामाचें ? पावसा मिचुक रान (खेत) सुनऽ माडी मिचुक माहेर सुनऽ कंथा मिचुक सासर सुनऽ :—

पावसाचाचून रानाळा किंवा शेताला शोभा नसते. आई शिवाय माहेरी मौज वाटत नाही व नवऱ्याचाचून सासर ओके ओके वाटते. घरांत मुल्य गोष्ट नसल्यास घर खावयास उठते. किंवा एकाद्या समारंगास मुल्य इसम अगर वस्तू नसल्यास त्या समारंगास शोभा येत नाही.

पदरी पडन झोडं, त्याले हसी करावा गोड—

पदरांत झोड मनुष्य पडले असतांना त्याला कसे तरी वागून घ्यावे. एकाद्या सदगुणी पतीला बायको जर कर्कशा मिळाली किंवा सदगुणी खांज जर पती व्यसनी मिळाला तर निराशेने तो म्हणा किंवा ती म्हणा अशा व्यक्तीशी संसार करते. अशा अर्थाने ही म्हण योजलेली आहे.

परदूक शीतय—

दुसऱ्याच्या दुःखाबद्दल यत्किंचितही सहानुभूति न वाटणे.

पसडानऽ लेनऽ पायलीनऽ मोरु— . . .

बाजारात चन्नु ध्यावयाची ती अत्यंत अल्प अशी विकत प्याय्याची व पेतेही थोडे वरळ अपाय्याने. मात्र एम्दम ज्ञान्त वस्तूंचा भाव करावयाचा हे करणे व्यवहारास धरून नाही.

पहिल्यांदाच पाव्हना, दुसऱ्यांदाच पई, तिसऱ्या दिशी तुनी अकल कथा गयी—

पहिल्या दिवशी कोठेही पाहुणा म्हणून गेल्यास व्यवस्थ नीट राहते व योग्य तो पाहुणचार त्याला मिळतो पण, तोच पाहुणा बांग्वांर येऊन त्रास देऊ लागला तर, शगर खूप दिवस राहू लागला तर त्याला मान मिळत नाही.

परायाना माल, लालम लालः—

दुसऱ्याच्या नाळार चणारा सदा पुष्ट असतो.

पटका बरा जन कटका सोटाः—

एकमेळ मार दिलेला परवडला फारतर त्यामुळे शारिरास धोडी इजा होते, पण दरोजची कटकट धाईट. त्यामुळे मानसिक स्वास्थ फायमचें नाहिसें होतें.

पलपल घडी, हजर खुडीः—

प्रत्येक क्षणाक्षणाला हरबा गुडप्यास हरवण्याचा वाढ होणार नाही कोणत्याही चांगल्या माणसास एकादे वेळेस त्रास देणें क्षम्य ठरते पण बांग्वांर त्रास देऊ लागल्यास त्या माणसाचें वाढेले होण्याचा संभव असतो. ऊस गोड झाला तर मुळासुद्धा साऊं नये असा इत्यर्थ (गोड ऊस आया ते मुयसकट नाहि खावा).

पादा पन तांदा :-

काही करा पण काम तडीस न्या .

पोरेसना गाडी ती तीन कास घाडी, वाटवर जायी ती
मुडी पडी :-

राहणाऱ्या पोक्त माणसाच्या वृत्तीत व लुहान माणसाच्या
वृत्तीत फरक असतो. मुलाची गाडी ही फक्त तीन कोसपर्यंत
वाडछा. एवढ्या लुहान सजलीतडी ती वटेवर मोडून पडली. लुहान
मुलाच्या वर्तनगारांची व मोठ्या माणसाच्या कर्तव्यगारांची तुलना
करता येत नाही, असा भाष्य.

फद्याना साबू धरय वाबू —

दिडकाच्या साबूने पादरे शुभ्र वपडे धुऊन धानछोकीने
राहणारा गृहस्थ धोडक्यात होऊन पुरवून घेणाऱ्या रंगेळ माणसा-
निययी ही म्हण आहे

फद्याना भाजी, व्हई जाय राजी —

आग्रजा देऊन कोह्या काढण, धोडक्या भाजीनेही बापभोचे
मन राखण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या पतीला उद्देशून ही म्हण योजलेली
आहे. अन्य खर्चाने मोठ्याली कामे होत नसत.

फद्या नदी खिसाम, आणि चारुना धुयान वजारमा :-

या म्हणाऱ्या सदृशच अहिराणीत हातमा नही दिडकी
जीव घेई धटकी ' ही म्हण आहे. जवळ कोणत्याही प्रकारची
सामग्री नसताना मोठमोठे मनोहर चिद्दीळा, नेण्याचा प्रयत्न
कणाऱ्या माणसानेथी ही म्हण आहे. अशा माणसाची फजोती

झाल्याशिवाय रहात नाही. घुळ्यासारख्या मोठ्या शहरांतील बाजारांत जाणें असल्यास खिशांत बरेचसे पैसे घ्यावे लागतात. एरव्ही फजीती होते.

फद्यानी भाजी लेवानी तीची चार जागऽ देखनऽ पंडसः—

दिडकीची जरी भाजी घ्यावयाची झाल्यास दोन चार ठिकाणीं भाजी चांगली की वाईट हा शोध घ्यावा लागतो; व भावही विचारावा लागतो. कोणतीही गोष्ट वापरावयाच्या अगोदर चिकित्सा करणेंच श्रेयस्कर. विशेषतः यधुवर संशोधनांत पुस्तकास वन्याच ठिकाणीं करावाच लागतो.

फुकटनी खीर, गाव भवती फीरः—

फुकटची खीर खाऊन मस्त झालेला मनुष्य गांवांत फिरतो. दुसऱ्याच्या जीवावर चैन करणारी माणसें आसदायक असतात.

फुकटनी खीर, हगत फीरः—

स्वस्त अशी कोणतीही वस्तू खाल्यास अपचन होऊन हगरण लागते. उपयुक्तेकडे लक्ष देतांना कोणतीही वस्तू स्विकारल्यास शेवटीं ती आपल्यालाच आसदायक होते.

फुकट फाकट खाय, त्याले स्वस्त. महागऽ कायऽ—

जो फुकट खातो त्याला पदार्थ स्वस्त आहे की महाग आहे हे विचारण्याची आवश्यकता नाही!

भजारमा तुरी, भटभटनीले मारीः—

बाजारांत तुरी आणि भट बायकोला मारी. जी गोष्ट माणसाच्या हातीं नसते अशा गोष्टींबद्दल आपल्या माणसाला विनाकारण

दोष देणे योग्य होणार नाही.

चईल गाभन, नयवा महिना.—

आपल्या कामाशी काम ठेवणारी माणसे वितंडवाद करणाऱ्या, थारंथार खोटे करणाऱ्या माणसाच्या मरीस पडत नाहीत. होयल होय म्हणून वेळ मारून नेतात.

बायको घालस हुरी वारी, म्हनस गांवमा चौधरी:—

घरात कजाग बायकोचा वर चप्पा असतांना त्याच्याशी हुजत घालीत असतांना व अपमान करीत असतांना तो स्वतःला गावाला न्याय देणारा व भांडणे मिटविणारा चौधरी म्हणवितो. त्याला स्वतःची घरची भांडणे मिटविता येत नाहीत, तो बाहेरची भांडणे कशी मिटविणार !

चईले चारा बुध्या:—

नारी जात चंचल असल्याने छीने दिलेल्या उचनावर विश्वास ठेवू नये. कारण कोणत्या वेळेस तिच्या बुद्धीत पाळट होईल हे सांगता येत नाही.

बायकोना चईल, येड्याचांनी व्हईल —

स्त्रिय मनुष्य बायकोसाठी वाटेत ती कामे करतो, तिच्यासाठी वेडा झालेला अमतो; छींच्या मोहनीने तो पूर्ण भारला जातो.

बाहेर वडम, घरमा कुयीदनड कडन:—

बाहेरच्या जगात हुंदाचार्यासारखे, वागावयाचे व रुबाव दागवावयाचा पण घरात कदा.नालाहि महाग असावयाचे अशा माणसाची जग खरी किंमत ओळखते. याच अर्थाची घरपर नरोटी

जाखु बाजीरावन्या गोटी ही म्हण आहे.

बारा घरना पुंजाः—

गावांत सर्वत्र असलेल्या पाहुण्याची व्यवस्था कोठेहि लागते. एका ठिकाणी न राहणाऱ्या माणसास बारा घरना पुजा म्हणतात.

वाईनऽ फुल, वाईले मोठा मान याहिलेः—

वाईची फुले वाईला व मोठा मान व्याख्याला. कजाग विहिः
णीची संभावता भांडूनच करावी लागते. व्याख्यास मात्र मोठा मान
द्यावयाचा Tit for tat किंवा जशास तसे या म्हणी सारखी ही
म्हण आहे.

बायको ना पोर ना जीवले घोरः—

बायका पोर नसल्याने निष्काळजी अस्तांना संसारात पदार्पण
करून जीवाला कोण घोर—काळजी करून घेईल.

बारास्नी माय खाटवर जीव जाय (लेवा पाटीदारी)

चारस्नी माय खाटवर जीव जाय ही म्हण पहा.

बारा वर्सऽ उपांशी पारनऽ फेडनऽ गुताशीः—

घेयाला साजेसेच सदैव वर्तन पाहिजे.

बुड्डी घोडी, लाल लगामः—

म्हाताच्या घोडीला लाल लगाम शोभत नाही. म्हाताच्या
सीलाहि वेपभूषण शोभत नाही.

बुवानी दाढीले, बाईना सांडीलेः—

नटवेपणा छान छोकीच्या किंवा अंति निर्मळ्यणाच्या कल्पना
परिस्थित्यनुसार असतात. एकदा स्वतःला मूलवाळ झाले म्हणजे

मुलाची विष्टा मुलाच्या वडिलाच्या दाढीला व मुलाच्या आईच्या साड्याला लागली तरी चाळते. पूर्वाच्या त्याच्या स्वच्छण्याच्या कल्पना मंदिर अशा वेळीं टिकू शकत नाही.

बोलाय घडायनी गाठः—

एकादी गोष्ट अमक्या रितीने अशा रितीने बोलावयाची वेळ व ती गोष्ट अकस्मात घडून याययाची वेळ एक होणे यालाच वाकतालीय न्याय म्हणतात.

बोलेर बोले नाऱ्या म्हने पाटीभर गऱ्याः—

नाऱ्या बोलत नव्हता म्हणून आर्जवे करून त्याला बोलावयास लावले. त्याने 'पाटीभर गऱ्या' असे बोलून आपल्या मद बुद्धिचे प्रदर्शन केले एकाचास मोठा मान घाना पण त्याने त्या मानाचा साजेसे वर्तन न करता भलतेच अनिष्ट वर्तन करावे, अशा वेळीं मान देणाऱ्यास अशा मद बुद्धीच्या माणसास उगाच मान दिला असे वाटू लागते. याच अर्थाची बोलेर नाऱ्या 'म्हने बोलेरल्या झायात साऱ्या' अशी ही म्हण आहे.

बोलाले टम राघो, कामले आम लागोः—

बोले घेवडी माणसे बोलण्यात पटाईत असतात तरी अयत काम चुकार असतात.

बोला म्हनानी नही लाज, हिजडा म्हने दारु पाज —

निर्लज्ज माणसे जग निदेकडे लक्ष न देता आपले स्वर वर्तून तसच चाळू ठेवतात.

भाऊ ममायस पोर, बाई निजनी निघरः—

गृहस्थ मूल सांभाळतो व बाई झोपलेली आहे. खीला संमाराची काळजी नसल्यास पुरुषाला घरांतील व बाहेरील कामे करावी लागतात.

भाडाना घरथीन खोपडी बरी, रांडायलेल ननीनथीन सवत बरीः—

भाड्याच्या घरांपेक्षा स्वताच्या मालकीची झोपडी असली तरी ती बरी असते. व विघवा नणंदपेक्षा घरांत सवत असली तरी चालेत. कारण भाड्याच्या घराचा मालक व विघवा नणंद (वाढ्यात असल्यास) ते घरांतील इतर मंडळींना सळो की पळो करून सोडतात.

भायेर गोड गोड, घरमा मूग जडः—

जो घरांत धुम्याप्रमाणे वागतो व बाहेरच्या माणसाशी गोड गोड बोलतो अशाला उदेशून या म्हणीचा उपयोग करतात.

भाडाले बारा आडतऽ घरमा नही ढेल जेतऽः—

बाहेरच्या माणसांना उपयोग करून देण्यासाठी गांवांत इतरत्र न मिळणाऱ्या वडुमोलाच्या वस्तू देखिल जरूरीपेक्षा जास्त खरेदी करून ठेवलेल्या असतात. मात्र घरांत लागणाऱ्या अल्पमोलाच्या आवश्यक गोष्टींची मात्र उणीव असते. भाड्याने देण्यासाठी बारा आडते आहेत पण घरांत बेलांसाठी शेल जेते जूं व दोरखंडही नाही असा अर्थ या म्हणीचा आहे.

मिलनीना नाहा, कडकाडनीना लाहा:—

भिल्लीग बाया अत्यंत हेकेबोर. एकाद्री गोष्ट एकरां नाही
असें म्हणाल्या तर कितीही आमेर्ष दाखविळें तरी त्या पुढें नाहींच
म्हणत राहतील. केकाडगी आते लागट अमनात. त्याना भीक
नाहीं असें म्हटले तरी 'भीक' घेतल्यावांचून दारापुढून श्दळत
नाहात.

भील चुंद्री, लगण कुदी:—

भिलाची जात अडाणी. अशी माणसें जास्तीत जास्त हुशारी
दाखविणार म्हणजे काय करणार : तर ओहोळ्यातून उडी सफाईनें
मारून दाखवतिउ. सारांश अडाणी मागसाचा व्यवहारात कारमा
उपयोग नसतो.

भायेर लालगत चुन्हा चुकीवन (चुकीसन)

भुम कोंडा पाटीभर, चिकन चौपडऽ वाटीभर:—

रही वस्तू जास्तीही असल्या तरी त्याचा तादग उपयोग
नाही. उलट चांगली गोष्ट अत्यही असली तरी कानास येते.
एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति नच तारागणोऽपिच.

मनऽ दयन पाटलाना आवे मी भल भलत्यानऽ दये:—

मी माझे दळण पाटलाच्या आर्ळांतल्या वाईला दळण्यास दल
व मी मात्र भलमल वा वाईचें दळण दळण्यास आणउं असा अर्थ.
सताचें काम सोडून भलत्याच गोष्टी करीत वसणें योग्य नाहीं.
काम सोडून भिल्ल्या हुसरुणें, अशी दुमरी म्हण आहे.

म्हणायले एकादसी, समदऽ लक्ष टोपला पाशीः—

एकादशीचा उपवास नाममात्र करावयाचा; पण फराळासाठी
मेतत म्भयंशक घरांतील फराळाच्या डब्याकडे लक्ष असायचे.

म्हातरा नवरा, कुकाले आधारः—

म्हातारा नवऱ्याच्या तरुण खीळा खीसुखाच्या दृष्टीने
उपयोग नसतो. तथापि नवरा असल्याने तिच्या आपले गर्हा वर्तन
ज्ञाकता येते. जीर्ण वस्तूही धोव्याफार उपयोगाच्या असतातच.

सरनी मरी गया, पण शरन नही गयाः—

दृढ निश्चयी मागसें मेरेपयंत थपगान केल्या मागसाठी
शरण जात नाहीत.

मरी जाओ पण करनी विगर ना जाओः—

कर्तृत्व हीन जिणे जगभोषणां मरण बरे. मरावे परी
कीर्तिरूपे उरावे.

म्हईसनी रांधऽ व हेलानी खादऽः—

सनसमा संयोग की जाहला. आळशी बाचकोनें वाटेड
तसा स्वयंशक केडा तरी निर्बुद्ध मनुष्य कुरापुर न काता खातो.

मनऽ मतऽ म्हणशी, साज सकाय उपाशीः—

एकाद्या दिवशीं वरकरणी अत्यंत आपुलकी दाखवूनही प्रत्यक्ष
संक्रुत कोणत्याही प्रकारची मदत न कारणे हें तूं माझाच आहेत.
हें तूं माझाच आहेस, असें म्हणून दोन्ही वेळीं पाहुण्यास उपाशी
ठेवणाऱ्या यत्रगानाच्या वर्तनासारखे आहे. अशीच 'मनऽ म्हणी-
हाय मीक मांगी खाय, ही म्हण आहे.

माले नही चाड, तुले लागतऽ येडः—

मला तुशी किंमत नाही पण तुला मात्र माझ्याविषयी भरसू जिव्हाळा वाटतो.

मालकीने झाडे गोठा, मोलकरणीच्या पलंगापाशी खेटाः—

नवरा वद चालीचा असल्यास कुलवान खीचे हाड होतात. मोलकरणीला मान देतो. व त्याच्या स्वतःच्या खीला हलकी कामे करावी लागतात.

माले नही आवरु, मी कसाले घावरुः—

मला आवरुचो चाड नसल्याने घावरण्याचें कारण नाही निर्द्वजं सदा सुखी.

माले ना तुले, घाल कुतराले किंवा तुले ना माले घाल कुतरालेः—

दोघांचें भांडण तिसऱ्याचा लाभ.

माल त्याना हाल, फुकट्याना लाल मालः—

व्याचा माल त्याचे मात्र हाड होतात. आणि फुकट खाऊ लोक मात्र यथास्थित ताव मारतात. धन्याला धत्तग चाकराला मलिदा ही मराठी म्हण सर्वतोमुखी आहे.

माले पहानी मगम राहाः—

मला पद्दा आणि रत्न जा. कोणीहि सक्रीय सहानुभूति दाखविली तरच गुणगान गावें. श्रीमंताच्या अगर मोठ्या मणसांच्या मोठपणाचा अभिमान दाढ्यांत राहणें व्यर्थ आहे. दिखीत वस्तुंचा व्यवहारांत तादृश कांशीही उपयोग नसतो. नाजुक पणाच्या

नांनाखाली काम चुकार माणसाबद्दल कोणालाही आदर वाटत नाही.

मानानऽ घेईना पोयी, पडल्या पडल्या ठिकळ्या चोरी:—

सन्मानपूर्वक पूरण पोळीचे जेवाय्यास एकाद्यास बोलावले असतांना मनुष्य जेवाय्यास जात नाही. मात्र पोटात कायळे ओरडावयास लागले असल्याने मागाहून ठिकळ्या हरवण्याच्या दाळीचा खाद्य पदार्थ चोरतो.

मांजरना गू, सारामा ना लिशमा:—

निरर्थक गोष्टीचा काहोई उद्योग नसतो. मांजरीचा गू हा गाई म्हाशीच्या शेगासारवा सारण्याच उपयोगांत येत नसतो.

‘ माल खाये गधडी मार खाये लोधडी ’ किंवा माल खाये लोधडी मार खाये गधडी.—

गाढव माल खाऊन पळून जाते, पण लोधडीस (नीलगाय्यास) निष्कारण मार खाना लागतो. चोराळा सोडून संन्याशाला सुळी देणे, ही म्हण सदृश आहे.

मायनऽ बोलन, नरानऽ मारनऽ जी मनवर घरई तीना सवसार उडी जाई वारायरी:—

त्या खीला आईच्या उपदेशाचा व नवऱ्याच्या मारण्याचा राग येतो व त्याबद्दल कढत बसते. तिला संसाराचे सुख पुढे मिळण्याची शक्यता कमी. जियांनी नेहमी सहनशील असावयास पाहिजे.

मी चालनु कामले, सेजी जेराड नराले:—

आपल्या स्वार्थासाठी आपल्या कार्याची जबाबदारी दुसऱ्यावर

सोपविणे इष्ट नाही.

मी न मनी वय, तितलड वन्हाड लयः—

मी व माझी आई लग्नाला उगस्थित असलों म्हणजे पुरे;
निकटच्या माणसाव्यतिरिक्त इतर माणसाविशीं, आप्तस्वकीया-
विशीं वेपवीई दाखविणाऱ्या कंजूस किंवा अति स्वार्थी माणसाज
उद्देगून ही म्हण वापरतात.

मी बी रानी तु बी रानी, हुंगन घोराले कोन लये पानीः—

सर्वांनीच स्वतःला अशस्त्य मइत्य दिले व कानचुकारण्या
केळा तर मग आवश्यक गोष्ट कोणी करावयाची ?

मिर्गाची सर आमृतनी धारः—

मृग नक्षत्रांतील पाऊस हा शेवटच्या दृष्टीने अम्यंन
उपयोगाचा. हा पाऊस पडल्यानंतर धान्य चांगले उगरेते याच
अर्थाची मिरींगनी झड मोठ्यानी नड.

मिरींगनी धार, करे जीव मार हा म्हणी आहेत.

मुंगीले मृत ना पूरः—

दुबळ्या माणसाला लडानसे संकटही भारी वाटते व ते
त्याला वावरून सोडू शकते.

मुता पुरता मामा हात्रमा धरवाः—

कामा पुरता माना.

मोठा घरना पोरुय वासा, किंवा मोठड घर पोकय वासा
फुटी जाही वाडगी वाही जाही रस्ताः—

सरंजामी सरदाराचे किंवा बतनशराचे अगर पोरुळ डानडीउ

मिरविणाऱ्याचे घर असले तरी ते कर्जापायी आंतून पोखरलेले असते. कर्जापायी डबवाईस आलेले असते. वर वरच्या डामडौलास मुद्दन जाऊं नये असा भावार्थ. चक्राकृते तें सोने नसते, ही सद्ग म्हण सांगता येईल.

याजले आग लागो मुदल ये ही ते भागः—

व्याज नाही मिळाले तरी चालेल मुदल पदरांत पडलें तरी चालेल. वरकड कमाई मिळाली नाही तरी चालेल फक्त पोट पुरते खावयास मिळाले म्हणजे पुरे.

याय गया सरी, वैद गया मरीः—

गरज गयी सरी वैद गया मरी, ही म्हण पदा.

ये दगड, पड पायवरः—

आपण होऊन खोडां केल्यास त्याचे दुष्परिणाम भोगण्यास तयार व्हावे लागते. आपण होऊन नुसती कुरापत काढून संकटांना आव्हान करणें या अर्थी ही म्हण वापरतात.

येड्याले झायी वायको माय म्हनू की वोय म्हनूः—

वेड्याला वायको करून दिल्यावर तो विचारतो की तिला आई म्हणू की आज्ञा म्हणू.

येवानीं एरु लाज, जावान्या दोन लाजाः—

कोणारुडे पाहणा जाणें हल्लीं जीवावर येते व कोणारुडे दोन दिवस पाहणचार खाऊन मन मोडून जाणेंही इष्ट नसते. भिडस्त स्वभावामुलें माणसाला त्रास होतो असा भावार्थ.

येक डोया हासस, एक डोया रडसः—

दुःखाचे व आनंदाचे प्रसंग एकदमच येणें. उदा. पितृनिधन व पुत्रप्राप्ती एकाच वेळस होणें. आज्ञा भेला नातू झाला, ही सद्यः म्हण वापरतात.

येयेना जायेना, भाजी भाकर खायेनाः—

चोवंदळ व्यक्तीला स्वयंराक तर स्वतः तयार करतां येत नाहीं कीं तयार केऱ्हेले अन्न आदे तेही ती व्यक्ति खात नाहीं. येत नाहीं जात नाहीं भाजी भाकर खात नाहीं. स्वतःला कोणतीहि गोष्ट येत नसल्यास मौन स्वीकारावे त्याबाबतींत चिकित्सा न करतांना ती गोष्ट राबविण्यास तयार व्हावे.

रुखत ऊनऽ दनऽ दने आयी भायेर देखऽ त आरधीच पोयीः—

पुष्कळ वेळीं मूळ जास्त महत्वाची गोष्ट अल्पप्रमाणांत अस-
तांनाहि बाह्य दामडोलच आढळतो. पसारा जादा दाखवून दिशा
भूल करणें असा अर्थ.

रस्त्याने चाले नीट, घरमा नही तीखट मीटः—

रस्त्याने वर मान करून चालणाऱ्याच्या घरांत तेल मीठ ह्या
आवश्यक जिनसा नसतात. 'चावडीवर बठना नीट, घरमा नही
तिखट मीट' ही म्हण पहा.

रांडी, सांडी, पाल मांडी, तिघी बहिनी बहिनीः—

विधवा स्त्री, नवऱ्याला सोडून राहणारी स्त्री व वाजार
करणारी स्त्री ह्या सारख्याच. जिन्याची यांच्यापासून अपेक्षां

करणे अर्थ.

रांड्या रावजी, जुवारीमा भड.—

कणीस काढून घेतलेल्या ज्वारीच्या ताटाचा व्याप्रमाणे कांही खाण्यासाठी उपयोग नसतो. त्याप्रमाणे वायल्या माणसाचा जगांत कांही उपयोग नसतो. ब्रियामध्ये लुडबुड करणाऱ्या माणसाचा उपहास ह्या म्हणीच्या द्वारे केलेला आहे.

रातभर घुमे छिनाल नार, छु छा करे सटव्या यार:—

दोन कावेवाज माणसे एकत्र झाली की आपला काम उमगून येऊ नये म्हणून जगाच्या डोळ्यात धुळकेंक करणाऱ्या प्रयत्न करतात. दोन व्यसनी माणसे एकत्र आली म्हणजे दुर्गम लक्ष्मिण्यासाठी वाटेक तशा भूलथापा देतात.

रायाना भात मना पंगतीले, म्हातारा नवरा गमतीले:—

राव्या हे अगदी हलके अन्न. यापासून भूक लागत नाही. पंगतीत राव्याचा भात वाढला तर तो जसा शोभेसाठी तसा म्हातारा नवरा खरे-खीसुख देऊ शकत नसल्याने तिला गममत म्हणूनच वाटते. विरम विवाहाची ही चेष्टा आहे.

रांडवले कुकूनी डोक उठाड कसाले:—

पिधर्वेला कुकूवाची उठाठेव कशाला, हा अर्थ म्हणीचा आहे. ज्या गोष्टीशी आपला अर्थाअर्थी संबन्ध पोहोचत नाही. त्या गोष्टीविषयी जास्त चिकित्सा व लुडबुड करता फायदा नये.

रिक्कामा न्हाई आखू भीतले तुंवड्या लायी:—

एखाद्या न्हाव्याला काम नसले म्हणजे त्याने भितीला तुंवड्या

कावण्याचे काम करणे अनिष्ट तसे माणसाने, रिताळणाऱ्या घेली
अव्यापारेष्ट व्यापार करू नये.

लंगडा ते लंगडा गावाआखोस्यी चार नहीः—

अंगा न्यून असतांनाही व कुवत नसतांनाही हजार भानगडी
व सतराशें उचावती करणारी माणसे असतात. अशा माणसांनी
एका बाजूम गुपचूप वसणे सोपित्कर असते, त्यामुळे त्यांनाही
कमी घास होतो व दुसऱ्यांनाही त्याचा त्रास मासत नाही.

लाज ना लज्जा, मुडी जाय कज्जाः—

निर्लज्ज वाटेळ तशी बोलणी सहन करून घेतो. त्यामुळे
कोणीहि वर्दळीवरच येऊ शकत नाही.

लाजऱ्यानी फजिती, निलाजऱ्यानी नीचीतिः—

लाजाळू माणसाची चटकन फजिती होते किंवा तो आपल्या
लाजाळू स्वभावाने फजिती करून घेतो. निर्लज्ज मनुष्य मात्र
आपल्या गैरसोयी निःसंकोचा वृत्तीमुळे दूर करू शकतो.

लेनऽ ना देनऽ, फोकट धिंगानः—

दुकानावर घेणे नाही देणे नाही आणि व्यर्थ बजवजपुरी
माजविणे इष्ट नसते. कामांत निरर्थक व्यत्यय आणणाऱ्या व्यक्तीस
वेदून ही म्हण आदे. लाज नही मना कोनी काही म्हना,
निर्लज्जम् सदां सुखी !

लेकी बोले, सुना लागे किंवा लेकले बोलन-सुनले लागनः—

कोणालाहि घादून पाडून बोलणे; सासू आपल्या लेकीला
वेदून जरी एकाद्या गोष्टीविषयी नापसंती दर्शवित असली तरी

तिचा उदेश सुनेनें आपले बोलणे ऐकाये असाच असतो. आपला उदेश दुसऱ्यास सरळ न सांगतां आडमार्गानें सांगें.

लोकसुख देखवो आणि आपले दुःखेः—

लोकांची अत्यंत हलाखीची स्थिती पाहून अगर दुःखे पाहून आपली स्वतःची दुःखे विसरून जाणें हाच सारा शस्त्रापणाचा मार्ग आहे.

घर घर धकस, ते नवरा कोन करसः—

सद्वर्तनी छीला उदरभरणासाठीं अगर चिनीसाठीं नवरा करण्याची आवश्यकता वाटत नाही, कारण तिजला ज्या आवश्यक गोष्टी पाहिजे त्या आसऱ्या गोष्टी अन्य मार्गानें निवृत्त शकतात. म्हा नवरा करून त्याची ताबेदारी पत्करण्याची त्यांच्या जीवावर येते.

वरमाई छिनाल, ते बऱ्हाडले काप घोलः—

घरातील संचालकच दुर्बतनी असल्यास घरातील माणसें दुर्बतनी बनतात.

वरसानी उना घर, ते पायको दायी दूरः—

उत्साहानें एकादी गोष्ट ओक्षेक्षावी पण ओक्षेक्षेक्षा काहीतरी भलतीच गोष्ट घडून येऊन ओक्षामंग न्हावा असा अर्थ. तिकारके बखत कुत्तेकु हाग लगी, अशी सदरा म्हण सांगता येईल.

व्हडनी बोंब तीन दिनः—

होळीची बोंब तीन दिवस. वाईट काळी घडून राहत नाही. उन्मत्त माणसाच। नकशाही ठिकणार नसतो, तो अल्पावधीच उरतो,

वाघधानमा आरती:—

प्रतिकूल परिस्थितीत असतांना चांगली गोष्ट करणे इष्ट नाहीं. वादळ चालू असता देवाची आरती केल्यास ती विघ्न जाते. त्याप्रमाणे प्रतिकूल परिस्थितीत असतांना एकादे कार्य केल्यास ते सिद्धीस जाणे कठीण असते.

वान गार्हनी, करनी कसायनी:—

चेहरा अगदी गरिब बार्हसारखा मात्र अंतःकरणाने कसायासारखा. दुष्ट घृत्तीच्या मनुष्यास उद्देशून ती म्हण वापरतात.

वाझनी ते वाझनी, मनी टेक ते न्हायनी:—

एक हट्टी सौ होती. तीला आपल्या कर्तृत्वाचा मोठा अभिमान वाटे. दुसऱ्याचा योग्य उपदेशही ती मानीत नसे. एकदा नदीला मोठा पूर आला. बऱ्या पुरांतीळ पाण्यातून तू पळिरुढे जाऊ नको, असे लोकांनी नानाप्रकारे सांगून पाहिले तथापि फाजील अभिमानास बळी पडून ती पाण्यातून जाऊं लागली. थोडे पुढे गेल्यावर अर्थातच पाण्याच्या प्रवाहात ती वाहून जाऊं लागली. तरिही ती वाहता वाहता म्हणाली की, मी वाहिले तर वाहिले पण माझा अभिमान तर कायम राहिला.

वाटवर पसस, नी कय पुसस:—

उघट्यावर गोव्यस्फोट कोणी करावा अशी अपेक्षा करणे. मुद्दाम होऊन कुरापत उकरून काढणे. खानवून खरून काढणे या अर्थी.

वय गई पन सोय नही:—

म्हातारपण आळे पण सारासार विचारशक्ती आली नाहीं.
वांग्यातळे पाणी कांघात (छे. पा.) कशीतरी साधासाध करणें.

शंकर लुगंडा कुल्ला उघडा:—

धरत सर्व गोष्टींची रेलचेल असूनही दीनवायेंपणानें वागणें.

शानाले बोल, मुखले टोल:—

शहाण्याला शहाचा मार पुरे द्योतो. शहाण्या माणसास बोल
नहों काम भागते. तो पुनरुपी चुकांचीं पुनरावृत्ती करीत नाहीं.
परंतु मूर्ख मनुष्यास टोळे दिळे म्हणजेच त्याला चूक उमजून
येते व पुनः तसल्या प्रकारचे वर्तन करीत नाहीं.

शानाले एक बात, मुखले समशी बात:—

शहाण्या माणसाला एकादी गोष्ट सांगितली की ती पटते.
मुर्खाची रात्रभर जरी समजूत घातली तरी त्याची समजूत पटत
नाहीं. या बाबतीतला कविवर्य वामन पंडीताचा श्लोक
प्रसिद्धच आहे.

सशाचेही लाघे विपिनि फिरतां शृंगही जरी ।

परंतु मूर्खाचे हृदये धरवेना : क्षणभरी ॥

शेरना गोया, येथीलें दिया:—

अन्न सामग्री थोडी असतानाही, सर्व गांवाला आमंत्रण देणें.
फक्त शेराचा पिंड मिजवून सर्व गांव जेवण्यासाठी बोलवणें, यांत
बोलावणाऱ्याचा अदृग्दर्शीपणा दिसून येतो. याच अर्थाची शेरना
भंडारा गावले दांडोरा, अशी म्हण आहे.

शेत साये लोधडी मारसाये गधटी—

मार्गाल म्हणोऱ्या अगदी विरुद्ध म्हण— शेतांतील पिक नीळ-
नय लाजून नेगी व ज्वरज्वर चरणान्या गधटोला मात्र निष्कारण
पिक न गानाही सशत्रुमुळे मार घसला. चोर सोडून रन्याशाला
जुगी, असा अर्थ

गेंदूर सांगना आनी, मारुती उडली आना—

आभिप्रेत गोष्ट फारण्याचें सोडून भरतीच गोष्ट करणे विनायक
प्रदुर्गाणो रचयामास वानरम् । अशी सदृश म्हण सांगता येईल.
नमडऱ गांय मामान, येऊ नही कामनऱः—

गात्रांत सर्वत्र नोतेमईक असतानाही सकटाच्या वेळा
कोणीहि धावून येत नाही व उपयोगी पडत नाही.

नटमांडले नही नमरा, नि म्हणूंगले नही बायकोः—

सटमाईला नमरा नाही व म्हणूंगला बायकोला नाही त्यामुळे
गोयाचें सुत जमते गरजू माणसाना जावडनीमड वाजूला ठेवूनही
गरजू भागविण्यासाठीं तिनत्रण्या करणें भाग पडते व एकरु राहणें
भाग पडते व एकरु राहणे लागते.

सप्तती सप्ततिचऱ मांडन, दया रायानऱ कांडनऱ

राज्याचा भात वाडावयाचा असताना जसा जायज होतो
तसें सप्ततीसप्ततिचें भाडण गाजने व ते भाडण छोटाना एकप्रकारें
गुटेचा विषय होतो.

नग्या मातना, तसुदेन काय कामना —

सगळ्या भाताचा वैश्वदेव काय उपयोगाचा. वैश्वदेवासाठीं
अगदी थोडा भात लागत असताना एकदा घरान शिजलेल्या सर्वत्र

माताचा वैश्वदेवासाठी उपयोग करून लागला तर त्याचें ते कारणे !
अव्यवहार्य ठरेल. थोड्याशा गोष्टीकरता संबंध पदार्थाचा नाश
करणे हा माणसाचा अव्यवहार्यपणा ठारविण्यासाठी या म्हणीचा
उपयोग करतात. जसें अल्प वस्तूंनीं मागण्यासारखे आहे तसें
वाजवीपेक्षा जास्त उपयोगत आणजे इष्ट नाही. ज्या भावार्थ,

समजे त्यानी मोत न समजे त्यानी चैत—

जो जाणीव ठेवून काम करतो त्यालाच लोक कान' सांगतात
व त्यामुळे त्याला अत्यंतिक त्रास भोगावा लागतो. व जाणीव न
ठेवगारा माणूस हकानें कोणतीही गोष्ट मिळवू शकतो.

सज्जनऽ गाडऽ दुसजनऽ घोडऽ—

दुष्मानाची गाडी चांगली असण्याचा संभव कमी परंतु त्याचें
घोडे हे आपणांस ठेवता येत असल्यानें घोडे घेणें चांगले. म्हणून
सज्जनाची गाडी ध्यावी. व वैण्याचे घोडे ध्यावे.

सदा हावडी, सदा रडीः—

जो फार अवाशीपणा करतो किंवा लोभीपणा करतो त्याला
नेहमी पैशाच्या व वस्तूच्या कमतेबद्दल कुरकुर काण्याची
सवय असते.

सस उठाना घाय (घाई) कुठरा सुताना घायः—

शिकारके वखत कुठेकु हाग लागी, असा अर्थ. एक वेळीं
अवसान घात होतो.

सांग त वामन नी जी म्यात न्हाईः—

ब्राह्मण भोजनासाठी ब्राह्मण जेवावयास सांगितले खरे त्याच्या

ऐवजी न्हावी जेऊन गेले. एकादी गोष्ट अपेक्षप्रमाणें न लागता
मलयाच कारणी लागली असतांना ही म्हण वापरतात.

सांगाले नही वरम, काय सांगू करमः—

एकाद्याचे अंगी कोण तोही न्यूनता नसतांना कोणताही दोष
त्यांच्यावर लाधता येत नाही.

सुलनी शालनी जत्रा चालनी किंवा सुलना सालना जत्रे चालन

नट्यापट्टा करून यात्रेत मिरवणें. नट्यापट्टा करून भिल्लविण्याची
हीस असणाऱ्या स्त्रीला किंवा पुरुषाला उद्देशून ही म्हण आहे.

सुल = नूर नाही पण जत्रेला चालली.

सुई मांगे दोर, नवरी मांगे नवराः—

योग्य वस्तू योग्य ठिकाणी असल्यास नवल वाटण्याचें कारण
नाही. सुईयरोबर दोरा व नवरी यरोबरच नवरा असणें हा नियमच
आहे जगाचा. नवरा नवरीचा एकजीव असतांना अगर त्यांना
एकमेकांचा क्षणाचाही विरह सहन होत नसतांना हा म्हणीचा
उपयोग करतात.

सुटेल गघढ उखल्ल्यावर, कलालनऽ पोर गुत्तावरः—

मोठे गाढव केव्हाही उकीरट्यावर सांपडणार व कलालचे
मूळ अनदोपीक संस्कारामुळे दारुगुत्यावरच सांपडणार यस्या
स्वभावो जातः स अति दुरति क्रमः असा भावार्थ, चुकलेला फकीर
मशिर्दीत, या सदृश म्हण आहे.

सुकना जीव, त्याले वाजस हिवः—

जीवाचें अतिशय कोळ कोटक कारणे चांगले नाही. त्याचे

दुष्परीणाम होतात. सुखी माणसे निष्काळजी असनात, एवढ्या अडचणीतही ते वाऊ करितात. याच अर्थाची सुकना जीन्स न्याले दूक कस देऊ. अशी म्हण आहे.

मुन घर खबरदार, उदार फिरे दारोदार—

स्वतःच्या घरी सुनेपुढें. सासऱ्याचे काहीं चालत नाही. त्याला कोणतीही गोष्ट करावयाची अगर देण्याची मनाई अन्ते. पण हाच वृद्ध गृहस्थ दुसऱ्याच्या घरी उदारपणा दाखविण्यानिष्ठ उपदेश करतो. स्वताच्या घरी फाडीचीही सत्ता नाही व दुसऱ्याने उदारपणा दाखवावा अशी मात्र अशा माणसाची इच्छा असते. कांहीं अंशी 'इलवायाचे घरावर तुळशीपत्र' अशी मराठी मद्दश म्हण सांगता येईल.

• **सोड वाशींग नाहीं व्हत तुनी वायको—**

एकादी आततायी खी मनाच्या भिन्न गोष्ट घडावयास लागली की लगेच वर्दळीवर येते व अविचाराने स्नेहाचे संबंध तुगाळून देण्यास उद्युक्त होते. एखाद्या गोष्टीचा संबंध कायमचा मोडून टाकावयाचा असल्यास ही म्हण वापरतात.

सोनानी सुरी झायी ते उरमा नही लेवानी किंवा घालवा. -

सुरी सोन्याची असली म्हणून उरामचें थोडीच रससत्ता येईल. कोणतीही गोष्ट कितीही मारी असली पण ती आपला सर्वनाश करणारी असल्यास तिला टाळणेंच श्रेयस्कर.

उदा०—अप्सरावत् सुंदर पत्नीचा लाभ करून घेण्यासाठी वरा-दाराचे वाटोळे करणें केव्हांही इष्ट नसते.

सोनार कडथोन्, कान टोचनात म्हंजे वर लागत—

आसत्यकीयांनीं सांगितलेला उपदेश माणसाला पटत नाही.
पण दुसऱ्यानें उपदेशाची मात्रा दिली कीं मनुष्य ताळ्यावर येतो.

हत्ती पोसता येही, पन लेक पोसता नही येनारः—

एकवेळ हत्ती पोसतां येईल पण मुलीचा आईवापाच्या घरी
निभाव लागणार नाही.

हातमा झायऽ ते बजारमा पाय टाकवाः—

हातांत पैसां असेल तरच बाजारांत जाणें योग्य आहे.

हपापाना माल गपापाः—

दुसऱ्याच्या मालावर पैशावर नजर ठेवणें व तो मिळाल्यानंतर
गिळंत करणें अगर आपल्या मनास येईल तशी वासलात लावणें.

हत्ती ग्या नी शेपूट न्हायनऽः—

हत्ती गेला आणि शेपूट राविले. सर्व काम पुरें होत आलें
व आता थोडेसे काम पुरें करावयाचें शिळत राविले. अशा वेळीं या
म्हणीचा उपयोग करतात.

हरामना माल सदा xx किंवा माल लालः—

जो फुकटचा माल खातो त्याची सदैव चैन असते. व
निष्काळजीपणामुळे त्याचे शरिरही धष्टपुष्ट असते.

हाड्याले हाड्या व्हाई, पन घेड्याले घेड्या व्हनार न्हईः—

एक कावळा दुसऱ्या कावळ्याशीं न भांडतां मिटते 'घेईल'
पण एक महार दुसऱ्या महाराशीं मिटने घेणार नाही; व उपयोगी
पडणार नाही.

हाकलत्यानी गाडी, रोंगलत्यानी शेती —

जो गाडी हाकीत जाईल त्याचे गाडी वेळ मग्न कायम राहिल्याने उत्तम चाखून प्रयास सुखकर व लयकर होईल. तसेच जो नेहमी जागरूक, शेतीवर नेहमी देखरेख करील व चाकरावर बोलून वचक बसतील त्याच्या शेतीतून त्याला भरपूर पीक मिळेल. 'शेते भग शरीनस्य दुर्धस्तिष्ठति तिष्ठत । ही सदश म्हण आहे.

हागड पन, घर नही रासड —

घराची व्यवस्था तर पाहिली नाहीच पण घरात घाण मात्र बरीच कळत ठेगिली. वाटपडीलांनी मुलांमात्राची तरतूद तर काही केली नाहीच पण कर्ज मात्र भरपूर कळत ठेगल.

हाड्याना सरापनी गाय नही मरत —

कायद्याच्या शापामुळे गाय मरत नाही. क्षुद्र माणसाच्या निंदेमुळे अगर काणीमुळे सज्जनांचे काहीही नुकसान होत नाही. हाताभंघी बुंधा, बडाई शोरूम पेठमा, तांब्या भर पानी नटी त्यांना माठमा—

बाहेर कुशारकी मारणाराच्या घरां ज्या गोष्टीविषयी तो पुशारका मारतो त्या आवश्यक गोष्टींची उगीच असते.

हिराना पोटी गारगोटी—

चागल्या सज्जन माणनाच्या पोटी कुपुत्र जन्माला येणे.

हुलालही सोसेना, धुरायहि सोसेना—

गाडी मागे कललेली असताना गाडीतील सारील सोमत नाही व पुढे कललेला असतानाही सोसत नाही. हाताखालच्या माणसाने

गोट कशीही केली तरी नांवे ठेवणें, हाच ज्याचा मनोवर्म झालेला वसतो, अशा माणसाला ती गोट रुचत नाही. याच अर्थाची 'आगे चले मादरचोद, पिछे चले वहेन चोद. बराबर चले तो साला बराबरी कातां, अशी हिंदीगव्ये म्हण आहे.

हेलाले दूक, पखालले डावः—

हेल्याला दुःख होत असतांना त्याला बरे होण्यासाठीं इलाज करावयाचे सोडून पखालीलाच डाव देणे हें चोर सोडून संन्याशाला डाव देण्यासारखे आहे. दुःख एकाला व उपचार योजना भल्यावरच असा म्हणीचा अर्थ होतो.

हेलानऽ दूक हेलाले जाने पखालले काय ? :—

हेल्याचें दुःख हेलाले जाणतो. हेल्यावरील पखालाला हेल्याच्या दुःखाची कल्पना नसते. 'जंतीच्या येना जंती जाने वांझटोले काय' अशी सदृश म्हण सांगता येईल.

हेलाना जलममान उना आन पानी भरी भरी मरना—

फार काबाड कष्ट करणाऱ्या माणसाचें जीवीत व्यर्थ होय.

अहिराणी वाक्प्रचार

अचावचा करनऽ :- कसे तरी काम करणे कसे तरी वागणे. हाऊ काय अचावचा काम करी न्हायना. हा कसे तरी काम करीत आहे.

अचावचा बोलनऽ :- वाटेल तसे तोंड टाकून बोलणे.

अधोपरी माधुगरी :- अचानक श्रीमंत झालेल्या माणसास पैशांची किंमत नसते. मागाहून अशांच्या हाती चौपदरी धरण्याची पाळी येते.

अफलातुन बतनऽ किंवा व्हनऽ :- श्रीमंत होणे, गर्विष्ठ बतणे. तो मानूस मांगीधीन गारमा उना पन सोता करतुरु करीसन अफलातूर व्ढयी गया. तो मनुष्य मागाहून या गावात आला पण अंगूच्या कर्तृत्वाने श्रीमंत झाला.

अवकया करनऽ :- आर्जवे करणे. गयावया करणे, तुना जोडे त मस धन शे कन शे मंग का खालीपिली अवकया करस. तुइया-जवळ तर खूप संपत्ती आहे संतति आहे मग उगीच दिनवाणी केविल्याणी होऊन आर्जवे कां करतोस.

अठे तठे पडनऽ :- वाजूला पडणे; सादी कोपऱ्यांत पडणे; एखाद्या माणसाकडे दुर्लक्ष होणे. आगुदर दादलानी बन्हायऽ त हाई येयेता; जधय त्यांनी दुसरी बायका कयी मग पडनी हाई अठे तठे। अगोदर नऱऱ्याने बोलामिळे तर ही आली नाही. जेव्हा त्याने दुसरी बायको केली मग पडली ही सादी कोपऱ्यात।

अरचंगनः :- लौकिक राक्षस, पनाथा लामास मुकणें.

अंधारः च्हनः :- कांई न सुचणें. मनी आडेर बहु काम कर, ती सामरे जाही न घरा अंधारः व्हई जाई. माझी मुलगी पार काम करते ती जर सासरी जाईल तर घरांत अंधार होईल. मला कांई काम सुचणार नाही असा अर्थ.

अंधार गारुड :- काले बॅरे.

अंधार उडावनः :- कोणतीहि गोष्ट अगर सूचना अलगत धडकावून लावणें.

अलमार च्हनः :- नाजुर होणें.

अहेर येनः :- स्वतःच्या कामाव्यतिरिक्त आणवी दुसऱ्याच्या कामाची भर पडणें.

अहेर गाजाडनः :- अहेर जगजाहीर करणें. सर्वांना माहीत होईल अशा रीतीने अहेराची माहिती देणें.

अहेर करनः :- इच्छा नसताना एखादी गोष्ट दुसऱ्यास घावी लागणें.

आडताले जुपनः :- खूप कामात असणें. त्याले कामांनी पाय नही; तो का आडताले जुपना १ त्याले वेळ कां बरे नाही; तो का मूळ कामात आहे.

आकाशितनः लेनः :- फुकट घेणें.

आनपानी टाकनः :- अतपाणी सोडून देणें, झुगणीस लागणें

आलोखी ठेवनः - स्नेहभाव ठेवणें.

आगाऊपना करनः :- पाह्यातपणा करणें.

आगजायपना करनः :- अकारण संताप करणें.

भाऊ वना ते एक पाट तीन ठिकानी कया. नवऱ्याचा भाऊ आला
तेर वाईने शिळ्या पोळ्या दिल्या आणि स्वतःचा भाऊ आल्यावर
त्याचा खूप आदरसत्कार केला.

एंढले पानी घालनऽ :- कोणत्याहि गोष्टीचें मधुरफळ मिळेल
या अपेक्षेनें भलत्याच गोष्टीचें संवर्धन करणें. निष्फळ यत्न करणें.

कपायमा खट्टे खापरच :- कपाळ्यांत खापराचे तुकडे; पर्याय
अर्थ दुर्दैवी. आडोर कर्ता कितल्या खस्ता खाध्यात पन आखरीला
मना कपायमा खट्टे खापरच! मुलासाठी खूप त्रास भोगला! पण
शेवटी नशिवांत खापराचे तुकडेच!

काट्या खानऽ :- दांत ओठ खाणें; द्वेष करणें.

काटा घसनऽ :- विनाकारण द्वेषकरणें.

किंदी जानऽ :- त्रासणें. कंटाळणें.

किंध्या काढनऽ :- कीस काढणें. जास्त चिकित्सा करणें.
नको किंध्या काढू भड्या द्या गोटना! या गोष्टीची जास्त चिकित्सा
मित्रा करू नकोस.

कपायवर अखिदा पडनऽ :- लग्न होणें. लग्नांत घर किंवा
वधू माय अगर पिता गृहण निरावेणें.

करनीं करनऽ :- (१) जाडू टोणा. (२) चांगले कृत्य करणें.
(३) लग्न वगैरे शुभ प्रसंगी खूप खर्च करणें व आंदण देऊन
सर्वांना खुप करणें

कळामा नसनऽ :- ताब्यांत नसणें; नियंत्रण नसणें.

कळा माननऽ :- उपदेश ऐकणें.

फीर व्हनऽ :- रंजीत येणें.

कानकुन करनऽ :- कां कूं करणें. आजारी पडणें.

कुपाटी भवडनऽ :- उनाडटप्पणानें फिरणें, स्वैराचार कागल फिरणें.

कुधान कोंबडा व्हन किवा बननऽ :- संकुचित, मनोवृत्ती असणें, घर कोंबडा बनणें

कुचायी करनऽ :- बुद्धिपुस्तक कुरापत काढणे

कुसुमुख करनऽ :- धुसफुस करणें.

कांही ना माही :- अगदीच काहीं नाही.

कुहू मांणन करनऽ :- वाडू निश्चय करणें.

कुदा वाढनऽ :- अनावश्यक गोष्टीची वाढ होणें.

कनगी भरनऽ :- स्वार्थ साधणें.

कूस भरनऽ :- पोटभर जेवणें.

कोन निघनऽ :- वाळंत होणें.

केयी उपाडनऽ :- खूप नुकसान करणें.

काऽ भू व मना संगऽ का ग्दनी बोलत नही ! तुन्या काय मी केयी उपाडनात : काय रे भाऊ, तूं माझ्या बरोबर का बरें बोलत नाही, तुझे असें कोणतें नुकसान केले आहे ? (तुझ्या केळी उपाडल्या आदित काय ?)

केयीस्ना वाग कापनऽ :- अर्थ बीछ प्रमाणेंच.

केसेस्नी अंबाडी व्हनऽ :- ग्हातापण येणें, जलम फान करी करी केसेस्नी अंबाडी झापी, जन्मभर हे काम करून करून केस पांढरे झाले आहेत.

- मस्ता खानऽ - खूप कष्ट करणे.
 खिसामा घालनऽ किंवा टाकनऽ - स्वार्थ साधून घेणे.
 खयी जानऽ - संयय होण.
 खिशानी व्हनऽ - लज्जित होणे
 खिजार कितार करनऽ - कातवणे, संतापणे.
 खुरखुरा लागनऽ - चुटपूट लागणे.
 खुसपट काढनऽ - विनाकारण कुरापत काढणे.
 खापरहडी फोडनऽ - दोष मार्या मारणे.
 खापर घसनऽ - खीस दिनदशा प्राप्त होण, मोल मजुरी करणे.
 खाय खाय काढनऽ - खरपूस समाचार घेणे.
 खयखय करनऽ - अनमान करणे, का कू करणे.
 गचका खानऽ - नुकसान सोसणे
 गरम व्हनऽ - रागावणे, संतापणे.
 गर्ई गमत्री जानऽ - गमी जाणे.
 गनगन फिरनऽ - सेरावेरा फिरणे.
 गमान किंवा गुवांद घालनऽ - नागीदारीत व्यवहार सुरू करणे.
 गयाठा व्हनऽ - संताप करणे, अगाची लाही घेणे.
 गडूस करनऽ - स्वाहा करणे, सर्वच खाऊन टाकणे.
 गडुर सजनऽ - नटणे, शृंगार करणे.
 गडच मठनऽ - गुपचीप बसणे, मुग्नता पत्करणे.
 गगन्यातीरी खनऽ - गर्व करणे. मूळे अर्प वेळण्यासाठी

आकाशपर्यंत झोला घेणें असा आदे.

गजधर बननऽ :- श्रमेत बनणें.

गंधटिया सोक्या करनऽ :- सुतकावत मुक्ताता करण.

गांडापना करनऽ :- नेमळपणा दाखविणें.

गाव पुजनऽ :- गावांत निष्कौर्यपणानें फिरणें.

गांववर उभा व्हांवऽ किंवा व्हांवऽ :- द्वेष करणें. मी त्यांनऽ
असऽ काय कयऽ तो सारखा सारखा गांववर उभा व्हांव वाखु
गाया देस. मी त्याचें असें काय केळें, तो माझा नेहमी द्वेष करतो
नि शिब्या देतो.

गावडाल चान - गुपचाप कोणतीहि गोष्ट करणें; मुका-
ट्यानें बसणें.

गांव भवडन :- गावांत उडाणटप्पणा करीत फिरणें. याच
अर्थी गांव, कौर्यपन असाहि वाक्प्रचार आदे.

गिन्हामा पडनऽ किंवा सांपडन :- प्रहदशेच्या फेऱ्यांत
सांपडणें. याच अर्थी गरक्यामा पडणें, असा वाक्प्रचार आदे.

गुलक्या टाकनऽ :- आनंदाने वेहोप होणें.

गूम व्हांवऽ :- वेपत्ता होणें.

गुयपीठ जमनऽ :- मेतकूट जमणें, संगनमत होणें. सासरे
जयाई तेमड्ड भाडत व्हांतात पण ओत तें त्यांन चंगळच गुयपीठ
जमनऽ. सासरे जायई तर फार भाडत होते; पण आतां त्यांचे
चंगळच संगनमत झाले.

खस्ता खानऽ - खूब फट करणें.

खिसामा घालनऽ किंवा टाकनऽ :- स्वारथ साधून घणें.
खयी जानऽ :- संवय होणें.

खिशानी बहनऽ :- छिजित होणें.

खिजाय किताय करनऽ :- फातवणें, संतापणें.

खुरखुरा लागनऽ :- चुटपूट लागणें.

खुसपट काढनऽ :- विनाकारण कुरापट काढणें.

खापरहंडी फोडनऽ :- दोष माथों नारणें.

खापर घसनऽ :- खोस दिनदशा प्राप्त होण, मोल मजुरी करणें.

खाय खाय काढनऽ :- खरपूस समाचार घणें.

खयखय करनऽ :- अतमान करणें, कां कूं करणें.

गचका खानऽ - नुकसान सोसणें.

गरम बहनऽ - रागावणें, संतापणें.

गाई गवत्री जानऽ - गांवों जाणें.

गनगन फिरनऽ :- सरावरी फिरणें.

गवान किंवा गवांदा घालनऽ :- भागीदारीतें व्यवहार सुखें.
णें.

गयाठा बहनऽ :- संताप करणें; अंगाचीं लाही होणें.

गड्डस करनऽ :- स्वाहा करणें; सर्वच खाऊन टाकणें.

गडर सजनऽ :- नटणें; शृंगार करणें.

गडच घठनऽ :- गुपचीप बसणें; मुग्धता पकरणें.

गमन्यातीरी खनऽ :- गर्व करणें. मूळ अर्थ खेळण्यासाठी.

आकाशापर्यंत झोका घेणे असा आहे.

गजधर घननेऽ — श्रीमत्'घनने.

गंधटिया मोक्या करुनऽ — सुतकादल मुक्तता करणे.

गांढापना करुनऽ — नेमळटपणा दाखविणे.

गाव पुंजनऽ — गांवात निष्क्रीयपणान फिरणे.

गांवर उभा व्हाऽ किंवा व्हाऽ :- द्वेष करणे मी त्यानऽ
असऽ काय कयऽ तो सारखा सारखा गांवर उभा व्हास आखु
गाया देस. मी त्याचें असें काय केले. तो माझा नेहमी द्वेष करतो
नि शिष्या देतो.

गावघाल चरन - गुपचीप कोणतीहि गोष्ट करणे, मुका-
व्यानें बसणे.

गांव भरडन - गावात उडाणटपूषणा करीत फिरणे, याच
अर्थी गांव कोपन असाहि वाकप्रचार आहे.

गिन्हामा पडनऽ किंवा सांपडन - प्रहदशेच्या फेऱ्यात
सापडणे, याच अर्थी गरक्यामा पडणे, असा वाकप्रचार आहे.

गुलक्या टाकनऽ :- आनदाने वेष्टोप होणे.

गूम व्हाऽ :- वेपत्ता होणे.

गुयपीठ जमनऽ - मेतकूट जमणे, सगनमत होणे. सासरा
जवाई तेवढु भाडत व्हातात पन ओत त त्यान चंगळच गुयपीठ
जमनऽ. सासरे जावई तर फार भाडत होते, पण आता त्यांचे
चांगळच सगनमत झाले.

गुयदाया खावाडनऽ किंवा खावाले लावनऽ :- कष्टदशा प्राप्त करून देणें, हाल अपेष्टा भोगावयास लावणें. मना वाटले जाही तर त्याले गुयदायाच खावाले दसू. माझ्या वाटेस तो गेला तर त्याला गूळदाळ्या खावयास लावीन-याला हाल अपेष्टा भोगावयास लावीन.

गुत्ता पडनऽ :- सुतक येणें; घरांत कोणी वाळंत झाल्यामुळे अस्पर्शता येणें.

गुडाखू काढनऽ :- अतीश्रम कावयास लावणें. अतीकष्ट, हाल भोगावयास लावणें. गुडगुडीसाठी जो मसाला करतात तो फार राववून मळवून परिश्रमाने तयार करावा लागतो. त्यावरून 'हा वाक्प्रचार प्रचारांत आला.

गुडा किंवा गुडी पडन :- मनांत अढी किंवा पांळ पडणें.

गुडा ठिवन :- मनांत गुप्त गोष्ट तशीच राखून ठेवणें.

गुन करनऽ :- चांगुलपणाच्या क्रिया करणें.

गुडी हुवारनऽ :- यश मिळविणें; आनंद प्रदर्शित करणें.

गुन उधयनऽ :- गुण उधळणें, दुर्गुण दाखविणें.

गोंगल्या तोडनऽ :- खुशामत करणें. मांगऽ ते मनऽ सदाकदा नांव घेत व्हाता आते मनापन खाऊं शे त हा भाऊ आते गोंगल्या तोडस. मांगे तर माझ्या नेहमी खोडी करीत होता. पण आता माझ्याजवळ खाऊ आहे तर हा भाऊ माझी आतां खुशामत करीत आहे.

गोधडी घरनऽ :- आजारी पडणें.

घडीन घड्याय :- थोडक्या वेळाचा सोबती, अल्पकाल टिकणारी वस्तु. अल्पायुषीत नाश

घड्याय टिपर :- फक्त माजी, आणि भाकर तयार करणे. सावा जेवणाचा बेत. फार काम नसणे असा अर्थ

घट्टा पडनऽ :- कामाची संवय असणे

घसडफसड करनऽ :- घासघास करणे; धुसफुस करणे.

घडमोड करनऽ :- जुन्याचें नवें नव्याचें जुने करणे.

घर मोडनऽ :- संसार उब्वस्त होणे.

घर सोडनऽ :- देशांतरास जाणे.

घर घुसतऽ :- अनाहूतपणे एवादी स्त्री रखेली म्हणून घरात येणे रखेली बनणे.

घर करनऽ :- (१) संसार थाटणे (२) दृढमूठ 'होणे. नारुनी पायमा चांगलाच घर कयऽ

घरऽ पुंजनऽ :- निष्क्रीयपणानें घरोघर फिरणे.

घास बठनऽ :- अन्न न जाणे, शिसारी बसणे.

घास काढनऽ :- दष्ट काढणे; घास उतरून ठेवणे. आजान्याचा घास उतरून ठेवल्याने अन्न पचू लागते असा समज आहे.

घागरा फडकी करनऽ :- वाङ्निश्चय करणे. वाग्दत्तपधूस घागरा फडकी चढविण्याचा विधी.

घुगन्या खानऽ :- वारड्याला हजर असणे; समोरील व्यक्ती-पेक्षा आपण श्रेष्ठ आहो ह दावविण्यासाठी ही म्हण वापरतात.

घुगऱ्या खावाले लावनऱ किंवा खावाडनऱ :- (१) तुसंगांत पाठविणें (२) हालअपेष्टा भोगावयास लावणें.

घुमघुम घुमनऱ :- तेंच तें काम सारखें करीत राहणें.

घुवडाई जानऱ :- कोमजून जाणें. मनी वाग घुवडाई गयी-माझी वाग कोमजून गेली.

घोड मारनऱ :- अती नुकस्तान करणें. मी त्यान काय घोडऱ मान त माले इतका घोलस. मी त्याचें असें काय घाडें मारले-नुकस्तान केलें तर तो इतका मला बोलतो.

घोन लेनऱ :- खाली मान घालणें.

घोंगट लेनऱ :- आजारी पडण्याचा बहाणा करणें

घोडा किंवा तांगा उडवनऱ :- चैन करणें.

चर भानऱ :- फाटलेला भाग शिवणें.

चरचर करनऱ :- वाह्यात पणाचें अगर वायऱुळ बडबड करणें.

चभरचभर करनऱ :- मधेंमधें बडबड करणें; छुट्छुट करणें.

चवनी पडनऱ :- गोड लागणें; चांगल्या गोष्टीची संवय लागणें.

चटक लागणें.

चवढव करनऱ :- उलाढाल करणें.

चवधव ठिवनऱ :- सुव्यवस्थित ठेवणें. टापटीप ठेवणें.

चंपत करनऱ :- फस्त करणें. सर्ग जिन्नस लावविणें.

चक्र भरनऱ :- चक्रपूजा करणें. नवरात्रांत देवीच्या पुढील

चक्र भरणें.

चट्टीचट्टी करनऱ :- नखरा करणें

- चहाय लागनऽ :- चाहूळ लागणें.
- चहादारी करनऽ :- आदर सत्कार करणें.
- चटका लागनऽ :- चटक लागणें.
- चावचुक्या करनऽ :- ढंग रंग करणें.
- चाफली मारनऽ :- शोधाशोध करणें.
- चाया करनऽ :- चाळे करणें.
- चाटा मारनऽ किंवा चाटा ठोकनऽ :- गप्पा ठोकणें, धांपा मारणें.
- च्याऊ म्याऊ करनऽ :- अंल्लाडार करणें, म्याहरी करणें.
- च्याव च्याव करनऽ :- कर्गोपकर्गी पसरविणें, कोलाहल माजविणें.
- चाड्यात देनऽ :- धोवाडीत मारणें, याच अर्थी चाड्यात भटकावनऽ असा, वाक्यप्रचार आहे
- चामड काढनऽ :- अंगाची कातडी निवेळ असा मार देणें.
- चिकोरेपना करनऽ :- उनाडयणा करणें, उधळाही करणें
- चिपडऽ पडनऽ :- अंवार होणें, सायंकाळ होणें.
- चिनगी लावनऽ :- कळ लावणें. चिनगी-ठिणगी
- चुकरा पडनऽ :- चुकामूक होणें.
- चुडा फोडनऽ :- वैधव्य दशा प्राप्त करून देणें.
- जंजार पटकनऽ :- आर्जवें करणें; काकुळतीनें एखादी गोष्ट करण्यासंबंधानें सांगणें.
- जिद करनऽ :- इर्षा करणें. बरोबरी करणें.

घुगन्या सावाले लावनऽ किंवा सावाडनऽ :- (१) तुहंगात पाठविणें (२) हालअपेष्टा भोगावयास लावणें.

घुमघुम घुमनऽ :- तेंच तें काम सारखें करीत राहणें.

घुबडाई जानऽ - कोमजून जाणें. मनी वाग घुबडाई ग्या-
माझी दाग कोमजून गेली.

घोड मारनऽ :- अती नुकस्तान करणें. मी त्यान काय घोडऽ
माण त माळे इतका घोलस. मी त्याचें असें काय घोडें मारले-
नुकस्तान केलें तर तो इतका मला बोलतो.

घोन लेनऽ :- खालीं मान घालणें.

घोंगट लेनऽ :- आजारी पडण्याचा बहाणा करणें

घोडा किंवा तांगा उडवनऽ :- चैन करणें.

चर भरनऽ :- फाटेल्या भाग शिपणें.

चरचर करनऽ :- वाह्यात पणाचें अगर वायरुळ बडबड करणें.

चभरचभर करनऽ :- मधेमधें बडबड करणें; छुडबुड करणें.

चवनी पडनऽ :- गोड लागणें; चांगल्या गोष्टीची संतय लागणें.

चटक लागणें.

चवढव करनऽ :- उलाढाल करणें.

चवधव ठिवनऽ :- सुव्यवस्थित ठेवणें. टापटीप ठेवणें.

चंपत करनऽ :- फस्त करणें. सर्प जिन्नस लावविणें.

चक्र भरनऽ :- चक्रपूजा करणें. नवरात्रात देवीच्या पुढील

चक्र भाणें.

चट्टीचट्टी करनऽ :- नखरा करणें

चहाय लागनऽ :- चाहूळ लागणें.

चहादारी करनऽ :- आदर सत्कार करणें.

चटका लागनऽ :- चटक लागणें.

चावचुक्या करनऽ :- ढंग रंग करणें.

चाफली मारनऽ :- शोधाशोध करणें.

चाया कानऽ :- चाळे करणें.

चाटा मारनऽ किंवा चाटा ठोकनऽ :- गप्पा ठोकणें,

धापा मारणें.

च्याऊ म्याऊ करनऽ :- अंलाशार करणें, न्याहरी करणें.

च्याव च्याव करनऽ :- कर्गोपकर्णी पसरावेणें, कोळाइळ

माजविणें.

चाड्यात देनऽ :- थोबाडीत मारणें, याच अर्थी चाड्यात

भटकावनऽ असा, वाक्यप्रचार आहे

चामड काढनऽ :- अंगाची कातडी निवेळ असा मार देणें.

चिकोरेपना करनऽ :- उनाडपणा करणें, उचळमटो करणें.

चिपडऽ पडनऽ :- अंधार होणें, सायंकाळ होणें.

चिनगी लावनऽ :- कळ लावणें. चिनगी-ठिणगी

चुकरा पडनऽ :- चुकामूक होणें.

चुडा फोडनऽ :- वैधव्य दशा प्राप्त करून देणें.

जंजार पटकनऽ :- आर्जवे करणें; काकुळतीनें एखादी गोष्ट

करण्यासंबंधानें सांगणें.

जिद करनऽ :- हर्षा करणें. बरोबरी करणें.

अहिराणी वाक्प्रचार

★

अचावचा करनऽ :- कसैं तरी काम करणें कसैं तरी वागणें. हाऊ काय अचावचा काम करी न्हायना, हा कसैं तरी काम करीत आहे.

अचावचा बोलनऽ :- वाटेल तसैं तोंड टाकून बोलणें.

अधोपरी माधुगरी :- अचानक श्रीमंत झालेल्या माणसास पैशांची किंमत नमते. मागाहून अशांच्या हातीं चौपदरीं धरण्याची पाळी येते.

अफलातुन बननऽ किंवा व्हनऽ :- श्रीमंत होणे. गर्विष्ठ बनणें तो मानूस मागीथीन गायमा उना पन सोता करतुरु करीसन अफलातूर व्ढयी गया तो मनुष्य मागाहून या गावात आला पण अंगूच्या कर्तृत्वानें श्रीमंत झाल.

अवकया करनऽ :- आर्जवें करणें. गयानया करणें. तुना जोडे त मस धन शे कन शे मग का खालापिली अवकया करस. तुझ्या-जवळ तर खूप संपत्ती आहे संतति आहे मग उगींच दिनवाणीं केविलवाणीं होऊन आर्जवें का करतोस.

अठे तठे पडनऽ :- वाजूला पडणें; सादी कोपन्यात पडणें, एखाद्या माणसाकडे दुर्लक्ष होणें. आगुदर दादळानी बल्हायऽ त हाई येयेना; जधय त्यानी दुसरी वायका कयी मग पडनी हाई अठे तठे! अगोदर नन्यानें बोलाविलें तर ही आली नाही. जेव्हां त्यानें दुसरी वायको केली मग पडली ही सादी कोपन्यात!

अचंगनऽ :- लेंक्कन राहाणें, एजाया लाभास मुकणे.
 अंधारऽ व्हनऽ :- कांहीं न सुचणें. मनी आडेर व्हड काम
 करतः ती सासरे जाही न घरमा अंधारऽ व्हई जाई. माझी मुलगी
 फार काम करते ती जर सासरी जाईल तर घरांत अंधार होईल.
 मला काही काम सुचणार नाही असा अर्थ.

अंधार गारुड :- काळे बॅरे.

अध्वर उडायनऽ :- कोणतीहि गोष्ट अगर सूचना अलगत
 धुडकावून लावणें.

अलवार व्हनऽ :- नाजुक होणें.

अहेर येनऽ :- स्वतःच्या कामाव्यतिरिक्त आणखी दुसऱ्याच्या
 कामाची भर पडणें.

अहेर गाजाडनऽ :- अहेर जगजाहीर करणें. सर्वांना माहीत
 होईल अशा रीतीने अहेराची माहिती देणें.

अहेर करनऽ :- इच्छा नसतांना एखादी गोष्ट दुसऱ्यास
 घावी लागणें.

आडताले जुपनऽ :- खूप कामांत असणें. त्याले काम्हनी पाय
 नही; तो का आडताले जुपता ! त्याले वेळ कां बरे नाही; तो कां
 खूप कामांत आहे.

आका तिनऽ लेनऽ :- फुकट घेणें.

आनपानी टाकनऽ :- अन्नपाणी सोडून देणे, झुरणिस लागणें

आलोखी ठेवनऽ - स्नेहभाव ठेवणें.

आगाळपना करनऽ :- वाढ्यातपणा करणें.

आगजायपना करनऽ :- अकारण संताप करणें.

भाऊ वना ते एक पाट तीन ठिकानी कया. नवऱ्याचा भाऊ आला तर बाईने शिळ्या पोळ्या दिल्या आणि स्वतःचा भाऊ आल्यावर त्याचा खूप आदरसत्कार केला.

एरंडले पानी घालनऽ :- कोणत्याहि गोष्टीचे मधुरफळ मिळेल या अपेक्षेने भलत्याच गोष्टीचे संवर्धन करणे. निष्फळ यत्न करणे.

कपायमा खेष्टे खापरच :- कपाढ्यांत खापराचे तुकडे; पर्याय अर्थ दुर्दैवी, आंडोर कर्ता कितल्या खस्ता खाव्यात पण आखरीला मना कपायमा खेष्टे खापरचा मुलासाठी खूप त्रास भोगला! पण शेवटी नशिवांत खापराचे तुकडेच!

काढ्या खानऽ :- दांत ओठ खाणे; द्वेष करणे.

काटा घसनऽ :- विनाकारण द्वेषकरणे.

किदरी जानऽ :- त्रासणे. कंटाळणे.

किंध्या काढनऽ :- कास काढणे. जास्त चिकित्सा करणे. नको किंध्या काढू भड्या ह्या गोटना! या गोष्टीची जास्त चिकित्सा मित्रा करू नकोस.

कपायवर अखिदा पडनऽ :- लग्न होणे. लग्नांत वर किना वधू माय अगर पिता म्हणून मिरावेणे.

करनी करनऽ :- (१) जादू टोणा. (२) चांगले वृत्त्य करणे. (३) लग्न वगैरे शुभ प्रसंगी खूप खर्च करणे व आंदण देऊन सर्वांना खुप करणे.

कह्यामा नसनऽ :- ताव्यांत नसणे; नियंत्रण नसणे.

का मांननऽ :- उपदेश ऐकणे.

कीर व्हनऽ :- रंजीस येणे.

कानकुन करनऽ :- कां कुं करणें. आज्ञासं पडणें.

कुपाटी भवडनऽ :- उताडटप्पणाने फिरणे, स्वेगचार कगीत फिरणें.

कुधान कोंबडा व्हन फिवा बननऽ :- संकुचित मनोवृत्ती असणें, घर कोंबडा बनणें

कुचायी करनऽ :- बुद्धिपुरस्सर वुरापत काढणे

कुसुमुस करनऽ :- धुसकुस करणें.

काही ना माही :- अगदीच काहीं नाही.

कुहू मांगन करनऽ :- वाडू निश्चय करणें.

कुदा वाढनऽ :- जलावरयक गोष्टीची वाडू होणें.

कनगी भरनऽ - स्वार्थ साधणें.

कूस भरनऽ - पोटभर जेवणें.

कोन निघनऽ :- बाळंत होणें.

केयी उपाडनऽ :- खूप नुकसान करणें.

काऽ भू तू मना संगऽ का म्हाजी बोलत नही ! तुज्या काय सी केयी उपाडनात : काय रे भाऊ, तूं माझ्या बरोबर का बरें बोलत नाही, तुझे असें कोणतें नुकसान केले आहे ? (तुझ्या केळीं उपटल्या आहेत काय ?)

केयीस्ना वाग कापनऽ :- अर्थ वीळ प्रमाणेंच.

केसेस्ती अंबाडी व्हनऽ :- रहातारपण येणें. जलम काम करी करी केसेस्ती अंबाडी झायी. जन्मभर हे काम करून करून केम पोंदरे झाले आहेत.

- खस्ता खानऽ - मूष कष्ट करणें.
 खिसामा घालनऽ किंवा टाकनऽ :- स्वार्थ साधून घेणें.
 खयी जानऽ :- संवय होणें.
 खिशानी व्हनऽ :- छिजित होणें.
 खिजाव किताव करनऽ :- कातवणें, संतापणें.
 खुर्खुरा लागनऽ :- चुटपूट लागणें.
 खुसपट काढनऽ :- विनाकारण कुरापत काढणें.
 खापरहंडी फोडनऽ :- दोष मार्थी नारणें.
 खापर घसनऽ :- खीस दिनदशा प्राप्त होण, मोल मजुरी करणें.
 खाय खाय काढनेऽ :- खरपूस समाचार घेणें.
 खयखय करनऽ :- अनमान करणें, का कूं करणें.
 गचका खानऽ :- तुरुसान सोसणें.
 गरम व्हनऽ :- रागावणें, संतापणें.
 गाई गवत्री जानऽ :- गायी जाणें.
 गनगन फिरनऽ :- सेरावैरा फिरणें.
 गवान किंवा गवांइ घालनऽ :- भांगीदारीतें व्यवहार सुरू करणें.
 गयाठा व्हनऽ :- संताप करणें; अंगाची लाही होणें.
 गड्डस करनऽ :- स्वाहा करणें; सर्वच खाऊन टाकणें.
 गंडर सजनऽ :- नटणें; शृंगार करणें.
 गऽच घंठनऽ :- गुपचीप घसणें; मुग्रता पत्करणें.
 गगन्यातीरी खनऽ :- गर्व करणें. मूळ अर्थ खेळण्यासाठी

आकाशापर्यंत शोका घेणें असा आहे.

गजधर घननऽ - श्रीमंत'घनन.

गंधऱ्या मोक्या करनऽ - सुतकावन मुक्तता करणें.

गांढापना करनऽ - नेमळटपणा दाखविणें.

गाव पुंजनऽ - गावात निष्क्रीयपणानें फिरणें.

गांवर उभा व्हाऽ किंवा व्हनऽ :- द्वेष करणें मी त्यानऽ
क्षसऽ काय कयऽ तो सारखा सारखा गांवर उभा व्हास आखु
गाया देस. मी त्याचें असें काय केले, तो माझा नेहमी द्वेष करतो
नि शिष्या देतो.

गावसाल चरन - गुपचीप कोणतीहि गोष्ट करणें, मुका-
व्यानें बसणें.

गांव भगडन - गवात उडाणटपूषणा करीत फिरणें याच
अर्थी गाव कोयपन असाहि वाकप्रचार आहे.

गिन्हामा पडनऽ किंवा सांगडन - प्रहदशेच्या फेऱ्यांत
सापडणें. याच अर्थी गरक्यामा पडणें, असा वाकप्रचार आहे.

गुलक्या टाकनऽ :- आनदानें घेहोव होणें.

गूम व्हनऽ :- वेपत्ता होणें.

गुयपीठ जमनऽ - मेतकूट जमणें, सगनमत होणें. सासरा
जवाई तेवहु भाडत व्हातात पन आते त त्यांन चांगलच गुयपीठ
जमनऽ सासरे जावई तर फार भाडत होते, पण आता त्यांचें
चांगलच सगनमत झाले.

गुयदाया खावाडनऽ किंवा खावाले लावनऽ :- कष्टदशा प्राप्त करून देणें, हाल अपेष्टा भोगावयास लावणें. मना वाटले जाही तर त्याले गुयदायाच खावाले दसू. माझ्या वाटेस तो गेला तर त्याला गूळदाळ्या खावयास लावीन-याला हाल अपेष्टा भोगावयास लावीन.

गुत्ता पडनऽ :- सुतक येणें; घरांत कोणी बाळंत झाल्यामुळे अस्पर्शता येणें.

गुडाखू काढनऽ :- अतीश्रम कावयास लावणें अतीकष्ट, हाल भोगावयास लावणें. गुडगुडीसाठीं जो मसाला करतात तो फार रात्रवून मळवून परिश्रमाने तयार करावा लागतो. त्यावरून हा वाक्प्रचार प्रचारात आला.

गुढा किंवा गुढी पडन :- मनांत अढी किंवा पांळ पडणें.

गुढा ठिवन :- मनात गुप्त गोष्ट तशीच राखून ठेवणें.

गुन करनऽ :- चागुलपणाच्या क्रिया करणें.

गुढी हुवारनऽ :- यश मिळविणें; आनंद प्रदर्शित करणें.

गुन उधयनऽ :- गुण उचळणें, दुर्गुण दाखविणें.

गोंगल्या तोडनऽ :- खुशामत करणें. मागऽ ते मनऽ सदाकदा नाव घेत व्हता आते मनापन ग्वाऊं शे त हा भाऊ आते गोंगल्या तोडस. मागे तर माझ्या नेदमी खोडी करीत होता. पण आता माझ्याजवळ खाऊ आहे तर हा भाऊ माझी आतां खुशामत करीत आहे.

गोधडी घरनऽ : आजारी पडणें.

घडीन घड्याय :- थोडक्या वेळाचा सोबतो. अल्पकाल टिकणारी वस्तु. अल्पावधीत नाश.

घड्याय टिपण :- फक्त भाजी, आणि भाकर तयार करणे. साधा जेवणाचा वेत. फार कान नसणे असा अर्थ.

घड्या पडनऽ :- कामाची संवय असणे.

घसडफसड करनऽ :- घासघास करणे; धुसफुस करणे.

घडमोड करनऽ :- जुन्याचे नवे नव्याचे जुने करणे.

घर मोडनऽ :- संसार उध्वस्त होणे.

घर सोडनऽ :- देशांतरास जाणे.

घा घुसनऽ :- अनाहूतपणे एखादी स्त्री खेळी म्हणून घरांत येणे खेळी घनणे.

घर करनऽ :- (१) संसार थाटणे (२) दृढमूळ होणे. नाहती पायमा चांगलाच घर करवऽ

घरऽ पुंजनऽ :- निष्क्रीयपणाने घरोघर फिरणे.

घास वठनऽ :- अन्न न जाणे, शिस्तारी वसणे.

घास काढनऽ :- दष्ट काढणे; घास उतखन ठेवणे, आजान्याचा घास उतखन ठेवल्याने अन्न पचू लागते असा समज आहे.

घागरा फडकी करनऽ :- वाड्निधय करणे. वादत्तवधूस घागरा फडकी चढविण्याचा विधी.

घुगन्या खानऽ :- वारश्याला हजर असणे; समोरील व्यक्ती-पेशा आपण श्रेष्ठ आहो ह दाखविण्यासाठी ही म्हण वापरतात.

घुगऱ्या खावाले लावनऽ किंवा खावाडनऽ :- (१) तुरंगांत पाठविणें (२) हालअपेष्टा भोगावयास लावणें.

घुमघुम घुमनऽ :- तेंच तें काम सारखें करीत राहणें.

घुबडाई जानऽ :- कोमजून जाणें. मनी वाग घुबडाई गयी- माझी वाग कोमेजून गेली.

घोड मारनऽ :- अती नुकसान करणें. मी त्यान काय घोडऽ मान त माळे इतका बोलस, मी त्याचें असें काय घाडें मारले - नुकसान केलें तर तो इतका मला बोलतो.

घोन लेनऽ :- खालीं मान घालणें.

घोंगट लेनऽ :- आजारी पडण्याचा बहाणा करणें

घोडा किंवा तांगा उडवनऽ :- चैन करणें.

चर भरनऽ :- फाटलेला भाग शिवणें.

चरचर करनऽ :- वाद्यात पणाचें अगर वायकळ बडबड करणें.

चभरचभर करनऽ :- मधेमधें बडबड करणें; छुडबुड करणे.

चवनी पडनऽ :- गोड लागणें; चांगल्या गोष्टीची संशय लागणें.

चटक लागणें.

चवढव करनऽ :- उलाढाल करणें.

चवधव ठिवनऽ :- सुव्यवस्थित ठेवणें. टापटीप ठेवणें.

चंपत करनऽ :- फस्त करणें. सर्व जिन्नस लावविणें.

चक्र भरनऽ :- चक्रपूजा करणें. नवरात्रात देवीच्या पुढील

चक्र भरणें.

चट्टीचट्टी करनऽ :- नखरा करणें

चहाय लागनऽ :- चाहूळ लागणें.

चहादारी करनऽ :- आदर सत्कार करणें.

चटका लागनऽ :- चटक लागणें.

चावचुक्या करनऽ :- ढंग रंग करणें.

चाफली मारनऽ :- शोधाशोध करणें.

चाया कानऽ :- चाळे करणें.

चाटा मारनऽ किंवा चाटा ठोकनऽ :- गप्पा ठोकणें,
धांपा मारणें.

च्याऊ म्याऊ करनऽ :- अंल्लाशार करणें, न्वाहरी करणें.

च्याव च्याव करनऽ :- कर्गोपकर्गी पसरवणें, कोलाहल
माजविणें.

चाड्यात देनऽ :- धोशडीत मारणें, याच अर्थी चाड्यात
भटकावनऽ असा, वाक्यप्रचार आहे

चामड काढनऽ :- अंगाची कातडी निवेळ असा मार देणें.

चिकोरेपना करनऽ :- उनाडवणा करणें, उचळारट्टी करणें

चिपडऽ पडनऽ :- अंगार होणें, सायंकाळ होणें.

चिनगी लावनऽ :- कळ लावणें. चिनगी-ठिणगी

चुकरा पडनऽ :- चुकामूक होणें.

चुडा फोडनऽ :- वैधव्य दशा प्राप्त करून देणें.

जंजार पटकनऽ :- आर्जवें करणें; काकुळतीनें एखादी गोष्ट
करण्यासंबंधानें सांगणें.

जिद करनऽ :- इर्पा करणें. दरोवरी करणें.

जिरमान बहनऽ :- पचणें.

जीव लागनऽ :- (१) आतुरतेने वाट पाहणें; (२) मन जडणें; एखाद्या वस्तुविषयी आसक्ति जडणें.

जीव ठिवनऽ :- वस्तुविषयी जादा मोह ठेवणे.

जीव पडनऽ :- (१) किडे पडणें; (२) मोहण. आसक्ति जडणें.

जुग बठनऽ :- जम वसणें.

जेवता किंवा जेवना डोया :- उजवा डोळा.

जोडाजोडी करनऽ :- मारामारी करणें.

जोधा म्यां :- कम अस्सल. जोधवाई ही अकवरास दिली होती. अर्थात् ही गोष्ट अस्सल राजपुतांना आवडली नाही. ते जोधावाई व तिच्या भावांना कमअस्सल मानीत जोधवाईचा मुलगा तो जोधा. ह्या शब्दाचा शिवासारखा उपयोग आत्ताआत्ता पावेतो होत होता.

झय पडनऽ :- एकदम गर्दी होणें, एकदम उठाव करण्यासाठी जमा होणें.

झय खानऽ :- थोडेसे नुकसान सहन करणें. डिक्रीन लग्न शे ते थोडी झय खानऽ पडही तुळे. पुतणीचे लग्न आहे तर तुला थोडीशी झळ खावी लागेल.

झडा मारनऽ :- एखादी गोष्ट साध्य करण्यासाठी त्वरेने प्रयत्न करणें अगर धावणें.

झापड पडनऽ :- अंधार पडणें, सायंकाळ होणें.

झाम येनऽ :- मूर्छा येणें, मुर्छित होणें.

झिगा बोरुड करनऽ :- मारामारी करणें.

झिगाझिग करनऽ :- कटकट करणें; घासाघोस करणें.

झोंडफय देनऽ :- काहींच न देणें; पूर्णाक्षानें हुडावणें. (क्षा
प्राप्त्य वाक्प्रचार आहे.)

टपरऽ वाजनऽ :- दिवाळें निघणें.

टहोरा खानऽ :- अघात सहन करणें.

टकरी देनऽ :- दफलणें.

टाप चालनऽ :- वचंस्व असणें. पण बहुतेक तत्कारार्थी उपयोग
होतो. त्यांनी टाप नहीं मनापुढें त्यांची अन्खात नाही माझ्यापुढे.

टाप कुटनऽ :- स्वस्थ बसणें. निष्क्रिय, कर्तव्यरत्न्य आयुष्य
घालविणें.

टामटम करनऽ :- काहीं तरी थडपड-प्रयत्न करणें; छोईल
तिक्की व्यथट करणें.

टिकी लागनऽ :- व्ययस्था लागणें; सोय होणें.

टोमकारनऽ :- मारणें; धाक दाखविणें

टिचऽ भरनऽ :- उत्तम मरणें.

टीप ठिनऽ :- व्ययस्था ठेवणें. बाह्यारी सासुची टीप ठिनस.
सून सासुची फार उत्तम व्ययस्था ठेवतें.

टुकानऽ खानऽ :- व्यवस्थित खाणें, मोजून मापून खाणें.

टुमका टाकनऽ :- हळूच आगीत तेल ओतणें; काळ लागणें.

टुरटुर करनऽ :- कुरकुर करणें.

टेरु टिकोरी करनऽ :- टंगळ मंगळ करणें, अळं टाळं करणें.

देस करनऽ किंवा मिरबनऽ :- ऐट मिरविणें.

टोक धरनऽ :- नजर लावणें, छट लावणें.

टोला मारनऽ :- टोमणा मारणें, उद्दानऽ देनऽ असा सदश वाक्प्रचार आहे.

ठसक करनऽ किंवा दावनऽ :- ऐट करणें किंवा दाखविणें. ठसा दरवाडनऽ असाहि वाक्प्रचार आहे.

ठनठन करनऽ :- एखाद्याच्या विरुद्ध ओरड करणें.

ठवका धरनऽ :- द्वेषभाव धरणें.

डाचऽ करनऽ :- चोंड करणें. घटवट करणें.

डाग लागनऽ :- फलंक लागणें.

डाई पडनऽ :- द्वेष करणें; वाटेंस जाणें मना जे का डाई पेटना मू ते मी तुजे जीत गाडसू. गाइपा जर का वाटेउ मेजस तर मी तुजा जिवंत गाहून टाकीन.

डोंगर धरनऽ :- डोंगराचा आश्रय करणें.

डंगडा करनऽ :- रंग देणें, चैन करणें.

दनदन करनऽ :- कुरकुर किंवा फटफट करणें.

दिसराई करनऽ :- चढेलगण करणें.

ढेम्भूस येनऽ :- गोदर राहाणें (ढोळे) पोह वाढणें.

ढोपरसोली :- स्वैराचारी खो.

चयी डसलनऽ :- उच्चळ बांगडी करणें. सवीना एकचिच करून एखाद्यास एखादी गोष्ट करण्यास भाग पाडणें.

तसनस करनऽ :- हुत्कुर करणें; हेतुप्राप्तर श्रास देणें.

तरांड तोडनऽ :- सतत श्रास देणें. आंडरी खावाय सोठे तरांड तोडतसः मुळी खाण्यासाठी सारख्या श्रास देतात.

तपी बठनऽ :- एखाद्या गोष्टीचा बराच काळ उपभोग घेऊन वावरणें.

तंढ्या भील बननऽ :- आडवांडपणाचें वर्तन करणें; कोणास न गुमानणें.

तप करनऽ :- दीर्घकाळ यत्न करणें; दीर्घकाळ वाट पाहणें.

तंगड मोडनऽ :- खोड मोडणें.

ताजऽ व्हुनऽ :- चालवुंद दोणें; स्वार्थ साधणें.

तानतान कुदनऽ :- एखादी गोष्ट न पटव्यास रागारागानें भांडणें.

ताम खानऽ :- घुसडवणें; रागावणें याच अर्थी तानवाजी खानऽ हा वाचप्रचार आहे.

तात लावनऽ :- फसून संकटांत पाडणें.

तिख किना तीख करनऽ :- ह्या करणें; स्वाभिमानीची पेट मिरविणें.

तिय तांदूय पडनऽ :- (१) चवू किंवा चर पिता अगर माता म्हणून लग्नांत मिरविणें. (२) व्या होणें.

तुनऽ मनऽ करनऽ :- तुजें माखें करणें; मांडाभांडी करणें. हमरी तुमरीवा येणें.

तेल लावनऽ :- सर्पस्त्री बुडविणें.

तोफांडि किवा तोफान करनऽ :- अक्रस्ताळपणा करणे
निष्कारणें तोंडसुखें घेणें.

तोटरा बसतऽ :- घश्याखाळीं अन्न न उतरणें.

तोंड चीपट्या मोश्टी करनऽ :- वरकरणी स्तुति करणे.

तोलातोली करनऽ :- हाजी होजी करणें; मनधरणी करणें.

तोंडभर तोंड पडनऽ :- एकमेकाची नेहमीं गांठभेट होणें.

तोंड करनऽ :- खूब टाकून घोळणें.

तोंड कायऽ करनऽ :- तोंड काळ करणें; पळत जाणें. देताना
धारुड तोंड कायऽ कायऽ देण्याच्या धाकानें तोंड लग्निलें.

थपकी न्हानऽ :- वाढ सुटणें.

थरी रानऽ :- फायद्याची नोष्ट करणें; फायदा, आयगास
घेता येईल अशी व्यवस्था काणे

थामाड वडनऽ :- शांत होणें, क्षु राशमन हागे.

थापाथुपा करनऽ :- भाकरी करणें; भाकरी बडविणे.

थापा मारनऽ किवा ठोकूनऽ :- थापा देणें.

दम पडनऽ :- कळपटणें, धीर धरणें त्याल का दम पटस का
त्याला का धीर असेल का ?

दंनका करनऽ :- दंगा करणें. सायमा पोतऽ दनका करतम
शाळेंत मुलें दंगा करतात.

दांले हात लावनऽ :- घरांत कांहीं नाहीं असा-इशारा देणे

दाम्हांडा-दाहडा न्हानऽ :- लग्नात विधिपूर्वक स्नान करणें

दाटीमोटीनऽ बोलनऽ :- खोटें बोलणें.

दाट्टीवाटी :- गर्दी.

दांडी करनऽ :- जोडणें; जोड शिगें. धोतर दांडी करऽ
धोतराचे दोन तुकडे एकत्र शिगळे.

दार पुंजनऽ :- दुसऱ्याच्या दारां अकारण जाणें, चेदुक्त करणें.

दिवसपानी करनऽ :- धाव करणें; वेणें करणें.

दिवटी घुघली करनऽ :- गोंधळ करणें.

दिवटी घुघली सवारनऽ :- चंभू गमाळें आवरणें; सज्ज होणें.

दिनडऽगे :- सत्ताळी.

दुट्टी देनऽ :- दम भरणें; धाक दाखविणें.

दुघड चालनऽ :- संतापोन दण्डण चालणें; सरळ न पावणें;
आडव्यांत शिरणें.

दुसनऽ काढनऽ :- वाईट दशा भोगाची लागणें.

दोनंदिश्री :- गरोदर;

दोस लागनऽ :- दोष लागणें; कोणोतरी जादूटोणा करून
हरीला मूळ होऊं नये असा दोष निर्माण करणें.

धनग भरनऽ :- स्वतःचा स्वार्थ साधणें.

धर घंघन करनऽ :- व्यवस्था करणें; व्यवस्था लावणें.

धरनऽ बांधनऽ येनऽ :- पकड-वारंट येणें.

धावऽ दनाननऽ :- आकस्मिक संकटानें घाबरणें, ऊर दडवून जाणें.

धोऱ्यामा जानऽ :- (प्राप्त) वाट फुटेल तिकडे जाणें. वाटेल
तें झालें तरी पर्या नसणें.

नटुनटु करनऽ :- नाहीं नाहीं करणें. कां कूं करणें. _____

निखरी बोलनऽ :- टोंचून बोलणें. लावून घालण.

निर्नाम व्हनऽ :- नाम देखील न उरणें.

नानी आठवनऽ :- ब्रह्मांड आठवणें, संकटामुलें आर्द्रापाची
आठवण येणें.

नानी मारनऽ :- चुकस्तान करणें.

नावनऽ खडा फोटनऽ :- हाकाठी करणें.

नांव ठिवनऽ किंवा नाया ठिवनऽ :- दोष दाखविणें.

नांव करनऽ :- कीर्ति करणें.

नाक काटनऽ :- अपमान करणें किंवा होणें.

नाट लावनऽ :- हटकणें, कोणत्याहि कामात खोडा घालणें

नाडी पेटनऽ :- नाद वरणें; एखाद्या गोष्टीचा सतत हव्याम
करणें.

नांव जानऽ :- कीर्तीस बट्टा लागणें.

परनायले जानऽ :- लग्न लावण्यास जाणें.

पत्तरपुंजा करनऽ :- खरडपट्टी काढणें.

पत्ता भोगनऽ :- कृतकर्माचें प्रायश्चित्त भोगणें. वाईट स्थितीचा
अनुभव घ्यावा लागणें.

पडमत घेनऽ :- नम्रता वारण करणें दुसऱ्याचें मन अजमा-
विण्यासाठी स्तब्ध वसणें.

पंचायती करनऽ :- मानगड करणें; पंचाईत भगवनऽ गांव
पंचायतीचा कलह मोडण्यासाठी व न्याय देण्यासाठी सभा भरविणें.

पन जानऽ :- दय निवून जाणें; तारुण्याचा काळ वाया जाणें.

- पात धरनऽ :- बाजरीचीं कणसें वैजांच्या वाटून मळून घेणें.
 पायरी बंद व्हनऽ :- मज्जा करणें; रास्ता बंद होणें.
 पाळ मांडनेऽ :- येथ्या वनणें; येथ्याव्यवसाय करणें.
 पायखाल देखनऽ :- अगदीं थोडें नुकसानहि सहन न होणें;
 माणुसकीळा सोडून वर्तन करणें.
 पाट लावनऽ :- खानें गांधर्व विवाह करणें.
 पारवर घठनऽ :- गुप्त गोष्ट जगजाहीर करणें.
 पासला पडनऽ :- शोपणें, निजणें.
 पुढाक करनऽ :- नसती भानगड फलन वसणें.
 पूसपास करनऽ :- विचारपूस करणें.
 पोटमाजी :- धांस; मुळाळा छट्यांत असलेली (शिर्षी)
 पोटपाडी :- गर्भनाश करणारी स्त्री
 पोट पाडनऽ :- गर्भपात करणें; व्यभिचारामुळे संभवलेला गर्भ
 पाडणें.
 पोटरीले येनऽ :- भरदार होणें; कणसांत दाणे भरणें.
 पोटमा खलडा पडनऽ :- जीव वसतखणें; भूक लागणें.
 पोलपट्टी धकनऽ :- सांवळा गोंधळ चालू देणें.
 पोथी करमनी वाचनऽ :- कर्मकृपाणी सांगणें.
 फडकी पंथरनऽ :- वाड्निश्चय ठरविणें वाग्दत्त वधूस फडकी
 नेसविण्याचा विधि.
 फट किंवा फरा फावनऽ :- अनुकूल संधि मिळणें; भेदनीतीस
 वाव मिळणें.

फट पडनऽ :- आपसांत फट पडणे.

फसकारा व्हनऽ :- कोमं विवडणें; फसणें.

फय भरनऽ :- फळ भरणें; लग्नांतलें शेवटचा विशी

फासा मारनऽ :- डाव साधणें; अनुकूल गोष्ट सारणें.

फाय धरनऽ :- शेतांत नांगर धरणें.

फिटकारा येनऽ किंवा फटकारा येनऽ :- राग येणें; - राग आल्यामुळें काम न करणें.

फुलझड्या पडनऽ :- फुलाचा वर्षाव होणें.

वतलावन्या करनऽ :- थापा मारणें.

वदन्यां कमवनऽ : खूप संपत्ति मिळविणें; निरुपयोगी गोष्टींचा खूप अकारण सांठा करणें

बालवाल गोष्टी करनऽ :- वाटेक तसें तोंडसुख घेणें.

बारा पंचायती करनऽ :- निष्कारण अवास्तव भागगडी उत्तन करणें.

बाही देनऽ :- पिक कोळपून काढणें; आधार देणें.

बालाजी करनऽ :- खानदेशांत खळ्यांत धान्याचो रास पडली म्हणजे प्रथम त्यांतून शेर दोन गेर धान्य काढून त्यांत गूळसावर घालून पक्कान बनवितात व न्हायतात त्यास बालाजी करणें. असे म्हणतात. (२) वरीष्ठ अधिकाऱ्यांच्या खास बंदोबस्तासाठीं बासुंदी, लाडू, जिलेवी यांचा वेत करणें.

बालाजीची कढई :- व्यालेल्या म्हशीच्या दुमत्यांतून बालाजीच्या माथले शिर काढून घेणें.

घाहुली बठनऽ :- मन बसणें; भाव बसणें.

चागऽ चागऽ :- सावकाश.

चार भरनऽ :- पुनः चिलीम पेटविणें, पुनः पान खाणें.

चार घालनऽ :- भांडणें, बंडपणा करणें; दारोदार अकारण फिरणें, हुंदाडणें.

चेत करनऽ :- पकान बनविणें; किंवा ठरविणें; मटनाचा चेत करणें.

चोस करनऽ :- संताप करणें.

चोकडाई जानऽ :- खूब डेंच वाढणें.

चोर पिकनऽ :- चंगळ होणें; स्वार्थास खूब चाव मिळणें; नशीब खुळणें.

चिसा भोगनऽ :- आपत्ति सहन करणें.

घेल घालनऽ :- दारोदार किरणें; काम नसताना इतरांच्या घरां जाणें.

वेंड फुटनऽ गुप्त गोष्ट जगजाहीर होणें.

वेनऽ देनऽ :- विसार देणें; सौदा ठरणें.

भग देनऽ :- बळी देणें.

भंडवाडा व्हनऽ किंवा करनऽ :- विचका होणें किंवा करणें.

भरतीले लयनऽ :- निष्कारण गाडी उलटून नये म्हणून भरती सार्हीं आणणें; भारभूत होणें.

भरत्या भरनऽ :- तुकसान मरपाई करून देणें.

भरोसा देनऽ :- विश्वास पटविणें.

भसम करनऽ :- स्वाहा करणें.

भरहुभर देनऽ :- एकाचें दोन करणें; लावालावी करणें.

भरत येनऽ :- ताप येणें.

भाऊपना ठिवनऽ किंवा राखनऽ :- घरोबा ठेवणें.

भालदेव घापनऽ :- घरापुढें कचऱ्याचा ढीग करणें; घाण करणें.

भायेर निघनऽ :- वेश्या वनणें;

भायेर बठनऽ :- विटाळशी; होणें.

भायेर काढनऽ :- सुतक सपल्यानंतर ज्यांना सुतक होतें अशा व्यक्तींना देवदर्शनास नेणें.

भाड शोकनऽ किंवा खानऽ :- नातेवाईक स्त्रीच्या व्यभिचारावर पैसे कमावणें, अनीतीच्या मार्गानें पैसे मिळविणें

भिती कुदनऽ :- स्वैराचार करणें; वैशयिक सुवासाठीं तारुण्यांत वाटेल तें सादस करणें, तारुण्यात येणें.

भिलनीना नाहा :- भिल जमातीची स्त्री हेकेखोर असते. एकदां कोणती गोष्ट नाही म्हणाली कीं तिची ती गोष्ट पुरी करण्याविषयी कितीहि विनंती केली तरी अखेरपर्यंत नाहींच म्हणते. अती हट्टी स्वभावाच्या माणसास उद्देशून हा वाकप्रचार वापरतात.

भुजेल भाजेल - विवाहित.

भोक बुजाडनऽ :- सर्व कर्जाची थोडथोडी फेड करणें; अनेक आपत्ती आल्या अनंतना त्यांच्यापैकी काहीं हळूहळू नाहींसा करणें.

मनमा मांड खानऽ :- कव्यनेने विशिष्ट सुखाचा आस्वाद घेणे.

मनीजान व्हनऽ :- मनांत ठमजणे.

मटाशा मारनऽ :- खुशीत गाजरे खाणे, खुशीत वाबारणे,
मनांत मांडे खाणे.

मानकेशरी करनऽ :- अंदाधुंदी माजविणे; अन्याचार करणे.

मांडवाघालतीन जानऽ :- अनुभव असणे. उगा गोष्टीविषयी
निचारणाऱ्यास दांका असेल. अशा गोष्टीचा अनुभव घेऊन बसणे.

मुगा न्हानऽ :- स्तब्ध राहणे; ठेकून वागणारा.

मोर जानऽ :- (चालकाच्या गुदद्वाराचा) फरफर असणारा
आवाज होणे.

रावभीम व्हनऽ :- शिरजोर होणे.

रायरंगनऽ सोंम लेनऽ :- चाळे करणे; सोंगदोंग करणे.

रुडु रुडु चालनऽ :- कसातरी उदरनिर्वाह करणे.

व्हड वननऽ :- पोसणे; गळेळट्ट होणे.

रोट्या घईलेऽ :- बेजकळी; बेलाप्रमाणे निर्बुद्ध.

रोट करनऽ :- कानबाईचा उत्सव साजरा करणे. आषणप्रत
नागपंचमी मंतर येणाऱ्या रविवारी कानबाईची स्थापना करून
व्रताची सांगता करणाऱ्या वेळेस पुरणाचें रोट करणे व त्याचा
जेवण कानबाईस दाखविणे.

येम ना टेम :- आढे त्या परिस्थितीत फारसा बदल न होणे.
आंवासा कगाई पाचशें रुपयांस्ती आखुं, निव्रूमा नुकसान बी
तितळच वनऽ, येम ना टेम व्हायी गयऽ.

रंघत डोयामा उत्तरनऽ :- खून, चढणें, खूप रनापणें.

न्हयनी लागनऽ :- वळण लागणें.

रात्र्या करनऽ :- आर्जव किंवा त्रिनति करणें. दसरन राजानी
इश्वामित्तरन्या बहु रात्र्या कथात. दशरथ राजानें विश्वामित्राची
फार आर्जवें केली.

रांड्या रावजी :- छेण, छीलपट, वायक्या; वायकोचे ऐकून
वागणारा.

रुहानलव :- अगदीं रुहान.

रुत लागनेऽ :- रुवय लागणें.

रुखन व्हनऽ :- धार्जिणें होणें, सुलक्षणी असणें, शुभ
वाकुनी होणें.

रुडडा लागनऽ :- तगादा लागणें.

रुलमलाल :- निष्काळजी, निष्काळजीपणामुळे पोसलेला.
श्रीमंत.

रुलगनऽ :- मनास जाऊन भिडणें, बोचणें.

रुजीव लागनऽ :- लक्ष लागणें, आढवण येणें, अनार इच्छा
होणें.

रुलिप्ताया व्हनऽ :- मिधा असणें, लिपित होणें.

रुवतवाया वरनऽ :- फातुळतीस येणें, खेनतेनें विनंती करणें.
वरुणा भाकणें.

रुवरमाटा घेनऽ :- सूड घेणें, उद्दे वाढणें. सरटपटी वाढणें.

रुवधारा कुथारा - रुसणें घुसणें, रागानें घण्टणें, घण्टणें.

१ चरमले करम :- योग्य उपचार; जशास तसे.

व्हयेल :- म्हातारा; परिपक्व.

१ वठट्ट नारायेन :- अशिक्षित; ढ; ठोंग्या.

वटी येनऽ :- न्हाण येणें.

वरवर करनऽ :- पुढें पुढें करणें, स्तुति करणें.

वाट न वागू देनऽ :- वाटेंत अडथळा करणें, समोरून जाऊं न देणें; द्वेष करणें.

वांधा घालनऽ :- अडथळा करणें.

वांधा करनऽ :- तेंटा करणें. अडचणींत आणणें.

वान वाटनऽ :- वांगोरा पिठणें; दोष सर्वांना सांगत घुठणें.

वात व्हनऽ :- शुद्धीत नसणें; शुद्धीत न वोलणें.

वारऽ फिरनऽ किंवा घारगऽ जानऽ :- सर्वनाश होणें, उभे विक धडीनें जळणें. अन्धांग वायु होणें.

शितखडा खेयनऽ :- प्राणापर्ण करणें; जिवावर उदार होऊन कोणताहि गोष्ट करणें. सप्तशृंगी देवीच्या यात्रेत फड्यावरून नवसा प्रित्यर्थ बकरू लोटतात व त्याचे चारीक चारीक तुकडे होतात. त्यावरून हा वाकप्रचार आला.

शेक लागनऽ :- आर्थिक झळ लागणें.

शेवराई जानऽ :- उच वाटणें.

शोकबार्जी करनऽ - रंगेलपणा करणें.

सफाई करनऽ :- मखलाशी करणें.

सतीगता करनऽ :- उत्तरक्रिया करणें.

सरोवरी करनऽ - टापीव ठेवणें, सुन्यस्थान ठेवणें, सोय करणें.

सइतान करन :- रागावणें, संताप करणें, अक्रस्ताळपणा करणें.

सतरा उतरंड्या उतरनऽ :- वाटेल तशी अकारण कुत्रापत्त काढणें, पूर्वीच्या कृत्यांचा अकारण दाखळा देणें.

साल घरनऽ :- वर्षभर रावण्याचा करार करणें

सातनवसना :- महत्प्रयासानें लाभलेला.

सून नजर :- मारकी नजर, द्वेषमूलक दृष्टि.

सेर वननऽ :- ओररावीपणा करणें.

हमाधुमी करनऽ :- मस्ती करणें; मारामारी करणें.

हमीकारी भरनऽ :- आश्वासन देणें; जामान राहाणें.

हशी व्हनऽ :- फजिती होणें लोकांचें हसूं येणें.

हापकी जानऽ :- परिपूर्ण भरणें. धीर खचणें.

हात घालनऽ किंवा लावनऽ :- गाय किंवा ग्हेस दोडणें.

हायहाय करनऽ किंवा हायतोश करनऽ :- जास्त हव्यास करणें.

हाय किंवा हायपत रानऽ :- कच लागें; निराशेनें खचून जाणें.

हिसका दखाडनऽ खरें उग्र स्वरूप दाखविणें; तडाखा देणें.

हुरीगारी करनऽ :- हमरी तुमरी करणें.

हुमारी घरनऽ :- उमेद घरणें.

हुडका लागनऽ :- ध्यास लागणें.

हूक भरनऽ :- चमक भरणें.

हेगाडा हुनवी दोनदा रात्रेऽ :- अडाणी माणसास अगदी सोपे कामहि पार पाडण्यासाठीं दोनदां श्रम घ्यावे लागतात.

उत्तय शिरा निचय पानी, त्यामा झेपे मव्हना रानी :-
उथळ शरा निचळ पाणी त्यांत पोहेते मोहना राणी. (सांजोरी)

काया वावरमा पेरना मसूर, नवरा गावन नगरी निखर :- (१)
कायी काठी खड्या चईल, घायत नही आगासनऽ फूल :-
(चंद्र)

कोलडी हेरमा वाघ दनदने (जाते)
कायी कुतरी, वनमा गुतनी, भाबेर निघनी फयफय
मुतनी :- (नारळ)
खारी कोवडी, खारऽ मास, तिना अंडा शे पन्नास :-
(हरमन्याचें झाड)

गरगर फिरे, मनमा ये तेच करे :- गरगर फिरते व मनात
येते तेच करते. (कुंभाराचें चाक)

चार नरम, चर गरम, चार वाघनशीर मना आना जांक
नही ते तुमना××मा ठाकू तीर (बारा महिने)

जांयया घोडा धवयी कूम मना आना जांक नही ते
वडील पूम. (१)

झाड झटगसे, पान फटांगसे, फुलतुरा से फय अमरुत से :-
झाड मोठे, पान मिठूत, माग्यागर फुलतुरा, फळ अमृतासारखे.
(केळ)

झाडी शिरसायानी नार, धरा चिमटाना मझार, सोडी
परतापपूरमा मारी नखाना मझार :- झाडी शिरसाळ्याची नार,
चिमव्यामणें धरली, प्रतापपुरांत मोडती, नव्याने मारली. (ऊ)

डोंगर आवढा घाड्या हागस पोकर लेंड्या :- डोंगरा
एवढा वेल पोकर लेंड्या टाकतो (उट)

डोंगरवरनी कारली, याले गुजे पाय राजा गया बंदी-
खानी रानी सोडोले जाय (कुट्टप किछी)

ताड नाचे, तडवा नाचे, तडवा खालना भडवा नाचे,
भडवा खालनी विरी नाचे, निरी खाल तूरी नाचे :-
(रवी, डेरा, दोरी, वाई)

तीन पायनी मव्हना रानी, टाके पानी काढे लेनी :-
तीन पायाची मोहना राणी, टाके पाया काढे छेणा (सहाण खोड)

तीन भाडस्नी अतिम जोडी, एक गया चारानी उडी,
एक गया जमीन फोडी, एक पडना मान मोडी.
(प्राप्प अर्थ आहे.)

दख्खन देसना फळलंड आकरा. भोकेसना येक दांड :-
(रहाट)

धरयी कोंडडा पमार, पायी गोया धरस जवार :-
(दिवस रात्र)

पानी नही, पाऊस नही, डोंगर निषागार, कात नही
चुना नही जीव लाकलाल (पोपट)

वत्तीस राभेस्मा नागिन फिरे :- वत्तीस खुशामप्ये नागिन
फिरते. (जीम)

वत्तीस लुगडा केसे उघडा :- (मक्याचे वणीस)

पार्डन दोन चोट मातुसन निछासभर :- खोपुस्त या टानी-

उत्तय शिरा निचय पानी, त्यामा झेपे मोहना राणी :
 उधळ झरा निचळ पाणी त्यांत पोहते मोहना राणी. (सांजोरी)
 काया वावरमा पेरना मझार, नवरा गावन नवरी निझर :- (?)
 कायी काठी खड्या चढील, वायत नही आगासनऽ फूल :-
 (चंद्र)

कोल्डी हेरमा वाघ दनदने (जाते)
 कायी कुतरी, घनमा गुतनी, भाबेर निघनी फयफय
 झुतनी :- (नारळ)
 खारी कोंबडी, खारऽ मास, तिना अंडा थे पन्नास :-
 (हरमन्याचें झाड)

गरगर फिरे, मनमा थे तेच करे :- गरगर फिरतें व मनांत
 येतें तेंच करतें. (कुंभाराचें चाक)

चार नरम, चर गरम, चार वावनघोर मना आना जोक
 नही ते तुमना×××मा ठाकू तीर (वारा मोहिने)

जांवया घोडा धवयी कूस मना आना जोक नही ते
 वडील पूम. (?)

झाड झट. गसे, पान फटांगसे, फुलतुरा से फय अमरुत से :-
 झाड मोठे, पान विस्तृत, माथ्यावर पुळतुरा, फळ अमृतासारखे.
 (केळ)

झाडी शिरसायानी नार, धरा चिमटाना मझार, सोडी
 परतापपूरमा मारी नखाना मझार :- झाडी शिरसाळ्याची नार,
 चिमट्यामध्यें धरली, प्रतापपुरांत सोडली, नखानें मारली. (ऊ.)

डोंगर आवढा धाँव्या हागस पोळय लेंव्या :- डोंगरा
एवदा बैल पोळळ लेंव्या टाकतो. (संट)

डोंगरवरनी कारली, याले गुजे पाय राजा गया बंदी-
खानी रानी सोडाले जाय (कुट्यप किछी)

ताड नाचे, तडवा नाचे, तडवा खालना भडवा नाचे,
भडवा खालनी विवी नाचे, विवी खाल तूवी नाचे :-
(रवी, डेरा, दोरी, याई)

तीन पायनी मव्हना रानी, टाके पानी कोडे लोनी :-
तीन पायाचो मोहना राणी, टाके पाणी कोडे लोणा (सहाण खोड)

तीन भाडस्नी अतिम्र जोडी, एरू गया वारानी उडी,
एक गया जमीन कोडी, एक पडना मान - मोडी.
(प्राभ्य अर्थ आडे.)

दख्खन देसना फकलंड आकरा, भोकेसना येक दाद :-
(रवंड)

धययी कोंवडा पसार, कायी गोया करस जवार :-
(दिवस रात्र)

पानी नही, पाऊस नही, डोंगर निपागार, कात नही
चुना नही जीव लावला (पोस्ट)

वत्तीस सामेस्मा नागिन फिरे :- वत्तीस सामेस्मा नागिन
फिरते. (जीम)

वत्तीस लुगडा केसे उघडा :- (मक्याचे जमीन)

बाईन दोन बोटे मानुसवर विद्यासभर :- बाईन दोन बोटे मानुसवर विद्यासभर :-

तीळ अंतर.

मना मामा खस्कर आंगडऽ घाले पस्कर, शिपा घाई
शिवायना घोबी घाई धवायना:- माझा मामा खस्कर (आडदांड)
अंगडें घाले, ऐसपेस शिपी शिवूं शकेना, घोबां धुवूं शकेना. ?

मना मामा गाव गया, दारते बोक्क्या टांगी गया:-
माझा मामा गांवाला गेला, दारीं बोक्कड टांगून गेला. (कुद्धप)

मन्या मामान्या शंबर गाई, पुल्हायले दखऽ त काही बीं नही
माझ्या मामाच्या शंबर गाई सकाळीं पाहिलें तर वाडीहि नाही,
(चादण्या)

माय आंडिरनऽ एक नाव आंडेर फिरे गावगाव:- माय-
लेकीचें एक नांव मुलगी फिरे गांवगांव (?)

येक मोरकी दोन घांढ्या:- (स्तन)

लाल पिताडी चिप्पट दाना, मना आत्मा जिकी तो
चतुर शाना :- (दाळीमाचा दाणा)

हत्ती आवढऽ झाड लवूंगा आवढऽ पान :- (थोराचें झाड)

हसन पये, दूध गये :- दरण पळे दूध गळे. (जाते)

शुद्धिपत्र.

पृष्ठ	ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
१	वरून	९ वी	लेंगा
"	१० वी	सी	ली
	खालून	८ वी	हानी
३	वरून	१ ली	आईवाप
"		वायका	वायको
७	वरून	१० वी	आलु
१०	"	४ थी	रितऽ
१२	"	१० वी	बठना
	खालून	८ वी	दारास्नी
१३	"	३ री	बन्हाडी
१४	वरून	१ ली	एक गोवडी.... ही अनावश्यक ओळ
"	७ वी	स	सर
१५	"	१३ वी	कडेवर
१६	"	१० वी	कराळे
१८	खालून	५ वी	कावयाळे
२२	वरून	५ वी	खेयन
		जये	बये
	खालून	१ ली	मा
२६	वरून	१० वी	वय
	खा.	७ वी	रंगदार

पृष्ठ	ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
३१ व.	४ थी	घेरे	लेस
३३ व.	१ ली	चम्हार	चम्हार
खादून	७ वी	चावयन....	या म्हणीपुढें ' पावनाले जेवन तुमपाईन ' हे पाहिजे.
३५ खा.	४ थी	छटाभर	छटाकभर
३६ ,,	६ वी	नाहि	नही
३८ वरून	१३ वी	कराया	कटाया
३९ खादून	७ वी	दायमा	दर्यामा
४३ ,,	७ वी	हो	शे
४५ वरून	१२ वी	नहा	नही
,,	१३ वी	माझा	माझी
४७ व.	३ री	मधू	मधु
व.	६ वी	तोडावर	तोंडवर
४९ व.	४ थी	धान्यावर	घाच्यावर
५१ खा.	४ थी	नाही	नही
५२ व.	१० वी	होऊं	व्हाऊ
५२ ता.	८ वी	वडांग	वडांग
५३ व.	१ ली	नवरा मरो....	ही अनावश्यक ओळ आहे.
५४ व.	२ री	मंगेवर....ना	मंगावर....उना
५९ व.	३ री	जायी	गयी

पृष्ठ	ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
१९ व.	१० वी	फयामा	फयाना
खा.	५ वी	आणि	आखु
६१ व.	६ वी	गांवमा	गायना
खा.	३ री	वागावयाये	वागावयाचे
६२ व.	२ री	पुंजा	मुंजा
खा.	८ वां	गुताशी	गुवाशी
खा.	६ वी	बुडी	बुडी
६४ व.	९ वी	रांडाययेळ	राडायेळ
खा.	७ वी	आडतऽ	आडतऽ
६६ व.	१ ली	म्ह.यळे	म्हनायळे
६८ व.	२ री	टिकळ्या	ढिकया
६९ व.	१० वी	आमृत	आमुत
७४ व.	३ री	आणि	आन
७६ व.	११ वां	वात	रात
७७ खा.	७ वी	सवतिचऽ	सपतीनऽ
७८ खा.	२ री	सांगत	सांगात
७९ व.	६ वी	चालन	चालनी
व.	१० वी	दोर	दोर
८२ खा.	९ वी	बुधा	मुडी
८५ खा.	८ वी	आडताळे	आडताळे
८५ खा.	९ वी	आक-तनऽ	आकरीतनऽ

पृष्ठ	ओळ	अशुद्ध	शुद्ध
८८ खा.	२ री	क	कह्या
९० खा.	४ थी	गट्टस	गट्टम
९६ खा.	८ वी	झय	झड
९७ खा.	७ वी	टीमकाररनऽ	टीमकारनऽ
९८ व.	११ वी	डई	डाई
खा.	२ री	डखलन	उखलनऽ
१०१ व.	८ वी	दिनडगे	दिन उगे
१०७ खा.	९ वी	न्हड	व्हेड
११२ खा.	८ वी	जांनया	जावया।
११३ न.	१० वी	भाडस्ली	भाउस्ली